

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stariju hrvatsku književnost

Zagreb, 5. listopada 2015.

PARATEKSTOVI SLAVONSKIH PISACA 18. STOLJEĆA

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentor:

Prof. dr. sc. Davor Dukić

Studentica:

Margareta Đorđić

Predgovor

Dobrovoljnomu štiocu,

koristim ovu prigodu kako bih zahvalila svim ljudima koji su pomogli prilikom pisanja ovoga diplomskog rada i koji su me pratili tijekom mog studija.

Prije svega željela bih zahvaliti svojem mentoru profesoru Davoru Dukiću na strpljenju, razumijevanju, konstruktivnim savjetima i stručnoj pomoći pri izradi rada.

Htjela bih zahvaliti i Danieli Dukat, profesorici latinskog i grčkog jezika, koja mi je pomogla prevesti latinski tekst koji se nalazi u ovome diplomskom radu.

Zahvaljujem svojoj mami Biserki koja me od početka školovanja neprestano poticala da dam maksimalno od sebe i uvjeravala me da je svaka prepreka premostiva, da se trud i rad isplate, a da znanje ispunjava čovjeka. Zahvaljujem i svojoj sestri Ani koja mi je usadila ljubav prema književnosti i hrvatskom jeziku. Pogotovo joj zahvaljujem što me naučila tome da je biti profesor i kroatist životni poziv, a ne samo posao ili struka.

Veliko hvala i obitelji doktorice Blaženke Andabak na bezrezervnoj potpori!

Zahvaljujem i svim svojim prijateljima i kolegama kroatistima koji su bili zabavna, moralna i stručna potpora u studentskim danima.

Naposljetku želim zahvaliti svim profesorima Odsjeka za kroatistiku, a pogotovo profesorima Katedre za stariju hrvatsku književnost koji su potaknuli moj interes za stariju hrvatsku književnost čiji je plod ovaj diplomski rad.

U Zagrebu, ljeta Gospodnjeg 2015.

Margareta Đorđić

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJA	2
2. 1. Analiza paratekstova u hrvatskoj znanosti o književnosti i argumenti za važnost njihova proučavanja	2
2.2. Gerard Genette i paratekstovi	3
3. KONTEKST	12
3.1. Hrvatska književnost u 18. stoljeću	12
3.2. Povijesni kontekst	14
3. 3. Politička, društvena i kulturna situacija u Slavoniji u 18. stoljeću	15
3.4. Slavonska književnost 18. stoljeća	17
4. PARATEKSTOVI (ANALIZA)	20
4. 1. ANTUN IVANOŠIĆ	20
4.1.1. <i>Opivanje sličnorično groba Josipa Antuna Čolnića</i>	21
4.1.2. <i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>	24
4. 2. MATIJA PETAR KATANČIĆ	36
4.2.1. <i>Fructus auctumnales</i>	36
4.3. MATIJA ANTUN RELKOVIĆ	41
4.3.1. <i>Satir iliti divji čovik</i>	43
4.3.2. <i>Ezopove fabule</i>	55
4.3.3. <i>Prava i pomljivo ispisana ovčarnica</i>	58
4.3.4. <i>Postanak naravne pravice</i>	63
4.3.5. <i>Nek je svašta</i>	66
4. 4. VID DOŠEN	68
4.4.1. <i>Jeka planine koja na pisme satira i tamburaša odjekuje i odgovara</i>	68
5. ZAKLJUČAK	72
6. POPIS LITERATURE	76

7. SAŽETAK.....	81
-----------------	----

1. UVOD

Ideja za pisanje diplomskog rada ove tematike razvila se nakon pohađanja izbornoga kolegija „Stari pisci hrvatski i njihove poetike“ prof. dr. sc. Pavla Pavličića na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na kojemu su se detaljno obrađivale posvete starih pisaca hrvatskih kao što su Marko Marulić, Dominko Zlatarić, Ivan Gundulić i drugi. Predgovori, odnosno paratekstovi kako ih naziva Genette¹, odabrani su na temelju dvaju kriterija: prostornom (Slavonija) i vremenskom (18. stoljeće). Pritom treba napomenuti da se specijalni kriterij odnosi na pripadnost pisaca slavonskom književnom krugu bez obzira na podrijetlo.² U dogovoru s mentorom prof. dr. sc. Davorom Dukićem, odlučeno je da se analiziraju paratekstovi slavonskih pisaca koji su zastupljeni u ediciji *Stari pisci hrvatski*. S obzirom na sve navedeno, u radu će se analizirati sveukupno 12 paratekstova: dva predgovora i posveta Antuna Ivanošića; Katančićev predgovor *Ad lectorem* zbirici *Fructus auctumnales*; pet predgovora, jedan pogovor i jedan epigraf Matije Antuna Relkovića te predgovor spjevu *Jeka planine* Vida Došena. U prvom će dijelu rada biti izneseni podaci o proučavanju paratekstova u hrvatskoj znanosti o književnosti te će se iznijeti glavni argumenti za njihovu analizu. Zatim će se prikazati teorija Gerarda Genettea, strukturalističkog kritičara i semiotičara, koja se nalazi u njegovoj knjizi *Paratexts: thresholds of interpretation* i koja je nezaobilazna u analizi paratekstova. Nakon uvodnoga teorijskog dijela, iznijet će se osnovni podaci o hrvatskoj književnosti 18. stoljeća. Zatim će se iznijeti kratak pregled povijesne, političke i kulturne situacije u Slavoniji u 18. stoljeću te pregled slavonske književnosti 18. stoljeća.

U drugom dijelu rada bit će analizirani paratekstovi navedenih slavonskih pisaca – s obzirom na Genetteovu teoriju i s obzirom na njihov sadržaj. Na samom će se kraju još jednom sažeti postavke i zaključci koji su proizašli iz analiza i iz istraživanja vezanih uz diplomski rad.

---

¹ Genetteova teorija o paratekstovima bit će iznesena u sljedećim poglavljima.

² „Termin, pak, slavonski pisci deskribira autore koji su ili podrijetlom Slavonci, ili su uz Slavoniju vezani životnim djelovanjem i književnim tekstovima.“ (Pšihistal 1995: 50)

2. TEORIJA

2. 1. Analiza paratekstova u hrvatskoj znanosti o književnosti i argumenti za važnost njihova proučavanja

Analize paratekstova u hrvatskoj znanosti o književnosti (književnopovijesnoj i teorijskoj) nisu toliko zastupljene. Paratekstovi se najčešće spominju tek usputno dok detaljnija analiza nerijetko izostaje. Ipak, u nekoliko tekstova Rafa Bogišića, objavljenima u njegovoj knjizi *Zrcalo duhovno: književne studije*, dubinski se analiziraju posvete i predgovori hrvatskih pisaca 18. stoljeća, a jedan je tekst posebno posvećen posvetama Bartola Kašića. Nadalje, 2006. objavljena je knjiga *Skrivena teorija* Pavla Pavličića koja detaljno i jasno predstavlja glavna mjesta poetičkih iskaza starih hrvatskih pisaca, a većinom se radi o posvetama.³

Postoji niz argumenata zašto bi trebalo detaljnije pristupiti ovoj problematici. Prije svega, paratekstovi nisu novost i nisu povezani isključivo s novijom hrvatskom književnošću nego je njihova povijest dugačka. Bogišić navodi da se posvete pojavljuju u hrvatskoj književnosti nakon srednjeg vijeka, konkretnije u razdoblju humanizma, te su oduvijek zajedno s tekstom kojem prethode činile jedinstvenu cjelinu.⁴ Međutim, ne može se govoriti o nekakvom zajedničkom kanonu posveta jer one zapravo samo dijele „formalističku preporuku „uglednom naslovniku““⁵.

No, između ostalog, cilj je analize u ovome diplomskom radu prikazati i podudarnosti između posveta slavonskih pisaca s obzirom na vremenski i specijalni kriterij nastanka. Što se tiče vremenskog kriterija, Bogišić također navodi da su posvete uvijek u skladu sa svojim vremenom⁶ što znači da se u njihovu sadržaju mogu pronaći neke podudarnosti.

Nadalje, naglašava da su posvete važan i vrijedan izvor za historiografske informacije⁷ te zaključuje da nam posvete i predgovori književnih djela otkrivaju književnu i kulturnu situaciju određenoga književnopovijesnog razdoblja.⁸

---

³ Mjesta iskaza autorove poetike Pavličić nije uočio samo u posvetama nego i u samim književnim djelima. Primjerice, dio *Perivoj od slave* Petra Zoranića pripada samom književnom djelu (nije paratekst), ali autor ga uključuje u svoju knjigu i detaljno analizira jer u njemu uočava glavne postavke Zoranićeve poetike.

⁴ Bogišić 1997a: 116

⁵ ibid.

⁶ ibid.: 117

⁷ ibid.

⁸ Bogišić 1997b: 215

Također, važno je napomenuti da predgovori i posvete ne donose samo podatke o biografiji autora te kulturnom životu njegova vremena nego i osnovna načela autorove poetike što je ključni element u analizi paratekstova slavonskih pisaca.

Nerijetko u svom uvodnom napisu autor obrazlaže ne samo idejnu namjeru i cilj koji želi svojim djelom postići i ostvariti, nego i temelje na kojima je djelo gradio, obrazlaže način kako je postupao, navodi izvore kojima se služio i na koje se oslanjao, objašnjava i obrazlaže svoje pjesničke i književno-stilske postupke, ističe jezične i pravopisne probleme s kojima se susretao, ukratko spominje i navodi raznovrsne aspekte i pitanja na koja je pri stvaranju nailazio.⁹

Pavličić isto navodi da su posvete izuzetno važne jer se u njima iznose glavna načela autorskih poetika i smatra da nije dobro što ih hrvatska znanost o književnosti zanemaruje.¹⁰

Iako oba znanstvenika većinom govore o posvetama, argumentacija se može primijeniti na sve paratekstove koji s književnim djelom čine jedinstvenu cjelinu te koji proučavateljima književnosti donose ključne biografske, historiografske i poetičke podatke. Da zaključimo, kao što ističe Bogišić, posvete, a time i ostali paratekstovi, imaju dvojaku važnost: na širem polju donose opće historiografske podatke, a na užem polju detaljno objašnjavaju glavne poetičke osobine književnog teksta kojem prethode ili nakon kojeg slijede.¹¹

2.2. Gerard Genette i paratekstovi

Najvažniji teorijski tekst o paratekstovima svakako je Genetteova knjiga *Paratexts: thresholds of interpretation*¹² u kojoj ovaj strukturalist i semiotičar iznosi glavne značajke paratekstova kao što su posvete, predgovori, pogovori i epigrafi. Kao što je već spomenuto, u ovome diplomskom radu Genetteovo djelo predstavlja svojevrsni temelj za shvaćanje glavnih karakteristika, za detektiranje i analizu paratekstova u odabranim djelima slavonskih pisaca.

Genette u „Uvodu“ ističe da se književno djelo sastoji od teksta koji definira kao dugački niz rečenica s određenim značenjem. Međutim, naglašava kako je svaki tekst okružen, proširen i predstavljen izvantekstualnim elementima kao što su ime autora, naziv

---

⁹ *ibid.*: 218

¹⁰ Pavličić 2006: 5

¹¹ Bogišić 1997c: 233

¹² Radi se o engleskom prijevodu Genetteova djela *Seuils* (1987). U ovome diplomskom radu citiraju se dijelovi iz engleskog prijevoda. Također, iz engleskog prijevoda Genetteove knjige prevedena je stručna terminologija dok se u zagradama navode termini iz francuskog izvornika, konkretno iz GENETTE, Gerard (1987). *Seuils*. Paris: Éditions du Seuil.

djela, ilustracije, predgovor i slično.¹³ Takve elemente Genette naziva paratekst i definira ga kao ono što omogućuje tekstu da postane knjiga i da kao takav bude ponuđen čitateljima i publici općenito.¹⁴

Prema Genetteu paratekst je istodobno područje tranzicije (od područja izvan teksta prema samom tekstu) i transakcije (privilegirano mjesto strategije, pragmatike i utjecaja na publiku kako bi se postigla bolja recepcija teksta). Paratekst se mijenja s obzirom na povijest, kulturu, žanr, autora, književni rod i izdanja. Primjerice, navođenje autorova imena u nekim je književnopovijesnim razdobljima izostalo jer ga nije bilo obavezno navesti.¹⁵

Genette smatra da bez parateksta književno djelo ne može postojati jer je ono predstavljeno upravo paratekstom (naslovom, ilustracijom, predgovorom i drugim tipom parateksta). S druge pak strane, paratekst može postojati bez književnog djela što oprimjeruje na književnim djelima koja su izgubljena, ali su nam poznata zbog sačuvanih naslova.¹⁶ Paratekstualna poruka ima prostorne, vremenske, pragmatičke i funkcionalne karakteristike.

More concretely: defining a paratextual element consists of determining its location (the question *where?*); the date of its appearance and, if need be, its disappearance (*when?*); its mode of existence, verbal or other (*how?*); the characteristics of its situation of communication – its sender and addressee (*from whom? to whom?*); and the functions that its message aims to fulfill (*to do what?*).¹⁷

S obzirom na prostor, Genette uvodi kategoriju periteksta, odnosno svih onih poruka koje se originalno nalaze izvan knjige te koje se pronalaze u medijima (intervjui, razgovori) ili pod krinkom privatne komunikacije (pisma, dnevnic i drugo). Druga je kategorija epitekst koji obuhvaća sve poruke koje se nalaze ispred ili iza teksta u knjizi (primjerice, ime autora, naziv djela, predgovor, posveta, pogovor i slično). Genette naposljetku paratekst definira kao spoj dviju navedenih kategorija – periteksta i epiteksta. S obzirom na temporalni kriterij, razlikuju se originalni paratekst, koji se pojavljuje u isto vrijeme kao i samo književno djelo, i kasniji paratekst koji se pojavljuje nakon prvog izdanja djela (primjerice, prvi se put ne pojavljuje u izvorniku, nego tek u drugom izdanju).¹⁸ Paratekstovi su važni jer implicitno daju smjernice o kontekstu književnog djela zbog čega rasvjetljuju njegovo značenje što u svojem tekstu

---

¹³ Genette 1997: 1

¹⁴ *ibid.*: 3

¹⁵ *ibid.*

¹⁶ *ibid.*: 3-4

¹⁷ *ibid.*

¹⁸ *ibid.*: 5-6

potvrđuje i Bogišić. „U skladu s vremenom u kojem se javlja posveta će očitovati namjeru da iskaže neke temeljne stvari o djelu i autoru, odnosno o stvaralačkom činu i postupku na koji se autor odlučio.“¹⁹

Pragmatički se status parateksta definira s obzirom na karakteristike komunikacijske situacije: karakter pošiljatelja i adresata, pošiljateljev stupanj autoriteta i odgovornosti te ilokucijsku snagu pošiljateljeve poruke. Pritom je pošiljatelj najčešće pisac (pišćev paratekst). Osobe koje su odgovorne za paratekst svakako su autor i izdavač (izdavački paratekst) iako dio svoje odgovornosti mogu prebaciti na treću osobu pa se radi o alografskom paratekstu.²⁰ Genette ističe kako se adresat može definirati kao publika iako su postojali i paratekstovi čiji su adresati bili kritičari ili prodavači što se naziva javnim paratekstom. Naposljetku, razlikuje privatni paratekst koji je upućen određenim osobama od intimnog parateksta koji autor upućuje sam sebi. Paratekst ne postoji ako netko ne preuzme odgovornost za njega.²¹ S obzirom na stupanj odgovornosti, Genette uvodi razliku između službenog parateksta za čiju poruku autor ili izdavač preuzimaju odgovornost i neslužbenog ili poluslužbenog parateksta koji se odnosi na epitekstove kao što su intervjui ili razgovori, odnosno sve ono za što autor može tvrditi da nije točno preneseno.²²

Naposljetku, Genette ističe pragmatičku karakteristiku parateksta koju naziva ilokucijska snaga njegove poruke. Pritom paratekst može prenijeti običnu informaciju (primjerice, ime autora ili datum objave), namjeru ili interpretaciju autora i/ili izdavača što je, prema Genetteu, glavna karakteristika predgovora.²³

Potrebno je napomenuti kako je Genetteova knjiga zapravo sinkronijska studija koja, dakle, pokušava općenito prikazati paratekstove, a ne dijakronijska studija koja bi pridonijela povijesnom pregledu njihova razvoja.²⁴

Govoreći o posvetama književnih djela, Genette naglašava da se počeci posveta nalaze u antičkoj rimskoj književnosti. Primjerice, Horacijevo djelo *Ars poetica* posvećeno je Pizonima dok je Vergilijevo djelo *Georgike* posvećeno Meceni. Značajka je posvete da zapravo predstavlja svojevrsni *hommage* upućen u čast zaštitnika ili mecene koji su ili pomogli objaviti djelo ili su mu pružili određenu zaštitu od raznih kritičkih napada.

---

¹⁹ Bogišić 1997a: 116

²⁰ Genette 1997: 8

²¹ *ibid.*: 9

²² *ibid.*: 10

²³ *ibid.*: 10-11

²⁴ *ibid.*: 13

Already in place was the classical regime of the dedication as tribute to a protector and/or benefactor (acquired or hoped for, whom one tries to acquire with the tribute itself) – and Maecenas's name, as it happens, came to be attached to this function.²⁵

Pritom su autori jasno objasnili svoje namjere i motivaciju da djelo posvete određenom adresatu. Najčešće se radi o motivima srodnosti ili prijateljstva te mogućnosti zaštite ili pomoći ako je djelo upućeno uglednom članu društva.²⁶ U hrvatskim paratekstovima adresati su najčešće biskupi što upućuje na kulturno-povijesni aspekt.

Posveta knjige biskupu i općenito obraćanje autora poglavaru domaće Crkve ima svoj sigurni kulturno-povijesni kontekst i on se može prepoznati i dešifrirati u okviru suvremenoga kulturnog i općenito narodnog stanja u Hrvatskoj, ali i u okviru autorova položaja u sredini u kojoj živi i djeluje. Veliki ugled koji je imao zagrebački biskup poticao je književnike da uz taj ugled povežu sebe i svoje djelo.²⁷

Postojanje posvete više je faktično nego tekstualno, osim ako se ime adresata ne pojavljuje u samom tekstu ili njegovu uvodu. Također, posveta u klasicističkom razdoblju postaje autonomna izjava u kratkoj formi jednostavnog spomena adresata ili u proširenoj formi koja se naziva posvetna poslanica (*épître dédicatoire*).²⁸

Posveta se obično pojavljuje u originalnom izdanju zbog mogućeg rizika da se izgubi u kasnijim izdanjima. Također, postavlja se problem onoga koji piše posvetu. Dakako, smatra se da autor preuzima odgovornost za posvetu koju piše, no problem se javlja s prijevodima književnih djela u kojima je posvetu prijevoda napisao prevoditelj.²⁹

Bogišić razlikuje predgovore i posvete s obzirom na njihov sadržaj. Posvete se više odnose na biografiju pisca i njegove relacije s kulturnim i književnim ličnostima određenog razdoblja. S druge pak strane, predgovori predstavljaju uvodne tekstove u kojima se pobliže tumače ili objašnjavaju autorovi postupci zbog čega izostaju podaci iz njegove biografije.³⁰ Genette predgovor (*préface*) definira kao svaki uvodni tekst koji tematizira književno djelo kojem prethodi ili nakon kojeg slijedi.

---

²⁵ *ibid.*: 118

²⁶ Bogišić 1997c: 234

²⁷ *ibid.*: 237

²⁸ Genette 1997: 118

²⁹ Genette 1997: 130. Ovaj se problem pojavljuje u analizi predgovora Relkovićeve prijevoda *Ovčarnice*. Postavlja se pitanje je li predgovor Relkovićeve ili Paulov (originalnog autora)?

³⁰ Bogišić 1997b: 217

I will use the word preface to designate every type of introductory (preludial or postludial) text, authorial or allographic, consisting of a discourse produced on the subject of the text that follows or precedes it.³¹

Prema Genetteu, pretpovijest predgovora odnosi se na razdoblje od Homera do Rabelaisa, čiji predgovor smatra prvim modernim predgovorom.³² Umetnuti predgovor oprimjeruje na prvom pjevanju Homerovih spjevova u kojima se zazivaju muze, najavljuje tema i ustanovljuje narativno polazište.³³ Zatim navodi da je izdvajanje predgovora od književnog djela povezano s postojanjem knjige, odnosno tiskanog teksta.³⁴ Prema tome, dakle, povijest predgovora obuhvaća razdoblje od 15. stoljeća do danas.

Analizirajući predgovore, Genette navodi da je njihova najčešća forma prozni diskurz koji svojim diskurzivnim značajkama kontrira narativnom ili dramskom obliku, a svojim proznim oblikom kontrira poetičkoj formi književnog teksta.³⁵

Iako se čini da je pošiljatelja predgovora vrlo lako odrediti, Genette u tome ipak uočava problematiku. Naime, problem se javlja jer postoji više vrsta pisaca predgovora, ali i zbog toga što su neke situacije dvoznačne i neodređene.³⁶ Na temelju kriterija autora predgovora, Genette razlikuje *préface auctoriale* čiji je navodni autor zapravo autor cijele knjige (parateksta i književnog djela); *préface actoriale* čiji je navodni autor jedan od aktivnih likova te *préface allographe*³⁷ čiji je navodni autor neka treća osoba.³⁸

Genette navodi da se funkcija predgovora razlikuje s obzirom na vrstu predgovora. Prema njegovoj teoriji, postoji šest glavnih vrsta predgovora:

- 1) originalni autorski predgovor (*préface auctoriale originale*);
- 2) originalni autorski pogovor (*postface auctoriale originale*);
- 3) kasniji autorski predgovor (*préface auctoriale ultérieure*);
- 4) odgođeni autorski predgovor (*préface auctoriale tardive*). Ova se vrsta predgovora može definirati i kao finalni predgovor koji se često javlja netom prije smrti autora i nakon dugoga vremenskog odmaka. Pritom ga autor smatra posljednjom prilikom da

---

³¹ Genette 1997: 161

³² *ibid.*: 169. Genette ističe da ne zna kada se odvojena vrsta predgovora prvi put pojavljuje, ali povijest predgovora započinje s Rabelaisovim predgovorom romanu *Gargantua i Pantagruel*.

³³ *ibid.*: 164

³⁴ *ibid.*: 163

³⁵ *ibid.*: 171

³⁶ *ibid.*: 178

³⁷ Predlažem sljedeći prijevod: autorski predgovor, akterski predgovor i alografski predgovor.

³⁸ *ibid.*: 179

komunicira sa svojom publikom. Najčešća je tematika autorovo veličanje ili odbacivanje vlastitih ranijih djela³⁹;

5) alografski i akterski predgovor lika (*préface allographe* i *préface actoriale*). Alografski se predgovori odnose na vrstu predgovora u kojima se odvajaju autor (pošiljatelj književnog djela) i autor predgovora (pošiljatelj predgovora)⁴⁰;

6) fiktivni predgovor (*préface fictionnelle*). U fiktivni se predgovorima odgovornost pripisuje nekoj trećoj, izmišljenoj, nestvarnoj osobi.⁴¹

Za analizu paratekstualnih elemenata slavonskih pisaca 18. stoljeća ključne su prva, druga i treća vrsta predgovora i pogovora (originalni autorski predgovor, originalni autorski pogovor i kasniji autorski predgovor) zbog čega će se njihove karakteristike detaljno objasniti.

A) Originalni autorski predgovor

Funkcija originalnoga autorskog predgovora jest pravilno čitanje književnog djela. Pritom postoje dva cilja, a to su da se knjiga uopće pročita te da se knjiga pročita pravilno. Taj minimalni i maksimalni cilj usko su povezani s trima glavnim aspektima ove vrste predgovora.

Aspekt pošiljatelja odnosi se na to da se radi o autorskom predgovoru, što zapravo znači da je autoru u cilju da se njegovo djelo pročita pravilno, a samim time i shvati pravilno. Vremenski se aspekt odnosi na to da se radi o originalnom predgovoru jer postoji mogućnost da se zbog izostanka predgovora u prvome izdanju djelo pročita (i shvati) nepravilno, što može uzrokovati neobjavljivanje novih izdanja. Naposljetku, specijalni aspekt odnosi se na uvodni i opominjući karakter (zašto i kako čitati knjigu).⁴²

Razlozi čitanja knjige ne odnose se na privlačenje čitatelja, nego na uvjeravanje čitatelja retoričkim aparatom koji se u latinskoj retorici naziva *captatio benevolentiae*. Cilj je zapravo uputiti na značajnost teksta, ali tako da se ne upućuje na vrijednost autora. Dakle, izbjegava se spominjanje autorova genija ili talenta i pokušava se valorizirati sadržaj teksta.⁴³ U predgovorima se često pojavljuju toposi skromnosti što spominje i Genette, ali smatra da je od toposa skromnosti važnija autorova izlika vlastite nesposobnosti da primjereno piše o

---

³⁹ ibid.: 247-263

⁴⁰ ibid.: 263-277

⁴¹ ibid.: 277-280

⁴² ibid.: 197

⁴³ ibid.: 198

određenoj temi što se naziva *excusatio propter infirmitatem*.⁴⁴ Tom izlikom, kao i toposom skromnosti, autor se pokušava opravdati pred kritičarima.⁴⁵

Genette ističe da je u prikazivanju važnosti sadržaja najčešća praksa isticanje njegove korisnosti, a takvu su praksu koristili antički govornici i naziva se *amplificatio*.⁴⁶ Često se u paratekstovima navode intelektualna, moralna, religiozna, socijalna i politička korist sadržaja djela.⁴⁷

Analizirajući funkcije originalnoga autorskog predgovora, Genette je zaključio da takav predgovor čitatelja može obavijestiti o podrijetlu djela, uvjetima u kojima je pisano i fazama pisanja.⁴⁸ Također, u ovim se predgovorima mogu navesti i izvori, što se poglavito odnosi na povijesne romane i fiktivna djela utemeljena na povijesnim događajima, čime se pokušava postići vjerodostojnost. No ako se ne radi o fiktivnom djelu, često se kao izvori navode ljudi ili institucije koji su autoru pomogli u pisanju djela koristeći razne načine kao što su informacije, savjeti, kritike, moralna ili financijska potpora.⁴⁹

Sljedeća je funkcija originalnoga autorskog predgovora objašnjenje poretka sadržaja u knjizi, što se ne nalazi u predgovorima fiktivnim ili poetskim književnim djelima.⁵⁰

Kao najvažniju funkciju ove vrste predgovora Genette ističe autorovu interpretaciju književnog teksta ili, kako on kaže, njegovu izjavu o namjeri, što predstavlja svakako pouzdan interpretativni ključ.⁵¹

B) Originalni autorski pogovor

Genette zaključuje da je glavna manjkavost predgovora komunikacijska situacija jer autor nudi komentar teksta koji čitatelj nije pročitao. Posljedica je takva oblika komunikacijske

---

⁴⁴ *ibid.*: 207

⁴⁵ *ibid.*: 208

⁴⁶ *ibid.*: 199. „Prema Aristotelovoj *Retorici* amplifikacija je svojstvena epideiktičkom govorništvu, koje se temelji na emocijama te koje se može svesti na pohvalu ili pokudu. Govornik afektivno naglašava svoj stav, nastojeći diskurzivnim obiljem i prikladnim korištenjem općih mjesta (toposa) utjecati na emocije slušatelja.“ (Bagić 2012: 31)

⁴⁷ Genette 1997: 199

⁴⁸ *ibid.*: 210

⁴⁹ *ibid.*: 211

⁵⁰ *ibid.*: 218

⁵¹ *ibid.*: 221

situacije da čitatelji često preskaču predgovore kojima se vraćaju nakon što pročitaju književno djelo.⁵²

U svojem je istraživanju naišao na puno manji broj pogovora od onoga očekivanog te zaključuje da je razlog tome što autor pogovor smatra manje učinkovitim jer ne može ispuniti one dvije funkcije koje ispunjava predgovor, a to su zadržavanje čitateljeva interesa te objašnjenje zašto i kako treba čitati djelo. S obzirom na diskurz i položaj pogovora, njegova je funkcija uglavnom da eventualno ispravi dok predgovor ima funkciju da na vrijeme spriječi pogrešno čitanje i tumačenje književnog djela.⁵³

C) Kasniji predgovor

Autor svakom sljedećem izdanju može dodati novi predgovor jer se obraća novim čitateljima. Pritom je taj predgovor kasniji s obzirom na vrijeme nastanka, ali istodobno je originalan za te nove čitatelje.⁵⁴

Genette smatra da je glavna funkcija kasnijeg predgovora zapravo odgovor na reakciju prvih čitatelja i kritičara što će se uočiti u analizi Relkovićeve predgovora djelu *Satir iliti divji čovik*.

Most often, therefore, later compensation for the absence or shortcomings of an original preface inevitably takes the form of a response to the first reactions of the first public and the critics.⁵⁵

Genette dodatno objašnjava ovu glavnu funkciju. Kaže da odgovor kritičarima može upućivati na dvije stvari, a to su autorova ranjivost i osjetljivost te njegova neskromnost.

Kao drugu funkciju navodi ispravke koje su napravljene u drugom izdanju dok je treća funkcija autorovo preuzimanje odgovornosti za djelo kojeg se odrekao u prvom izdanju.⁵⁶

U zaključku Genette navodi da u njegovoj analizi paratekstova izostaju tri prakse – prijevod, serijska publikacija i ilustracija. Kao glavnu svrhu parateksta naglašava njegovu funkcionalnost u smislu da bude konzistentan autorovoj namjeri, a ne da bude lijep.⁵⁷

---

⁵² ibid.: 237

⁵³ ibid.: 239

⁵⁴ ibid.

⁵⁵ ibid.: 240

⁵⁶ ibid.: 240-241

⁵⁷ ibid.: 407

Genetteova se knjiga definitivno može smatrati polazištem svakog proučavanja paratekstova jer pruža izvrsnu teorijsku podlogu te je izuzetno pridonijela analizi paratekstova koji se prikazuju u ovome diplomskom radu.

3. KONTEKST

3.1. Hrvatska književnost u 18. stoljeću

Pšihistal ističe da se termin „prosvjetiteljstvo“ u hrvatskoj znanosti o književnosti ustalio iako on sa sobom donosi mnoge konotacije – „prosvjetiteljstvo kao prosvijećeni apsolutizam i službena državna politika (terezijanske reforme i jozefinizam); prosvjetiteljstvo kao filozofijska doktrina racionalno-empirijskog usmjerenja; prosvjetiteljstvo kao duhovni temelj novog vijeka; prosvjetiteljstvo kao novovjeki građanski pokret, prelamaju se kroz jedno književnopovijesno nazivlje, koje se pak dalje račva na različite segmente književnog života: prosvjetiteljstvo kao jedna od struja u staroj slavonskoj književnosti (prosvjetiteljska struja na čelu s M. A. Relkovićem); prosvjetiteljstvo kao razdoblje-epoha (18. stoljeće); prosvjetiteljstvo kao didaktično-moralna orijentacija i horizontalno usmjerenje pučkim slojevima.“⁵⁸

Bogišić zaključuje da je hrvatska književnost u 18. stoljeću pluralna na svim razinama – tematskoj, formalnoj, stilskoj i ideološkoj.⁵⁹ On utvrđuje tri glavne činjenice o hrvatskoj književnosti 18. stoljeća. Jedan dio hrvatske književnosti oslanja se na tradiciju jer se, primjerice, još uvijek pojavljuju elementi petrarkizma, ali očite su naznake ideje i duha suvremenosti (primjerice, utilitarna funkcija književnosti).⁶⁰ U 18. stoljeću dolazi do procvata i razvoja prigodničarske književnosti koja je „izazvana različitim neposrednim i stvarnim prigodama iz svakodnevnog života“⁶¹. Naposljetku, tada se pojavljuje velik broj djela znanstvenoga karaktera. Bogišić u znanstvenu književnost ubraja „sve što je napisano iz bilo kojega područja, a u prvom redu ono što se odnosi na filologiju i književnu historiografiju“⁶². Dakle, u hrvatskom se prosvjetiteljstvu počinje razvijati filologija i mnogi se pisci bave jezičnom problematikom dok se drugi pisci, poput Matije Petra Katančića, bave različitim znanstvenim disciplinama (arheologijom, numizmatikom, poviješću).

Kao što je napomenuto, hrvatska je književnost 18. stoljeća pluralna na stilsko-tematskoj razini. Bogišić navodi kako postoje dva temeljna stilsko-izražajna opredjeljenja, a to su nastavak tradicije petrarkističko-baroknog odnosa i stila koji definira kao učen stil.

---

⁵⁸ Pšihistal 1995: 60

⁵⁹ Bogišić 1991b: 14-15

⁶⁰ *ibid.*: 15

⁶¹ *ibid.*

⁶² *ibid.*

Predstavnicima su Antun Kanižlić i Matija Petar Katančić koji će „pastoralno mitološku idiličnost ostvariti u posebnoj viziji krajolika svog slavonskog zavičaja“⁶³. Drugo je stilsko opredjeljenje antipetrarkizam koji je prisutan u satiričkim, prigodničarskim i parodijskim djelima. Bogišić ovaj stil definira kao pučki stil jer „pokazuje naglašen otklon od izabranog i učenog sloja društva a približava se običnom, malom čovjeku i niskim, neukim društvenim slojevima naroda“⁶⁴.

Georgijević analizira i književne pravce koji se pojavljuju u Hrvatskoj u 18. stoljeću. U Dubrovniku se nastavlja tradicija baroka s Ignjatom Đurđevićem dok se u Slavoniji kao barokni predstavnik pojavljuje Antun Kanižlić sa svojim djelom *Sveta Rožalija*. Budući da se u ovome diplomskom radu analizira predgovor djelu *Fructus auctumnales* Matije Petra Katančića, važno je napomenuti da je on glavni predstavnik klasicizma.⁶⁵

U hrvatskoj književnosti 18. stoljeća još uvijek prevladavaju religiozne teme, bez obzira na to što se u europskim književnostima, poput francuske, engleske i njemačke, ukorijenila racionalistička filozofija⁶⁶ s odbacivanjem vjere kao nečeg što razum ne može pojmiti. „Čudno je, a istinito da u vijeku prosvijećenosti, čak u drugoj polovini njegovoj, pretežu knjige religioznog i crkveno-pobožnog sadržaja.“⁶⁷

Iako se u drugim europskim zemljama kao jedna od karakteristika prosvjetiteljstva pojavljuje ateizam, u Hrvatskoj je ateizam izostao jer su hrvatski prosvjetitelji većinom bili svećenici. „Zbog granice s Osmanskim Carstvom u Dalmaciji i Hrvatskoj, te zbog toga što se Slavonija tek oslobodila turske vlasti, prosvjetiteljske su ideje bile usmjerene na poboljšanje gosp. položaja siromašnih seljaka, graničara i rijetkih građana.“⁶⁸ Hrvatska prosvjetiteljska književnost napisana je većinom na štokavskoj ikavici kojoj je namijenjena funkcija književnog jezika Hrvata. „Prosvjetiteljstvo je postavilo temelje za ona nastojanja koja su se počela ostvarivati sredinom XIX. st. na hrv. nacionalnom prostoru: zajednički knjiž. jezik za

---

⁶³ ibid.: 17

⁶⁴ ibid.: 18

⁶⁵ Georgijević 1969: 185

⁶⁶ Racionalistička filozofija podrazumijeva sumnju u apsolutno sve ljudske spoznaje jer „osnovni zadatak, koji se pred filozofiju tog vremena nužno postavljao, a što je jedino i moglo dovesti do nekih pozitivnih teorijskih rezultata, proizlazilo je iz zahtjeva da se sve stavi u pitanje, i bog i čovjek, njegovi odnosi i mogućnosti spoznaje, što jest, a što nije, što je istinito, a što lažno, zakoni svemira i čovjekovo mjesto u njemu, crkva i njezine dogme, pa tako i sam društveni poredak.“ (Kangrga 1983: 19)

⁶⁷ Georgijević 1969: 186

⁶⁸ Bratulić 2010, Prosvjetiteljstvo, sv. 3: 486

sve Hrvate te jedinstveni hrv. pravopis.“⁶⁹ Naposljetku, Bogišić fenomen rasprostranjenosti posveta u 18. stoljeću povezuje s prosvjetiteljstvom i općenitim zanimanjem za proces stvaranja književnog djela zbog čega se i u ovom radu analiziraju paratekstovi iz upravo toga književnopovijesnog razdoblja. „U tom kompleksu je i potreba da se djelo pri prvom susretu s onima kojima je namijenjeno što bolje objasni. S ovom željom i namjerom usklađeni su razni uvodni napisi koji djela ovog vremena redovito prate.“⁷⁰

3.2. Povijesni kontekst

Pad moći Osmanskog Carstva na njegovim zapadnim granicama započeo je nakon njegove opsade Beča 1683. u kojoj je izgubilo zahvaljujući pomoći austrijskog saveznika, poljskoga kralja Jana Sobieskog. „Povlačenje razbijene i iscrpljene turske vojske s bečkog bojišta ohrabrilu je Hrvate u krajevima pod turskom vlašću. S više smjelosti i vjere u uspjeh nastavili su borbu protiv Turaka.“⁷¹ Konačno je potpisan mir u Srijemskim Karlovcima 1699. godine između Svete lige (Poljska, Austrija i Mletačka Republika) i Osmanskog Carstva, a njime su priznata austrijska i mletačka zauzeća tijekom takozvanoga Bečkog rata (1683. – 1699.) zbog čega Slavonija konačno ulazi u sastav Habsburške Monarhije.⁷²

U 18. stoljeću Mađari su nastojali nametnuti svoju političku prevlast Hrvatskoj i nadali su se da će austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj Karlo VI. biti njihov posljednji kralj jer nije imao muškog nasljednika. Međutim, Hrvatski je sabor 1712. priznao nasljedno pravo i ženskoj lozi Habsburgovaca pa 1740. na prijestolje stupa kći Karla VI. Marija Terezija. „U prvim fazama vladavine Marije Terezije, Austrija je sudjelovala u dva duga i iscrpljujuća rata: najprije u Ratu za austrijsku baštinu (1740. – 1748.), a potom i u Sedmogodišnjem ratu (1756. – 1763.). Te ratove osjetila je i Hrvatska kao velik teret, i to ne samo kroz povećana financijska davanja nego i kroz sudjelovanje njezinih ljudi u tim ratovima.“⁷³ Za vrijeme njezine vladavine, a osobito za vladavine njezina sina Josipa, u hrvatskim se krajevima provodila snažna germanizacija. Marija Terezija poznata je kao carica koja je uvela mnoge reforme. Kako bi oslabila hrvatsko plemstvo, smanjila je kmetske obaveze; ukinula je progone vještica i unaprijedila školstvo.

---

⁶⁹ ibid.: 487

⁷⁰ Bogišić 1997b: 212

⁷¹ Perić 1997: 113

⁷² ibid.: 114

⁷³ ibid.: 129

Njezin nasljednik Josip II. (1780. – 1790.) pamti se kao „car-reformator: ukinuo je torturu u sudsko-istražnom procesu, uveo vjersku toleranciju i slobodu vjeroispovijesti, oduzeo Katoličkoj crkvi status državne crkve, ukinuo mnoge samostane i konfiscirao njihovu imovinu, ukinuo stari zemaljski ustav i županije u Hrvatskoj, dopustio kmetovima slobodu seljenja itd.“⁷⁴ U ovom je razdoblju Rijeka pripojena Mađarskoj, a radilo se i na infrastrukturi pa su nastale Karolinska, Jozefinska i Terezijanska cesta koje su povezale hrvatske krajeve.

Navedeni povijesni događaji utjecali su na političku, društvenu i kulturnu situaciju u Slavoniji što će se prikazati u sljedećem poglavlju.

3. 3. Politička, društvena i kulturna situacija u Slavoniji u 18. stoljeću

U 16. stoljeću cijela Bosna i najveći dio Slavonije došli su pod osmanlijsku vlast koja je u Slavoniji ostavila mnogo tragova i izrazito utjecala na društveno, državno i religijsko uređenje toga hrvatskog područja. Kršćani koji su se preobratali na islam mogli su napredovati, a seljaci su morali davati desetinu poljoprivrednih proizvoda svojim gospodarima i još plaćati danak Osmanskom Carstvu. U ovo vrijeme „u Slavoniji je kršćanske vlastele nestalo: nisu prihvatili islam pa im nije više bilo mjesta na njihovoj djedovini.“⁷⁵ Iako je situacija u Slavoniji pod osmanlijskom vlašću bila izrazito teška, franjevci su bili agilni u prosvjetnom i kulturnom radu.⁷⁶ Pavlini i isusovci također su sudjelovali u obrazovanju puka što će se održati do ukinuća tih redova, konkretno 1773. isusovaca te 1786. pavlina. Glavni je cilj svećenstva bio da mladost obrazuje za buduće svećeničko zvanje i prenese im svoja znanja o vjeri i Svetom pismu, a takav je stav doveo do uočavanja važnosti da se narod prvo opismeni.⁷⁷

Nakon pobjede Eugena Savojskog i mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, Osmanlije su se konačno povukle iz Slavonije koja je odmah pripala Habsburškoj Monarhiji. Habsburška Monarhija počela je uvoditi reforme koje su se ticale državne organizacije, političkog života, prosvjetnog i intelektualnog rada, a pritom hrvatski ban i Sabor nisu imali nikakve ovlasti da upravljaju Slavonijom.

---

⁷⁴ ibid.: 130-131

⁷⁵ ibid.

⁷⁶ ibid.: 15

⁷⁷ ibid.: 43

Dok se Slavonija u 17. stoljeću napokon oslobodila osmanlijske vlasti i pripojena je Hrvatskoj, „Venecija je svoju vlast u Dalmaciji proširila na Imotski. Bosna i Hercegovina su pod Turcima; Dubrovnik dogorijeva posljednje decenije svog samostalnog života“⁷⁸.

Što se tiče ustroja, od 1745. godine Slavonija je podijeljena na vojni i civilni teritorij te su uspostavljene tri županije (požeška, virovitička i srijemska) koje priznaju jedinstvo s Hrvatskom, ali svoje poslanike šalju u zajednički požunski sabor kojem se podčinjavaju.⁷⁹ Nakon oslobođenja od Osmanlija, Slavonija se nalazi u vojnim rukama, odnosno veći dio zemljišta pripada vojnoj vlasti, takozvanoj Vojnoj granici, a ostatak se nalazi u feudalnim rukama.⁸⁰

Iako je opasnost od ratova s Osmanskim Carstvom na tom području s vremenom počela slabjeti, Habsburška je Monarhija zadržala ustroj Vojne granice kako bi producirala vojnike koji bi se borili protiv njezinih neprijatelja i za njezine interese.⁸¹ Vojna je granica bila podijeljena na tri regimente – gradišku, posavsku i petrovaradinsku – te je vojna vlast također obnašala druga dva aspekta vlasti (sudsku i upravnu).⁸²

Kao posljedica ovakve raspodjele zemlje, vojnici pljačkaju i maltretiraju siromašne Slavonce koje dodatno uništavaju visoki nameti koje su pokušali olakšati austrijski vladari Marija Terezija i Josip II.⁸³

Što se tiče kulturne situacije, slavonska se književnost počinje razvijati tek u 18. stoljeću, za razliku od dubrovačke književnosti koja je kontinuirana, ali i koja se cijelo vrijeme ostvaruje u više-manje povoljnim kulturnim i ekonomskim prilikama. Također, za razliku od Dubrovnika, u Slavoniji nema visokoobrazovanih, čak ni među plemićima. „U početku XVIII stoljeća većina plemstva živi još nekim rustikalnim životom; plemstvo je neuko, bez naobrazbe, bez kulture, nespremno za političke pothvate, za vođenje ekonomije na svojim imanjima, za zahtjeve kulturne prirode.“⁸⁴ Politički gledano, u ovom razdoblju nema pothvata kojima bi se zahtijevao ravnopravniji položaj hrvatskih zemalja u odnosu na Beč i

---

⁷⁸Georgijević 1969: 169

⁷⁹ ibid.

⁸⁰ Matić 1945: 22

⁸¹ ibid.

⁸² ibid.: 23

⁸³ Georgijević 1969: 171

⁸⁴ ibid.: 172

Peštu zbog čega „Hrvatska dobiva sve skromnije i podređenije mjesto u sistemu habzburških zemalja.“⁸⁵

Gulin Zrnić u svojem tekstu ističe kako Slavoniju 18. stoljeća obilježava pluralizam na više razina – vjerskoj, etničkoj, društvenoj, jezičnoj i upravnoj. U 18. stoljeću u Slavoniji dolazi do migracija stanovništva koje su se događale i prije zbog navale Osmanlija zbog čega je Slavonija bila osiromašena i pusta.

Slavonska migracijska priča ima dva poglavlja: *depopulaciju* velikog zamaha krajem 17. stoljeća i *repopulaciju*, naseljavanje prostora tijekom čitavog 18. stoljeća.⁸⁶ Teritorij Slavonije nakon oslobođenja od Osmanlija dobiva specifičan karakter jer se dijeli na vojni i civilni dio koji se dosta razlikuju. Vojni je dio predstavljao granicu na tri načina. „Prva je granica ona *državna*, između Turske i Habsburške Monarhije. [...] Druga je granica ona *između Hrvatske i Slavonije*. [...] Treća je granica ona *između provincijalnog i vojnog dijela Slavonije*, različitog upravnog i društvenog statusa.⁸⁷

Gulin Zrnić zaključuje da su povijesne prilike utjecale na oblikovanje mnogostrukosti slavonskog identiteta koja se očituje u dihotomijama kao što su pučko-elitno, vojno-civilno te urbano-ruralno.⁸⁸

3.4. Slavonska književnost 18. stoljeća

Svi povjesničari književnosti ističu da se u 18. stoljeću događaju značajne promjene u hrvatskoj književnosti i kulturi. Bogišić navodi da je jedna od novosti ponovna pojava Slavonije na književnoj karti Hrvatske koja u humanizmu, renesansi i baroku nije sudjelovala u razvoju hrvatske književnosti.⁸⁹ Pšihistal zatim ističe da se slavonska književnost u hrvatskoj znanosti o književnosti često doživljavala kao potpuno odvojen odsječak iako su očite njezine poveznice s dubrovačko-dalmatinskom i kajkavskom religioznom književnošću.⁹⁰ Također, smatra se da je slavonska književnost na određeni način počela tek u 18. stoljeću jer je prije postojala samo literatura religiozne tematike koju su većinom pisali pripadnici svećeničkog staleža, što potvrđuje i Vodnik koji pritom naglašava da pojavom djela svjetovne tematike svećenici nisu nestali s književne scene u Slavoniji.

---

⁸⁵ *ibid.*: 174

⁸⁶ Gulin Zrnić 2000: 10

⁸⁷ *ibid.*: 12-13

⁸⁸ *ibid.*: 30

⁸⁹ Bogišić 1991b: 13

⁹⁰ Pšihistal 1995: 51

To su sami franjevci, koji su jedini u to doba mogli pokrenuti kakav takav književni rad u Slavoniji, jer svjetovnih svećenika i svjetovne inteligencije gotovo nije ni bilo. Franjevci udarili su biljeg slavonskoj književnosti do izdanja Reljkovićeve „Satira“ (1761), a oni i poslije toga, u doba bujanja slavonske knjige, pišu veoma mnogo, dapače najviše, ma da se ne mogu podičiti ni sad književnom vrijednošću svoga rada, jer oni nastavljaju u istom pravcu svoj rad, kako su ga započeli, kad su bili sami, ne obazirući se na duh vremena.⁹¹

Tek u 18. stoljeću slavonska književnost doživljava svoj uzlet, a kao jedan od ključnih faktora u kulturnom životu Slavonije pojavljuju se isusovci. „U drugoj polovici XVIII. vijeka procvjetala je slavonska knjiga i javilo se više struja, a poticaji su došli iz vana. Iznajprije se uz osamljene dosada franjevce javljaju kao kulturni faktor u Slavoniji ježoviti.“⁹²

U 18. stoljeću u Slavoniji događa se nekoliko faza koje se odnose na književnost. Prije svega, pišu se djela religiozne tematike, zatim dolazi do tiskanja djela koja tematiziraju suvremene ratove i djela koja propagiraju prosvjetiteljske ideje. Naposljetku, u tim se djelima pojavljuju i „klasicistički elementi, obično u nekim reminiscencijama iz mitologije, rjeđe u metrici“⁹³. Dakle, slavonsku književnost karakterizira njezin vjerski karakter, što nikako ne začuđuje s obzirom na to da su svjetovni ljudi u Slavoniji u to vrijeme bili neobrazovani i nepismeni te s obzirom na to da je samo svećenstvo bilo pismeno i obrazovano.⁹⁴

Što se tiče epike, Dukić pod povijesnu epiku u slavonskoj književnosti 18. stoljeća obuhvaća narativna djela u stihu čije su teme suvremeni povijesni događaji, odnosno ratovi koje je vodila Habsburška Monarhija⁹⁵ što je važna odrednica u ovoj analizi zbog Ivanošića koji je napisao dvije takve narativne pjesme čija je glavna funkcija pohvalnička ili aksiološka.⁹⁶ „Spomenute pjesme mogle bi se stoga nazvati *epskim (junačkim) pohvalnicama*.“⁹⁷ Također, Dukić ističe da te pjesme „ulaze u krug prigodne, nepretenciozne i neangažirane slavonske književnosti osamnaestoga stoljeća“⁹⁸.

Glavni su predstavnici slavonske književnosti 18. stoljeća svjetovnjak M. A. Relković (1732. – 1798.), isusovac A. Kanižlić (1699. – 1777.) i franjevac M. P. Katančić (1750. – 1825.). Treba napomenuti da su Matija Antun Relković, Vid Došen i Adam Tadija Blagojević

---

⁹¹ Drechsler 1994: 4-5

⁹² *ibid.*: 5

⁹³ Georgijević 1969: 266

⁹⁴ Matić 1945: 43

⁹⁵ Dukić 1995: 31

⁹⁶ *ibid.*: 35

⁹⁷ *ibid.*

⁹⁸ *ibid.*: 37

slavonski pisci u čijim se djelima najviše očituje zaokupljenost slavonskim seljakom i prosperitetom Slavonije. Sva tri književnika duže su vrijeme boravila izvan Slavonije što im je omogućilo da vide i shvate kako se živi drugdje, odnosno u naprednijim zemljama.⁹⁹

Da zaključimo, Slavonija pokazuje dualne karakteristike jer je istodobno ruralna i urbana te pučka i elitna. Kad analizira pučku i elitnu Slavoniju, Gulin Zrnić referira se na književnost i naglašava da se za slavonsku književnost ovog razdoblja koriste etikete kao što su pučka i visoka literatura.¹⁰⁰ Takozvani elitizam Gulin Zrnić uočava na tri razine – intelektualni elitizam koji su posjedovali uglavnom svećenici, vojni elitizam koji se temeljio na vojničkim funkcijama i civilni koji se odnosi na plemstvo.¹⁰¹ S obzirom na podjelu na elitu i puk (elitno i pučko), Gulin Zrnić, pozivajući se na putopisca Taubea, uočava i neke druge razlike u navedenoj dihotomiji. Naime, turski se utjecaj uočava u pučkom dijelu Slavonije dok se njemački utjecaj pojavljuje u elitnim slojevima društva.¹⁰² Također, razlika se uočava i u jezičnim običajima civilnog i vojnog stanovništva Slavonije jer će „imati različite binome pučkoga i elitnoga jezika i pismenosti. Narodni će se, pučki jezik u Provincijalu suprotstaviti latinskom i sve utjecajnijem mađarskom jeziku, a u Granici njemačkome“¹⁰³.

---

⁹⁹ Matić 1962: 9

¹⁰⁰ Gulin Zrnić 2000: 18

¹⁰¹ ibid.

¹⁰² ibid.: 19

¹⁰³ ibid.: 20

4. ANALIZA PARATEKSTOVA

4. 1. ANTUN IVANOŠIĆ

Antun Ivanošić rođen je 1748. u Osijeku, a obrazovao se kod isusovaca u Požegi. Za svećenika se zareadio 1772. nakon čega boravi u Novoj Gradiški, Kopanici, Orubici i nedaleko od Virovitice. Zatim je otišao u Zagreb gdje je proveo godinu dana. Tijekom rata između Austrije i Osmanskog Carstva (1788. – 1791.) bio je vojni svećenik, a do smrti župnik u Štefanju kod Križevaca, gdje je i umro 1800. godine.¹⁰⁴ Ivanošić je svoje prvo djelo *Opivanje sličnorično groba Jozipa Antuna Čolnića od Čolke* objavio anonimno 1786. U Matičevoj analizi slavonske književnosti navodi se da se djela ratne tematike nisu previše pisala. Za njega su jedini književno vrijedni primjeri dvije Ivanošićeve ratničke pjesme – *Pjesma od junačtva viteza Peharnika* (1788.) i *Pisma, koju piva Slavonac uz tamburu a Ličanin odpiva od uzetja Turske Gradiške iliti Berbira grada* (1789.).

Ivanošićeve ratničke pjesme odišu duhom narodne pjesme, a prošarane su uzto i kičenošću baroka, ali pjesnik nije u tome išao suviše daleko, tako da nije stradala svježina i lakoća narodnoga pjevanja. I u jednoj i u drugoj pjesmi Ivanošić je u uvod upleo poznati narodni motiv, kako ptica izranjenih krvavih krila leti s razbojišta i donosi tužne vesti o stradanju junaka.¹⁰⁵

Obje su pjesme pisane u desetercu, a drugoj je prigodnici dodana i uputa kako bi se trebala pjevati/izvoditi.¹⁰⁶ Dukić uočava da se u prvoj pjesmi pojavljuju i bilješke u tekstu u kojima Ivanošić prevodi turcizme jer je knjiga bila namijenjena i kajkavskim čitateljima.¹⁰⁷

Ivanošić je 1788. objavio djelo *Svemogući neba i zemlje stvoritelj*, ali osim djela religiozne tematike pisao je i djela svjetovne tematike kao što je *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga* u kojem je prikazan hedonistički život fra Antuna Zvekana. Matić ga definira kao „spomenik slavonskog humora prije Preporoda“¹⁰⁸, a Arturo Cronia kao „la migliore opera umoristica di tutta la letteratura croata dei secoli passati“¹⁰⁹.

---

¹⁰⁴ Georgijević 1969: 259

¹⁰⁵ Matić 1945: 90

¹⁰⁶ Georgijević 1969: 262

¹⁰⁷ Dukić 2002: 124-125

¹⁰⁸ Matić 1945: 64

¹⁰⁹ Cronia 1963:160

4.1.1. *Opivanje sličnorično groba Josipa Antuna Čolnića*

Slavonska je književnost 18. stoljeća zanimljiva upravo zbog toga što se u njoj istodobno pojavljuju elementi baroka, prosvjetiteljstva i klasicizma. Barok se najviše očituje u Kanižličevu djelu *Sveta Rožalija*, ali baroknost stila može se uočiti i u Ivanošićevu *Opivanju sličnoričnom groba J. A. Čolnića*.¹¹⁰ Prilikom određenja pripadnosti ovog Ivanošićeva djela visokoj ili pučkoj književnosti, Sablić zaključuje kako se na temelju Pavličićeve teze o osmeračkom stihu kao pokazatelju pripadnosti pučkom baroku¹¹¹, na temelju upotrebe narodnog jezika i na temelju motiva iz pučke tradicije ovo djelo može definirati kao djelo pučkog baroka.¹¹²

U *Opivanju sličnoričnom groba J. A. Čolnića*, koje se definira kao „panegirik nekadašnjem đakovačkom biskupu Čolniću, u prvom dijelu Ivanošić u osmercima prikazuje život, rad i smrt đakovačkog biskupa Čolnića dok se u drugom dijelu – u kojem se opjevava kako je biskupova lađa po nevremenu uz pomoć djeva Vječnosti, Vjere, Ufanja i Ljubavi pod zaštitom Majke Božje sretno stigla u rajsku luku – uočava utjecaj Kanižličeve *Svete Rožalije*.¹¹³

Analiza Pridgovora

Prema Genetteovoj teoriji o šest glavnih vrsta predgovora, koja je ranije prikazana, Ivanošićev se predgovor definira kao originalni autorski predgovor. Funkcija je originalnoga autorskog predgovora pravilno čitanje djela i navođenje podataka koje autor smatra važnima kao što su objašnjenje naslova djela, razlog pisanja djela, njegova namjera i slično. S obzirom na spacijalni kriterij, definitivno se radi o predgovoru jer se nalazi na početku knjige, ispred samoga književnog djela. S obzirom na kriterij pošiljatelja, radi se o autorskom predgovoru jer je autor predgovora istodobno i autor književnog djela. Naposljetku, s obzirom na temporalni kriterij, predgovor se definira kao originalan. Navodi se da je predgovor nastao 1785., godinu dana prije izdanja djela. Ispod njegova naslova istaknuto je da je djelo nastalo

---

¹¹⁰ Sablić 1995: 157-158

¹¹¹ „S osmercem je posve drugačije. Njegovo se pučko porijeklo u to doba još dobro pamti, ponajprije zato što još žive (i živjet će, praktički, do današnjeg dana) usmene i pučke pjesme i popijevke koje se tim stihom koriste. Razne koledarske, šaljive, prigodne i ine pjesme složene su upravo u osmercima, i taj je stih zacijelo ‚u uhu čitateljima‘ za koje pišu naši prvi barokni pjesnici, i ti čitatelji znaju odakle takav stih dolazi.” (Pavličić 1995: 16)

¹¹² Sablić 1995: 164

¹¹³ Matic 1945: 98

mного prije samog izdanja. Zbog navedenog mogu se postaviti dva pitanja. Je li predgovor nastao u isto vrijeme kad i književno djelo pa je samo za potrebe tiskanja stavljena 1785. godina? Ili je predgovor zaista nastao 1785. godine, neposredno prije tiskanja i godinama nakon što je književno djelo napisano? Bez obzira na to što je prvi dio nastao mnogo ranije od samog predgovora, predgovor se definira kao originalan jer je predgovor prvom izdanju. Kasniji se predgovori odnose na one predgovore koji se objavljuju u drugom i svakom idućem izdanju, a izostaju u originalnom (prvom) izdanju.

Predgovor se može podijeliti na četiri dijela. U prvom dijelu, koje započinje izravnim obraćanjem čitatelju, autor ga moli da mu ne zamjeri što se u „složenju“ (pisanju) nije koristio riječima „iliričkog“ jezika. Prvenstveno je zanimljiva upotreba riječi „složenje“ koja implicira dugotrajan pjesnički postupak, što pak upućuje na to da je djelo autoru bilo važno. Dakle, Ivanošić se već na samom početku osvrće na jezičnu problematiku jer navodi da piše „iliričkim jezikom“, a ne nekim drugim jezikom (latinskim, talijanskim, njemačkim), što je zanimljivo u smislu tumačenja implicitnog čitatelja. Ivanošić očito želi da njegovo djelo pročitaju što više ljudi jer su se u ono doba stranim jezicima koristili isključivo pripadnici viših društvenih slojeva. Sve navedeno znači da je djelo namijenjeno široj publici od koje autor očekuje da je obrazovana samo u smislu mogućnosti čitanja. U prilog ovoj tezi ide i autorovo opravdanje zašto nije potpuno poštovao „ilirički jezik“. Upotrebljavao je riječi koje se koriste u svakodnevnom govoru („[...] budući hotio sam s time običaju sadašnjega govorenja jedino podvoriti.“¹¹⁴) čime se također približava široj publici. S druge pak strane, riječi iz svakodnevnoga govora koje upotrebljava (intereseš, orgulje, grof, majstor) većinom su njemačkog porijekla, a njemački je jezik u ono doba u Slavoniji bio izrazito raširen što se očituje i u svakodnevnom govoru, pogotovo među plemstvom koje je koristilo njemački jezik kako bi dobilo određene povlastice.

Njemačkih oficira sve je više u Hrvatskoj, a plemstvu je njemački jezik uzlazna stepenica u društvo viših oficira, generala i dvorskih savjetnika. Istina, u govoru se zadržalo još dosta mađarskih riječi, termina, imena, prezimena, »kišasonki«, predikata i lokalnih naziva, ali mađarski jezik se sve više zaboravlja kao ostatak XVII stoljeća, a među otmjenim svijetom osvaja njemački, u znaku imitiranja Beča i dvorskog života.¹¹⁵

Potrebno je skrenuti pažnju na Ivanošićev argument da su „iliričke“ inačice većini „stranske“ (strane) i „neobičajene“ (neuobičajene). Ovaj je dio važan jer upućuje na njegov koncept

---

¹¹⁴ Kanižlić, Antun, *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Stari pisci hrvatski, sv. 26, 1940: 146 (dalje će se navoditi kratica SPH za citate iz paratekstova pisaca)

¹¹⁵ Georgijević 1969: 176

implicitnog čitatelja (širi društveni slojevi) i jer pokazuje jezičnu situaciju u Slavoniji u 18. stoljeću (utjecaj njemačkog jezika). Ivanošić se opravdava zbog svoje nedosljednosti jer na početku kaže da piše „iliričkim jezikom“ što iznevjerava korištenjem riječi njemačkog porijekla iz svakodnevnoga govora. Navođenjem „iliričkih“ inačica Ivanošić pred obrazovanim čitateljima želi pokazati vlastito dobro poznavanje „iliričkog jezika“, no te inačice možda imaju i pritajenu didaktičku funkciju da se nauči čitatelja, koji se u svakodnevnom govoru koristi navedenim stranim riječima, nekoliko „iliričkih“ riječi, da ga se uputi u važnost poznavanja vlastitog jezika te da se osvijesti njegovo korištenje stranih riječi. Iz svega navedenog može se zaključiti da je Ivanošić svjestan jezične problematike svojeg vremena.

Drugi dio predgovora također počinje opravdanjem. Autor moli čitatelja da mu ne zamjeri što djelo tako kasno izdaje („Drugo, molim, da mi za zlo ne primiš što tako kasno na svitlo dajem život neumrle uspomene privridnoga biskupa.“¹¹⁶). Zašto se autor opravdava za kasno tiskanje djela? Kao što je već spomenuto, ispod naslova navodi se da je djelo napisano mnogo prije samog tiskanja („davno jurve složeno [...]“¹¹⁷). Biskup Antun Čolnić umro je 1773. godine,¹¹⁸ a djelo je tiskano tek 1786. godine, odnosno 12 godina nakon biskupove smrti. Ivanošić smatra da je djelo mogao tiskati ranije, u vrijeme kada je biskupova smrt bila još uvijek aktualna, a ne toliko godina poslije. No navodi opravdanje za kasno tiskanje djela. Zbog izrazite želje da napiše ovo djelo i zbog velike zahvalnosti koju osjeća prema preminulom biskupu, nije ga imao prilike prije tiskati. Što bi značilo da nije imao prilike? Nije imao financijska sredstva? Nije mogao pronaći tiskaru? Matić navodi da je prvi dio, u kojem se prikazuje život biskupa Čolnića, sigurno nastao neposredno nakon Čolnićeve smrti, a drugi dio kasnije jer su očiti utjecaji Kanižlićeve *Rožalije* koja je tiskana 1780.¹¹⁹ Ovaj je Matićev argument opravdan, ali takav se razlog ne uočava u samom paratekstu, nego se iščitava iz književnog djela.

U trećem dijelu predgovora naglašava se da biskup i dalje živi jer je nakon toliko godina još uvijek poznat u cijeloj „slavnoj horvatskoj i slavonskoj zemlji“¹²⁰: i među redovnicima i među običnim pukom. Biskup Josip Čolnić bio je poznat po tome što je za

---

¹¹⁶ SPH 1940, sv. 26: 146

¹¹⁷ ibid.: 145

¹¹⁸ Georgijević 1969: 261

¹¹⁹ Matić 1940a: XLVIII

¹²⁰ SPH 1940, sv. 26: 146

života činio sve da pomogne narodu, a to navode i Vodnik¹²¹ i Matić¹²². Čolnić (1751. – 1773.) je bio poznat i po tome što je „preobrazio i biskupiju i njezino središte, a najviše od svega, biskupski stol i svoju prvostolnu crkvu“¹²³. Nadalje, ovdje se pojavljuju i dva toposa skromnosti jer autor navodi da djelo tiska anonimno, što se slaže s naslovnicom („davno jurve složeno po jednomu u Slavoniji duša upravitelju, [...]“¹²⁴), te moli čitatelja neka mu se svide barem autorov trud i volja ako mu se ne svidi samo djelo.

Četvrti je dio zapravo završetak predgovora – formulacija kojom se čitatelju želi sretna nova godina, a kao dar mu se prilaže upravo navedeno djelo. Iz ovog se može zaključiti kako autor ipak smatra da je njegovo djelo vrijedno jer ga sigurno ne bi darovao, što upućuje na svijest o važnosti djela.

Na naslovnici se nalazi podatak da je djelo posvećeno misniku slavne Zagrebačke biskupije Josipu Galjufu, što znači da je adresat navedeni misnik, ali i svećenički red koji on predstavlja, a šira čitateljska publika može se tumačiti kao implicitni čitatelj.

Dakle, ovaj se predgovor definira kao originalni autorski predgovor. Kao što je napomenuto, predgovor služi da se djelo pročita i shvati pravilno, ali u ovom se predgovoru takvo što ne pronalazi. Zapravo se uočavaju tri glavne karakteristike. Prva je karakteristika opravdanje pred eventualnim kritičarima zbog korištenja određenog jezika zbog čega se može zaključiti da je Ivanošić itekako bio svjestan važnosti jezika, a samim time i prirode vlastita književnog rada. Druga je karakteristika to što čitateljima najavljuje temu djela. Treća je karakteristika topos skromnosti (anonimnost i čitateljeva pohvala Ivanošićeva truda ako djelo sadržajno i formalno smatra nekvalitetnim).

4.1.2. *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj*

Matić navodi da su postojali pokušaji prevođenja određenih dijelova Biblije, a pritom je u slavonskoj književnosti „ponajljepši Ivanošićev prijevod *Sedam pokornih psaltira Davidovih*, objavljen pri kraju njegova djela *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* (Zagreb 1788.)“¹²⁵.

U ovome je djelu Ivanošić, prema prve tri glave *Geneze*, opjevao stvaranje svijeta te izgon Adama i Eve iz Edena. Pritom je narativni dio pjesme u dvostruko rimovanim dvanaesticima, a na samom se kraju izmjenjuju četverci i osmerci. Djelo ima dvostruku

---

¹²¹ Drechsler 1994: 23

¹²² Matić 1945: 27

¹²³ Damjanović 2008: 162-163

¹²⁴ SPH 1940, sv. 26: 145

¹²⁵ Matić 1945: 52

funkciju: pjesme su napisane za izvođenje tijekom bogoslužja dok predgovor predstavlja obračun s neistomišljenicima što će biti detaljnije objašnjeno u njegovoj analizi.

Za razliku od Ivanošićeva prethodnog djela, na ovoj se naslovnici navodi naziv djela i ističu se izvori (*Knjige poroda*¹²⁶ te *Sveto pismo*), godina tiskanja i ime tiskare. Naglašava se kako je djelo „ispivano i nakićeno po Antunu Ivanošiću“¹²⁷, što znači da je autor svjestan prirode svojeg posla. Budući da se radi o religioznoj tematici koja je preuzeta iz *Biblije* te s obzirom na to da je djelo posvećeno svećeniku koji poznaje izvor, autor namjerno upotrebljava riječ „nakićeno“ ne samo s namjerom da uputi na vlastito shvaćanje književnog stvaralaštva nego i s namjerom da upozori na to da je njegovo djelo estetski i književno oblikovano jer religioznu tematiku, preuzetu iz *Biblije*, dodatno ukrašava. U drugom se dijelu navode ime i prezime adresata (Ivan Jozipović) te neke od njegovih titula.

Analiza posvete

Genette u svojoj teoriji o paratekstovima, u koje uvrštava i posvete djela, tvrdi da se posvetno pismo od 16. stoljeća nalazi na početku knjige te da je napisano ili prije samog početka pisanja književnog teksta ili nakon što je književno djelo završeno.¹²⁸

Kao što je već spomenuto, adresat je posvete kanonik Josipović. Što se tiče adresata, Genette razlikuje privatnog i javnog adresata. Privatnog adresata definira kao osobu koja može biti poznata javnosti, kojoj je rad posvećen zbog određene vrste odnosa kao što su prijateljstvo, srodstvo i slično.¹²⁹ Genette kao javnog adresata podrazumijeva osobu, poznatu javnosti, a autor svojom posvetom naslućuje postojanje određene vrste odnosa s tom javnom osobom. Taj je odnos javnog karaktera i najčešće se odnosi na intelektualne, umjetničke i političke poveznice.¹³⁰ Rafo Bogišić navodi da su adresati posveta hrvatskih pisaca u jednakoj mjeri bili i crkveni i svjetovni uglednici.¹³¹ U tekstu *Posvete i predgovori hrvatskih pisaca 18. stoljeća* objašnjava razloge zbog kojih su hrvatski pisci svoja djela upućivali crkvenim uglednicima. Crkva je tijekom povijesti imala važnu ulogu u kulturnom i književnom životu svih hrvatskih krajeva. Osim toga, mnogi su pisci bili svećenici zbog čega su adresati njihovih

---

¹²⁶ Knjige poroda odnose se na Knjigu postanka iz Starog zavjeta.

¹²⁷ SPH 1940, sv. 26: 179

¹²⁸ Genette 1997: 128

¹²⁹ *ibid.*: 131

¹³⁰ *ibid.*

¹³¹ Bogišić 1997c: 234

posveta crkveni uglednici (nadbiskupi, biskupi).¹³² Ivanošić djelo posvećuje Ivanu Josipoviću jer je također bio svećenik i jer je djelo religiozne tematike. Na početku posvete otkriva se još jedan razlog, a to je Josipovićeve pomoć u tiskanju djela. Dok se taj razlog iščitava iz teksta, druga se dva razloga izvode iz onodobnoga kulturnog života i piščeve biografije. „Isto tako Antun Ivanošić posvećujući svoje djelo Ivanu Josipoviću ‚stolne crkve zagrebačke kanoniku‘, nabraja vrline i zasluge naslovnika, ali odmah na početku posvete iskazuje i ‚blagodarnost‘ Josipoviću koji je pomogao da ‚knjižica ova na svitlo izajde‘“¹³³, što znači da je vjerojatno financirao tiskanje (mecena).

Nadalje, posveta prikazuje karijeru adresata (titule i načine na koje je došao do njih) te mu iskazuje pohvalu. Primjerice, kaže se da je adresat oduvijek bio pastir i otac koji je svojom ljubavlju i brigom uspio narod izvesti na put spasenja te koji je narodu prenio riječi *Biblije*. Ivanošić pritom na dva mjesta spominje da još uvijek postoje svjedoci koji mogu potvrditi sve ono što on piše o adresatu. Ivanošićeva pohvala adresata može se shvatiti kao zadana jer je Josipović financijski pomogao tiskanje djela zbog čega ga autor nužno mora hvaliti, ali pozivanjem na žive svjedoke pohvala dobiva svojevrsni legitimitet. Pisac zatim ističe da je adresat napomenuo kako ne želi da ga se hvali („Od blagodarnosti pako Tvoje, budući da si mi hotijućemu govoriti jezik zavezao, moram čisto zanimiti, [...]“¹³⁴). Taj se Josipovićev zahtjev ipak navodi u posveti, vjerojatno namjerno kako bi se i na tom primjeru pokazala adresatova skromnost i kako bi ga se implicitno pohvalilo. Genette zaključuje da se posveta ne objavljuje bez prethodne suglasnosti adresata što je vidljivo i iz ove posvete u kojoj se spominje Ivanošićev razgovor s adresatom o sadržaju posvete. Bez obzira na to tko je službeni adresat, oduvijek postoji dvostruka krajnja destinacija posvete jer svaka posveta ima dva adresata: osobu ili grupu kojoj je posveta službeno napisana i čitatelja koji preuzima funkciju svjedoka posvete.

A typical performative act, as I have said, for in itself it *constitutes* the act it is supposed to describe; the formula for it is therefore not only "I dedicate this book to So-and-So" (that is: "I am telling So-and-So that I am dedicating this book to him") but also, and sometimes even more, "I am telling the reader that I am dedicating this book to So-and-So".¹³⁵

---

¹³² *ibid.*: 214

¹³³ *ibid.*

¹³⁴ SPH 1940, sv. 26: 181

¹³⁵ Genette 1997: 134

Odmah poslije dijela o adresatovoj želji da ga se ne hvali, autor mu se obraća i kaže da će njegovu šutnju nadglasati svi oni koje adresat ne može ušutkati jer će ga tek onda još više hvaliti, čime se opet poziva na objektivnost i druge svjedoke.

Zadnji dio posvete izuzetno je zanimljiv jer se pisac izravno obraća svojem djelu („knjižico moja“) prema kojem uspostavlja vrlo prislan odnos, odnosno čitatelj može vidjeti da za Ivanošića njegovo djelo ima posebno značenje. Ovaj je dio posvete zanimljiv jer zapravo sadrži posvetu u posveti, adresat postaje knjiga. Također, u ovom dijelu autor knjizi govori da u njegovo ime pozdravi sve iliričke narode. Na taj način prikriveno upućuje na to da će se knjiga proslaviti toliko da će je više naroda čitati, a samim time što joj predviđa slavu, smatra da je knjiga estetski i sadržajno vrijedno umjetničko djelo što će šira čitateljska publika naposljetku i prepoznati. Tako zapravo pokazuje svijest o vlastitome umjetničkom doseg, ali i o tematskoj važnosti djela. Ivanošić je itekako bio svjestan važnosti vlastita djela jer do 19. stoljeća nema cjelovitog prijevoda *Biblije*, konkretno do 1831. kada izlazi Katančićev prijevod.¹³⁶

Da zaključimo, ova posveta ima točno određenog adresata, što je glavna karakteristika svih posveta. U ovom se slučaju radi o javnoj osobi, odnosno crkvenom ugledniku kojem se djelo posvećuje jer je financirao tiskanje i jer je tematika religiozna. Ivanošić hvali adresata prilikom čega se poziva na žive svjedoke kako bi njegova pohvala bila vjerodostojna. Također, kao što Genette napominje, svaki adresat mora dati svoju suglasnost da mu se određeno djelo posveti, a to se vidi u Ivanošićevoj posveti jer eksplicitno kaže da su razgovarali o njezinu sadržaju. Naposljetku, posveta je zanimljiva jer sadrži još jednu posvetu čiji je adresat samo književno djelo. U tom se završnom dijelu otkriva autorov prislan odnos s djelom koje mu očito mnogo znači. Predviđajući mu slavu, Ivanošić pokazuje svijest o estetskoj i sadržajnoj vrijednosti djela, a upravo je ta svijest o vlastitu književnom radu ključno mjesto ovog parateksta.

Analiza Pridgovora

Ovaj se Ivanošićev predgovor prema Genetteovoj teoriji o šest glavnih vrsta predgovora definira kao originalni autorski predgovor. Funkcija je originalnoga autorskog predgovora da se knjiga uopće pročita i da se njezin sadržaj pravilno shvati. Kao najvažniju funkciju originalnog predgovora, Genette ističe autorovu interpretaciju književnog djela ili njegovu izjavu o namjeri. Predgovor može biti atribuiran stvarnoj ili fiktivnoj osobi. Genette u svojoj

---

¹³⁶ Matic 1945: 52

teoriji prema kriteriju pripadnosti razlikuje tri vrste predgovora – autentični, fiktivni i apokrifni. Također, francuski teoretičar navodi da se u autentičnom predgovoru pripadnost stvarnoj osobi potvrđuje nekim drugim paratekstualnim znakom (primjerice, potpisom ili naslovom).¹³⁷ Može se zaključiti da je ovaj predgovor autentičan jer je pripisan stvarnoj osobi – autoru Ivanošiću – što se uočava u navođenju imena autora i u paratekstualnim znakovima, koji su zapravo sadržajni i nalaze se unutar samog predgovora (primjerice, Ivanošićevo uvođenje autobiografskih elemenata o susretu s neistomišljenicima u Čađavici). Naposljetku, prema dataciji s kraja predgovora, zaključuje se da je napisan neposredno prije tiskanja djela, a pritom nigdje drugdje nema naznaka da je možda nastao ranije od datacije, kao u prethodno analiziranom predgovoru.

Predgovor počinje navođenjem najveće Božje zapovijedi koja nije zapisana samo u *Bibliji* te koja se, prema Ivanošiću, nalazi i u samom čovjekovu bitku. Zatim se upućuje na onodobnu situaciju jer se kaže kako se narodu pruža krivi napitak („Oni, koji iz vrila njezinoga ne izviraju potoci, gorke nam i čemerne vode za napitak ponuđuju.“¹³⁸), a pritom se misli na kriva učenja. Navedena Božja zapovijed trebala bi biti u temelju svake svjetovne vlasti čime se na određeni način upućuje na isprepletenost svjetovne i crkvene vlasti, a pritom bi svjetovna vlast trebala biti podređena onoj crkvenoj. Nadovezujući se na takav stav, Ivanošić naglašava da u kraljevini u kojoj ne vlada kršćanska ljubav nema mira, milosrđa, veselja, pravice, vjernosti i sreće.

Zatim se izravno obraća čitatelju te kaže kako nema potrebe da piše o davnoj prošlosti u kojoj je zbog pomanjkanja Božje i ljudske ljubavi došlo do propasti mnogih gradova i carstava. Dakle, čitatelju se nagoviješta da će se iznevjeriti njegovo očekivanje jer se neće prikazati davna prošlost, nego će se na primjeru jednog čovjeka poučiti o važnosti života u skladu s Bogom. Nadalje, čitatelju se najavljuje da će mu se prikazati život čovjeka kojeg obilježavaju laži, prijevare i razbojništva. Ivanošić je na ovaj način najavio temu i pripremio čitatelja na ono što će biti prikazano, a može se zaključiti da se radi o antijunaku. Poznavatelji *Biblije* i obrazovani sloj odmah mogu prepoznati da je taj antijunak Adam jer se na naslovnici navodi biblijski izvor (*Knjige Poroda*). Drugi čitatelji, koji ne poznaju *Bibliju*, zapravo će tek iz književnog djela otkriti da se radi o Adamu. Ivanošić smatra da su svi oni koji su na društvenim marginama zbog svojih zločina (lopovi, razbojnici, ubojice, lažljivci i drugi) ondje jer nisu živjeli u skladu s Bogom, a zatim navodi kako je vrijeme, koje ne obilježavaju ljudska

---

¹³⁷ ibid.: 179

¹³⁸ SPH 1940, sv. 26: 182

i Božja ljubav u našim srcima, osuđeno na propast. Na ovaj se način pokušava upozoriti čitatelja na posljedice života koji nije u skladu s kršćanstvom. No Ivanošić i dalje najavljuje da će se iznijeti i razumno objasniti sva sila i snaga Božje te ljudske ljubavi, a odmah poslije toga ponudit će se čitateljima pravila i savjeti što upućuje na didaktičnu svrhu djela.

U *Pridgovoru* se navodi Božja zapovijed „ljubiti Boga“ i pritom se autor poziva na izvor, *Evandjelje po Mateju* s navođenjem točnog poglavlja.¹³⁹ Kako bi čovjek istinski dokazao svoju ljubav prema Bogu, mora ga uvijek i bespogovorno služiti te podnositi sve nevolje. Ivanošić se čak poziva na Cicerona te naglašava da je Ciceron također, iako krivobožac/pogani, govorio da je bolje umrijeti nego uvrijediti Boga. Ovaj je dio važan jer upućuje na Ivanošićevu obrazovanost i njegovo poznavanje antičkih klasika. Zatim se obraća čitatelju kao kršćaninu (implicitni čitatelj – kršćanin) i kaže da Ciceronove riječi treba pravilno shvatiti jer se ipak radi o poganinu te riječi antičkog pisca tumači u skladu s kršćanskim naukom. Istodobno se poziva na Cicerona u smislu njegove mudrosti i autoriteta, ali se i ograđuje od njega u vjerskom smislu što postiže upravo kršćanskim tumačenjem. Osim što se obraća čitatelju, Ivanošić se izravno obraća duhovnim i svjetovnim vođama te im govori da ljude, koji žive kao bezvjernici i u bezakonju, ali pod njihovom jurisdikcijom, usmjere na kršćanski nauk, odnosno preobrate na kršćanstvo. Iz navedenog proizlazi da su implicitni čitatelji i duhovni i svjetovni vođe. Budući da se izravno obraća tim implicitnim čitateljima, Ivanošić smatra da bi njegovo djelo moglo doći i u ruke vladara. Ovaj je dio također važan jer se u izravnim savjetima uočava didaktičnost.

Zatim se prelazi na Božju zapovijed „ljubi drugoga kao samoga sebe“. Autor odmah pojašnjava ovu zapovijed – čini ono što bi htio da tebi čine. Čitatelj bi trebao ljubiti svakog čovjeka bez obzira na vjeru, čak i Turčina jer je svaki čovjek stvoren prema slici Božjoj. Opet slijedi izvor – *Matejevo evandjelje* koje citira („Ljubiti ćeš iskrnjega tvojega (to jest svakoga čovjeka) kao samoga sebe“.¹⁴⁰). U objašnjenju ove druge zapovijedi navodi se hijerarhija u ljubavi. Na prvome mjestu nalazi se kralj jer ga je postavio Bog kako bi širio mir i donio blagostanje zbog čega svatko treba biti spreman dati i život za kralja. Iz ovog se može iščitati Ivanošićev stav o vladarima. Prema njemu, legitiman je onaj vladar koji dobiva potvrdu crkvene vlasti kojoj je podređen. Na ovaj se dio nadovezuje veličanjem vojnika koji su spremni umrijeti za domovinu i kralja, a time i za Boga. Također, hvale se vojnici tako što ih

---

¹³⁹ „A on mu reče: „Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svim umom svojim.“ (Novi zavjet i Psalmi 2002: Mt 22, 37)

¹⁴⁰ „Druga, ovoj slična: „Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga.“ (ibid.: Mt 22, 39)

se karakterizira kao pokorne, poslušne i vjerne, a jedino ih nadmašuju redovnici. Ivanošić i na ovaj način, uspoređivanjem vojnika i redovnika te njihovim veličanjem, upućuje na isprepletenost svjetovne i crkvene vlasti, odnosno na supostojanje obiju vlasti prilikom čega crkvena vlast i dalje ima prednost što se vidi u redovničkoj nadređenosti vojnicima. Zatim slijedi izravno obraćanje vojnicima koje uvjerava da će njihova žrtva biti nagrađena nakon smrti. U ovom se pasusu otkriva se da je Ivanošić ovo djelo namijenio i njima te da čak očekuje da ga vojnici čitaju.

Nakon ovoga opširnog dijela, slijedi polemika sa svima onima koji tvrde da čovjekova duša također umire kada i njegovo tijelo te koji izjednačuju ljude sa životinjama koje nemaju dušu. Iako Ivanošić smatra da su takva učenja budalasta i nedostojna rasprave, ipak se upušta u polemiku te se obraća tim svojim protivnicima. Postavlja im pitanje kako je moguće da čovjek često ima grižnju savjesti kada učini neko zlodjelo. Kao manifestacija čovjekove duše, a samim time i kao dokaz da ona zaista postoji, navodi se grižnja savjesti. U predgovoru su vidljive i kritike s obzirom na iluminističke tendencije koje su se tada pojavile. „Suprotstavljajući se zatim nekim suvremenim iluminističkim tendencijama, autor se oštro obara na one koji ,u sadašnje vreme tvrde da duše u čoviku ne ima‘.“¹⁴¹

Nadalje, Ivanošić donosi biografski podatak o tome kako je svjedočio krivim tumačenjima ljudi koji su napominjali da ne treba vjerovati svećenicima i da čovjek nema dušu, iz čega proizlazi da se nema čemu nadati poslije smrti. Tim se učenjima nijeće postojanje duše, a samim time i mnogih drugih kršćanskih dogmi koje iz toga proizlaze kao što su mogućnost iskupljenja, postojanje života poslije smrti, raja i pakla, što Ivanošić smatra izrazito opasnim jer bi se time moglo narušiti cijelo kršćansko učenje. „Ivanošić se kao pjesnik i pisac suprotstavio idejama novog doba, pobijao je ateizam i slobodoumne ideje prosvijećenog doba, ustajao protiv pobornika reformi u političkom i društvenom poretku.“¹⁴² Važno je napomenuti da se ovaj dio predgovora obračunava s racionalističkom filozofijom koja se proširila u vrijeme prosvjetiteljstva. Kangrga racionalizam definira kao „pravac u teoriji spoznaje, koji, bez obzira na to, da li osjetno iskustvo kao jedan od izvora i oblika naše spoznaje stvarnosti odbacuje ili ne, smatra, da je tu objektivnu stvarnost moguće spoznati samo mišljenjem, to jest, da je *spoznaja dana jedino u našem umu, razumu, intelektu*“¹⁴³. Spinoza, jedan od glavnih racionalističkih filozofa, smatra da je čovjek racionalno biće koje će svojim intelektom uspjeti riješiti sve „društvene i ljudske ‘nerazumnosti,‘, što su samo produkt

---

¹⁴¹ Bogišić 1997b: 223

¹⁴² Georgijević 1969: 264

¹⁴³ Kangrga 1983: 7

neznanja i zablude, i kao takve racionalističko-prosvjetiteljski apsolutno rješive¹⁴⁴. Kao najgore zablude, Spinoza ističe upravo vjerske zablude o stvoritelju svijeta, bogovima, božanstvima, odnosno religiju općenito. Solar kao glavnu karakteristiku racionalizma također navodi kritiku kojoj je sve podvrgnuto, „od uređenja države i zakona do religijskih dogmi i tradicionalne filozofske metafizike“¹⁴⁵, zbog čega je književnosti zadano da više poučava nego zabavlja. S obzirom na temeljne postavke racionalističke filozofije, dolazi do promjena u stavu prema Crkvi i vjeri koja se ne može dokazati razumom zbog čega se u nju sumnja i proglašava se zabludom. Dakle, Ivanošić donosi podatak da su se racionalistička učenja proširila i u hrvatskim krajevima, a njegov predgovor služi tome da čitatelja pouči i da ga uvjeri da su takva učenja potpuno kriva. U ovom paratekstu opet se uočava element iz autorove biografije jer je Ivanošić uspio „izvesti narod na pravi put“ naglašavajući da se takva učenja šire velikom brzinom, poput požara. U završnom dijelu svojeg odgovora neistomišljenicima Ivanošić kaže kako mu ne moraju odgovarati ili pokušati dokazati suprotno. Također, smatra da je najveći neprijatelj Boga i kraljevstva onaj koji propovijeda krivo i lažno učenje, suprotno kršćanskom učenju, te koji tiska knjige s takvim učenjem.

Slijedi ponovno obraćanje vojnicima u kojem im se objašnjava kako ne smiju zaboraviti svoj zavjet da će braniti domovinu, kralja i vjeru svojom krvlju u borbi protiv turskog mjeseca. Također, navode se borbe protiv Osmanlija kao glavnih protivnika kršćanstva – predgovor je napisan poput svećeničkoga govora vojnicima što se opet može povezati s Ivanošićevom biografijom. Djelo je objavljeno 1788. kada počinje rat između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, a u tom je ratu Ivanošić obnašao dužnost vojnog svećenika. Vojnicima se moral podiže i tako što ih se podsjeća na to za što se bore – djedovinu, žene, djecu, domove, ostale vojnike i vjeru protiv „nekrštene turske sile“. Također, autor se u podizanju morala poziva na autoritet junaka koji su se već borili protiv Osmanlija i zbog kojih se ta borba mora nastaviti. Osim navedenog, moral im se podiže i obećanjem slave koju će postići svojom žrtvom kao što su je postigli i junaci prije njih.

Zatim slijedi negativan prikaz neprijatelja, odnosno Osmanlija (tlačenje naroda, haraćenje, krvoločna oholost, krvopije kršćanske krvi) i u ovom se dijelu kaže da se druga Božja zapovijed (ljubi bližnjega svojeg kao samog sebe) u borbi protiv Osmanlija ne primjenjuje jer Bog dopušta da se ljudi brane od neprijateljske sile i ratom ako ne može drugačije. Opravdava se kršenje navedene zapovijedi jer se ratuje za kralja, kojeg je postavio Bog, zbog čega pred

---

¹⁴⁴ ibid.:75

¹⁴⁵ Solar 2003: 164

vojničkim očima mora biti neprijatelj domovine i vjere, a ne bližnji. Kao dokaz svojoj tvrdnji Ivanošić navodi biblijske izvore (Makabejci) u kojima su opisane borbe za kršćansku vjeru čime ostvaruje legitimnost svojeg tumačenja Božje zapovijedi, odnosno odstupanja od nje.

Nadalje, Ivanošić turske napade doživljava kao kaznu za grijeh zbog čega u izravnom obraćanju Bogu kaže da se zbog njih kaju te da se uzdaju u njegovu moć da pobijedi kršćanska, a ne islamska vjera varljivog i lažnog Muhameda. Autor više inzistira na vjerskom sukobu i njegovoj važnosti nego na politički motiviranu sukobu.

Iako opravdava rat, pacifistički propagira ljubav prema svim narodima bez obzira na vjeroispovijest ili običaje (navodi Nijemce, Mađare, Hrvate, Slavonce, Talijane, Grke i Arape) jer su običaji Božji dar iz čega proizlazi da je Bog stvorio različitosti koje treba poštovati osim ako te različitosti pokušaju nametnuti svoju volju, običaje i vjeru drugima kao što to čine Osmanlije.

Čitatelje se potiče da se okane propitivanja Božje pravednosti (primjerice, zašto grešnici uživaju blagodati svjetovnog života dok se dobri kršćani muče) jer se ona ne može dokučiti. Na navedena pitanja odgovara da Bog one koji čine dobra djela i koji su pravi kršćani nagrađuje u onozemaljskom životu dok ostale grešnike, koji su sigurno znali učiniti pokoje dobro djelo, nagrađuje u ovozemaljskom životu jer Bog nijedno dobro djelo ne ostavlja nenagrađenim.

Upozorava se kršćane da razmisle o tome što čine kada psuju Boga, kršćanstvo, Mojsija, apostole i slično, a kao primjer o posljedicama odricanja od Boga autor navodi Židove koji su, izdajući Krista, počeli lutati svijetom što je njihova kazna. Čitateljima se savjetuje da *Bibliju* treba ponizno čitati i da razumljive dijelove treba slijediti u životu dok ono nerazumljivo valja poštovati kao Božje otajstvo i slijediti riječi apostola Pavla koje se navode citatom.

Bibliju uspoređuje s pričama o Kraljeviću Marku čime razgraničava pisanu od usmene književnosti. Osim toga, uspostavlja svojevrsnu hijerarhiju književnih djela te čitateljima daje upute kako *Bibliji* treba pristupiti drugačije od djela koja se bave Kraljevićem Markom jer takva djela služe za rasonodu („[...] i grotnim smijom čateć protrčati.“¹⁴⁶) dok *Biblija* ima potpunu drugačiju funkciju, a to je didaktična funkcija u smislu vjerskog učenja. Prema tome, prednost se daje djelima koja imaju didaktičnu (utilitarnu) funkciju, a kao pravi primjer takvih književnih djela navodi *Bibliju*.

Zanimljivo je da Ivanošić navodi kako su suvremeni pisci poput Voltairea i Rousseaua otrovni pisci koji krivo poučavaju i truju narod („Otrovni pisac Volter, Rouseavio i ostali

---

¹⁴⁶ SPH 1940, sv. 26: 197

mlogi pisci, sadašnega osobito vrmena krivi naučitelji, ne bi stanovito suprot istini Svetoga Pisma čemerno pero svoje bili izoštrili, s kojim cile kraljevine skoro otrovaše, da bi bili malo prije rečena prid očima imali.¹⁴⁷). Zašto Ivanošić napada baš Voltairea i Rousseaua? Voltaire je u svojim djelima žestoko kritizirao i napadao Crkvu, „uz upadljiv antijudaizam“¹⁴⁸ zbog čega se našao „na udaru progona, a dospio je i na Indeks zabranjenih knjiga, postavši neka vrsta sinonima za borbeni ateizam ([...])“¹⁴⁹. U svojem djelu *Filozofijski rječnik* „na satiričan način preispituje, s gledišta prosvjetiteljstva, moralne zasade religija te političke teme, čime je Voltaire izazvao bijes Katoličke crkve i konzervativnoga građanstva“¹⁵⁰. Rousseaua Ivanošić kritizira jer u djelu *Emil ili o odgoju* „zagovara prirodni odgoj djeteta bez društvene i civilizacijske laži, te prirodnu religiju“¹⁵¹. Prema navedenom, može se zaključiti kako Ivanošić kritizira ove književnike s obzirom na njihovo tumačenje određenih vjerskih dogmi. Dakle, iz ovog se dijela mogu izvesti još neki zaključci o shvaćanju književnosti. Prije svega uspostavlja hijerarhiju unutar književnosti jer su vrjednija djela koja imaju didaktičnu funkciju i njima treba pristupati drugačije nego djelima koja nemaju takvu funkciju te koja služe isključivo kao razonoda. Ta se distinkcija objašnjava dvama primjerima – *Biblijom* i pričama o Kraljeviću Marku. Nadalje, Ivanošić čita djela svoje suvremenosti i izrazito im kritički pristupa, a kao primjere otrovnih pisaca navodi Voltairea i Rousseaua jer njihova književnost nije u skladu s *Biblijom* i njezinim učenjem, čime se izostavlja estetski kriterij ocjenjivanja vrijednosti književnog djela, a nameće se onaj svjetonazorski.

Tekst je autoreferencijalan jer govori o vlastitom predgovoru i njegovoj svrsi, a to je ponavljanje istine koja je sadržana u *Bibliji* i definiranje *Biblije* kao zakonite knjige u kojoj su zapisane Božje riječi. Iz toga proizlazi da se predgovor može tumačiti kao autorova polemika sa svim neistomišljenicima.

U predgovoru djelu *Svemogući neba i zemlje stvoritelj* nailazimo na jak otpor i obračun s novim idejama prosvijećenog doba, koje su polagano prodirale u slavonsko selo; donosili su ih ovamo, vjerojatno, isluženi oficiri i vojnici ili školovani mladići. Nove ideje podrivale su ne samo utvrđena vjerska vjerovanja u objavu božju, nego i osnove političkog i društvenog uređenja.¹⁵²

---

¹⁴⁷ ibid.: 198.

¹⁴⁸ Grčić 2010, Voltaire, sv. 4: 453

¹⁴⁹ ibid.

¹⁵⁰ ibid.

¹⁵¹ Pavlović 2010, Rousseau, sv. 3: 610.

¹⁵² Georgijević 1969: 260.

Navodi se i razlog pisanja predgovora i djela. Autor je razmišljao o današnjem razvratnom svijetu te shvatio da je svijet takav jer u ljudima ne postoji ljubav prema Bogu zbog čega on u svojem djelu nastoji objasniti dalekosežne posljedice takva života i nastoji narod izvesti na pravi put. Njegovo djelo ima didaktičnu funkciju, a ponekad se doima kao zapisana propovijed svećenika.¹⁵³

Važan dio predgovora uočava se u činjenici da je Ivanošić preveo tri poglavlja *Knjige poroda*, a pritom posebno naglašava kako je djelo gotovo doslovno preveo („skoro od riči do riči u ilirički jezik, [...]“¹⁵⁴). Kao razlog takva prijevoda navodi čitatelja kojem je želio olakšati čitanje djela, što znači da je djelo namijenjeno široj čitateljskoj publici.

Osim toga, autor navodi da će mnogi čitatelji njegovo djelo okarakterizirati kao maleno, ali napominje kako je njegov sadržaj velik. Sadržaj se suprotstavlja formi što se zapaža i u sljedećem dijelu u kojem autor napominje kako djelo nije posebno ukrašavao¹⁵⁵, čime opet daje prednost sadržaju. Nadalje, autor izražava svoju nadu da će djelo naići na široku čitateljsku publiku.

Opet polemizira s onima koji drugačije tumače prvi grijeh. Pritom se koristi tehnikom pitanja i odgovora. Pitanje se odnosi na grijeh Adama i Eve te na izostanak Božje intervencije kako se grijeh ne bi počinio. Na takvo pitanje Ivanošić odgovara protupitanjem – jesu li otac, koji je sinu dao nož, i kovač, koji je napravio nož, krivi za eventualnu krivu upotrebu tog noža (primjerice, za ubojstvo ili samoubojstvo). Ovo se dalje objašnjava tako što je Bog Adamu i Evi dao razum kojim su mogli razlučiti dobro od lošeg. Iz polemike o Adamu i Evi proizlazi piščev stav o staleškom nasljedstvu (plemići rađaju plemiće, a kmetovi rađaju kmetove) što znači da je čovjekov život određen njegovim precima („[...] da iz krvi priproste plemenita krv ne more izticati.“¹⁵⁶).

Pri kraju nalazi se usporedba odnosa između Boga i čovjeka s odnosom između gospodara i sluge (Bog je gospodar, čovjek sluga), a predgovor završava toposom skromnosti kojim moli čitatelja da barem pohvali njegov trud ako mu se djelo ne sviđa. Kraj je ovog predgovora identičan kraju prethodno analizirana Ivanošićeva predgovora.

Nakon iscrpne analize ovog parateksta, treba upozoriti na najvažnije zaključke. Prije svega važno je napomenuti da je Ivanošić tradicionalist koji odbija bilo kakve političke ili

---

¹⁵³ usp. Bogišić 1997b: 222.

¹⁵⁴ SPH 1940, sv. 26: 201.

¹⁵⁵ Ovaj se dio ne slaže s naslovnicom na kojoj se izričito kaže da je djelo ukrašeno („Po razumu S. pisma nakićen i ispivan po Antunu Ivanošiću“).

¹⁵⁶ SPH 1940, sv. 26: 204

društvene reforme. Njegov se politički stav uočava u tome što razlikuje crkvenu i svjetovnu vlast, ali pritom naglašava da su te dvije vlasti isprepletene jer Bog, zapravo Crkva kao njegov posrednik, postavlja kralja. Iz toga također proizlazi i stav da je crkvena vlast nadređena svjetovnoj vlasti. Što se tiče eventualnih društvenih reformi, Ivanošić na kraju predgovora izražava svoj konzervativni stav prema kojem je pripadnost društvenom staležu nasljedna.

Predgovor upućuje i na Ivanošićev stav o književnosti. Prvo se spominje Ciceron kojeg prihvaća kao autoritet, ali ograđuje se od njegova poganstva jer ga tumači u skladu s kršćanskom naukom. Zatim se navode Voltaire i Rousseau na koje se Ivanošić obrađuje jer su u svojim djelima napadali Crkvu i kritizirali vjerske dogme. Iz navedenog se može zaključiti da pisac književna djela valorizira prema svjetonazorskom, a ne estetskom kriteriju. Osim polemika sa svojim književnim suvremenicima, Ivanošić oštro kritizira suvremena učenja o nepostojanju duše kojima se poništavaju i ostale kršćanske dogme, a zapravo se radi o učenjima proizašlim iz racionalizma koji svojim propitivanjem postojećih kršćanskih dogmi u pitanje dovodi i religiju. Dakle, pisac je u sukobu sa svojim neistomišljenicima, s onima koji se opiru tradicionalnom poimanju svijeta, odnosno s učenjima i književnim djelima koja su tada zavladała Europom. Treći se stav o književnosti uočava u distinkciji između *Biblije* i priča o Kraljeviću Marku. Prema Ivanošiću važnija su djela koja imaju poučnu funkciju poput *Biblije* dok djela kao što su priče o Kraljeviću Marku služe samo za razonodu. Tim stavom uspostavlja hijerarhiju unutar književnosti prema kojoj su djela s didaktičnom funkcijom nadređena djelima koja služe samo za zabavu, a takav je stav u skladu s prosvjetiteljstvom. Svrha i parateksta (predgovora) i djela jest utilitarna. Dok predgovor želi potvrditi da je *Biblija* zakonita knjiga u kojoj su zapisane Božje riječi, djelo nastoji osvijestiti puk o važnosti života u skladu s kršćanstvom i *Biblijom*. Ivanošić još jednom dokazuje da mu je važna didaktična funkcija književnosti jer daje prednost sadržaju, a ne formi. Naposljetku, treba istaknuti da je ciljana publika uistinu raznolika jer su prisutna mnoga mjesta izravnog obraćanja kršćanima, vojnicima te svjetovnim i crkvenim vođama, a obraćanjem vojnicima Ivanošićeva se biografija podudara s njegovim književnim radom.

Predgovor je doista važan jer čitateljima daje glavne podatke o piščevoj namjeri, temi i stavovima, odnosno donosi autorovu poetiku za koju se u predgovoru uvijek preuzima odgovornost. Ovim nas je paratekстом autor informirao o književnim i kulturnim strujanjima u Europi, ali i o njihovim odjecima u Slavoniji te nam omogućuje sigurnije povezivanje nekih postavki iz djela s hrvatskim prosvjetiteljstvom i njihovo snažno odstupanje od racionalizma.

4. 2. MATIJA PETAR KATANČIĆ

Katančić je rođen u Valpovu 1750. gdje je stekao prvo obrazovanje, a zatim je u Pečuhu i Budimu završio filozofiju. Ubrzo se zaređio i preuzeo ime Petar. Umro je u Budimu 1825. godine. Osim pisanja na hrvatskom i latinskom jeziku, Katančić je napisao i jednu pjesmu na mađarskom jeziku koju je posvetio banu Erdödyju. Bio je poliglot koji je, osim mađarskog i latinskog jezika, vrlo dobro znao grčki, talijanski i francuski jezik. Pisao je i udžbenike za gimnazije što je bilo vrlo aktualno poslije školske reforme Marije Terezije pa je tako, primjerice, napisao udžbenik o geografiji.¹⁵⁷ Georgijević navodi da je Katančić bio zainteresiran i za razne znanstvene discipline kao što su estetika, filologija, arheologija, geografija, numizmatika.¹⁵⁸ „Kao znanstvenik okušao se u brojnim disciplinama. Pisao je djela iz ant. epigrafije (*Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta*, 1782), bavio se podrijetlom naroda na Balkanu i u Panoniji, vjerujući da su Hrvati autohtoni, odnosno da su Iliri preci južnosl. naroda (*In veterem Croatorum patriam indagatio philologica*, 1790); istraživao je domaće starine, geografiju hrv. krajeva u rimsko doba, jezik starih Panonaca (*Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum*, 1795).“¹⁵⁹

4.2.1. *Fructus auctumnales*

Katančićeva se zbirka *Fructus auctumnales* temelji na proučavanju antičkih pjesnika kao što su Teokrit, Vergilije, Ovidije, Alkej, Sapfa i Horacije.¹⁶⁰ Radi se o zbirci koja se sastoji od 37 latinskih i 18 hrvatskih pjesama. Uz ovo svoje najpoznatije djelo, izdao je i članak *Brevis in prosodiam illyricae linguae animadversio* u kojem iznosi teoriju o stvaranju stihova prema klasičnim uzorima. Fališevac taj članak definira kao „prvu hrvatsku stihološku raspravu“¹⁶¹. Mihovil Kombol i Slobodan Prosperov Novak definiraju ga kao prvog autora koji je pokušao stvoriti hrvatsku poetičku terminologiju u svojem djelu o estetici gdje je za neke latinske i grčke riječi figura i tropa dao hrvatski prijevod (primjerice, epopeja – slavnopis, tragedija – tugopis).¹⁶²

---

¹⁵⁷ Matić 1940b: LXVIII

¹⁵⁸ Georgijević 1969: 271.

¹⁵⁹ Fališevac 2010a, Katančić, sv. 2: 277

¹⁶⁰ Georgijević 1969: 268

¹⁶¹ Fališevac 2010a, Katančić, sv. 2: 277

¹⁶² Kombol, Prosperov Novak 1996: 413

Hrvatski dio zbirke *Jesenski plodovi* sastoji se od nekoliko skupina pjesama koje Katančić naziva *Petonoge* i *šestonoge*, *Tamburne inostranske*, *Popivke narodne* i *Proste*.

Vodnik Katančićevu poetiku određuje isključivo kao klasicističku uz koju je prionuo „ne samo sadržajem već i oblikom, pa je klasičku prozodiju primijenio na hrvatski jezik, odbacivši akcenat, a držeći se principa kvantitete i pozicije u metrici, što je obrazložio u kratkoj raspravi ispred hrvatskih pjesama: „Brevis in prosodiam illyricae linguae animadversio“¹⁶³. Matić pak naglašava da se u Katančićevu opusu očituju dvije tendencije – klasicistička koja se zapaža u obilju takvih elemenata i u građenju hrvatskih stihova na temelju dužine i kratkoće slogova po antičkom uzoru te predromantička koja se primjećuje u Katančićevu poštovanju narodnih običaja koji predstavljaju uspomenu i tradiciju predaka zbog čega se i negativno osvrnuo na Relkovićeve *Satira*.¹⁶⁴ Fališevac također navodi da se Katančićeva poezija oslanja na klasicizam i na predromantizam te dodaje da je u njoj zastupljen i Katančićev historicizam, odnosno „vizija slavenske slavne prošlosti izjednačena je u njegovu opusu poimanjem klasičnog u književnosti koje za njega ima apsolutnu estetsku vrijednost. Vjera u ilirsko porijeklo Slavena je i vjera u baštinjene književne elemente“¹⁶⁵. Klasicizam se definira kao „stilski pravac čiji počeci sežu u talijansku književnu kulturu XVI. st. i povezani su s renesansnim zanimanjem za antiku, no kao oblikovan i definiran knjiž. pravac razvio se u XVII. st. u Francuskoj. [...] Programatski se nadovezujući na antičke teorije i koncepcije pjesništva, klasicizam se u estetičkim i poetičkim koncepcijama oslanjao na racionalističku filoz. tradiciju i na kartezijansku metodu. Za klasicizam, cilj je umjetnosti stvaranje savršeno lijepog i istinitog kao trajnih, univerzalnih vrijednosti usvojenih pomoću razuma. Taj se cilj može ostvariti oponašanjem umj. uzora sačuvanih u ant. djelima ili oponašanjem prirode.“¹⁶⁶ U hrvatskoj se književnosti klasicizam pojavljuje u Dubrovniku i u Slavoniji upravo s Katančićem kao jedinim predstavnikom. „Najviše knjiž. i kult. dosege klasicizam je u hrv. književnosti ostvario u raznim kraćim lirskim oblicima, u prirodoznanstvenom i filoz. epu, basni, satiri i epigramu, i to na lat. jeziku, zatim u prijevodima antičke klas. književne baštine te u književnokult. djelatnosti raznih knjiž. akademija na prikupljanju jezičnog i knjiž. blaga i sustavnom osmišljavanju pojedinih segmenata nacionalne knjiž. historiografije (ponajprije dubrovačke).“¹⁶⁷ Katančićeve pjesme

---

¹⁶³ Drechsler 1994: 94

¹⁶⁴ Matić 1942: 33

¹⁶⁵ Fališevac 2007: 293

¹⁶⁶ Fališevac 2010b, Klasicizam, sv. 2: 307

¹⁶⁷ *ibid.*

iz zbirke *Jesenski plodovi* imaju javni ili privatni prigodni karakter. Sve su hrvatske pjesme u navedenoj zbirci prigodnice koje se odnose na neko konkretno zbivanje ili društveni događaj onog vremena što znači da književnost više ne govori, kao u baroku, o univerzalnim egzistencijalnim temama, nego o konkretnim i posebnim suvremenim događajima. Fališevac zaključuje da se zapravo radi o zbirci pjesama koja je izrazito hibridna jer se s jedne strane uočavaju klasicistički elementi dok se s druge strane uočava interes i slavljenje narodnog, povijesnog i folklornog što upućuje na elemente predromantizma koji se polako javlja u tom razdoblju.¹⁶⁸

Prijevod Katančićeva predgovora *Ad Lectorem* djelu *Fructus auctumnales*¹⁶⁹

Čitatelju

Čitatelju, ova knjiga ti pruža one stihove, koje je mladenačka žila kucavica izlila mladenačkim umijećem, ne u jednom danu; naime, tada smo već proživjeli šest razdoblja od pet godina. Ni prije nam umijeće nije bilo neplodno, ali jest neuglašeno. Češće je ono izlivalo metar i vješto metru nastojalo spojiti glas i liru zvučnim žicama, ali ovim je ušima svaka melodija bila neskladna, gruba i bučna, što nismo shvaćali jer nismo poznavali sveti zvuk.

Ali kad bi onaj blagi Merkurijev Štovatelj započeo prebirati grubim rukama po usijanom dršku citre i prislanjati palac strunama i uši milovati novim zvukom, naime, tada naša lira, koju smo kao mladići znali grubo udarati, tada, kažem, počne odzvanjati ljupko, duboko prodorno i svečano! Što reći? Usta ne mogu izgovarati ono što srca osjećaju. Prijatelju, čitatelju, štogod dobrog ovdje vidiš, to savjetuj i zahvali dobrom Štovatelju Merkurija i Štovatelju naše Lire.

Ako si znao po njoj prebirati i ako si posjedovao umijeće pjevanja (ne može doći u Korint svatko tko želi), savjetuj više njih dobrom pjevanju i nemoj ovdje zabrinuto tražiti zrele metre; lira nam deset godina nije dopuštala udarati po uspavanim žicama: umilila nam se više Klio nego Talija. Obje su božice. Dok joj darujemo zahvalnost za dan, njoj prekratak, i dok se beru plodovi za Libera, skrivamo se u Klaudijevo krilo, u Molbice, i neka nam bude

---

¹⁶⁸ Fališevac 2007: 297

¹⁶⁹ Zbog nerazumljivih dijelova, težine latinske inačice i nemogućnosti samostalnog prevođenja cijeloga teksta, ovaj je tekst preveden uz pomoć Daniele Dukat, profesorice latinskog i grčkog jezika.

dopušteno posvetiti časak Onome koga ljubimo, a ovo darujemo u čast i ljubav onoga koji ljubi Muzu. Ti, čitatelju, molim te, primi ovaj dar i zbogom!

Analiza predgovora

Uzimajući u obzir već spominjanu i objašnjenu Genetteovu teoriju, ovaj se predgovor definira kao originalni autorski predgovor jer je nastao kad i sam književni tekst (djelo je objavljeno 1791. godine, a predgovor je datiran 1790.) i jer se pripisuje autoru Katančiću, a ne nekoj drugoj stvarnoj ili fiktivnoj osobi.

Katančić navodi da se u knjizi nalaze oni stihovi (pjesme) koji su nastali u njegovim mladenačkim danima. Te pjesme nisu napisane u jednom danu, nego se radi o dugotrajnom procesu koji je trajao do tridesete godine. Autor kritizira te svoje mladenačke pjesme kao neuglađene, neskladne i grube jer tada još nije poznao sveti zvuk. Sintagmom „sveti zvuk“ Katančić se referira na poeziju i glazbu. Naime, u tekstu se spominje „lira“ koja se često nalazi u prikazima grčkog boga Apolona. Između ostalog, Apolon je bio bog poezije i glazbe, pa se može zaključiti da se „sveti zvuk“ istodobno odnosi na glazbenu pratnju, ali i na klasičku prozodiju koja se temelji na kvantiteti. Prema ovome se može zaključiti kako je Katančić svoje pjesme napisao i za izvođenje uz glazbenu pratnju, a ne samo za čitanje.

Zatim se uvodi razlika između njegovih mladenačkih pokušaja spajanja glazbe i poezije te Merkurijeva Štovatelja koji je tada znao spojiti glazbu i poeziju, čemu se on divio, što znači da se Merkurijev Štovatelj može tumačiti kao autorov uzor. Također, čitatelju izravno kaže da za sve ono što bi mogao u ovom književnom djelu prepoznati kao dobro i kvalitetno treba zahvaliti upravo navedenom Štovatelju koji je očito utjecao na Katančićevo stvaralaštvo. Katančić riječju „Štovatelj“ misli na profesora Szerdahelyja. Fališevac, kao i mnogi drugi, ističe da je na Katančićevo poetičko formiranje svakako najviše utjecao boravak u Budimpešti, gdje se upoznao s estetskim teorijama mađarskih pjesnika od kojih je profesor G. A. Szerdahely imao najveći utjecaj.¹⁷⁰ Upravo je tom profesoru Katančić posvetio svoju zbirku pjesama *Fructus auctumnales*, „napominjući pri tome kako mu je Szerdahely bio blagotvornim učiteljem estetike – „suo in aethetica olim moderatori“¹⁷¹. Zanimljiva je rečenica u kojoj se kaže da jezici ne mogu izraziti ono što osjećaju srca. Očito Katančić smatra da poezija bez glazbene pratnje ne može potpuno izraziti ono što osjeća srce, što znači

---

¹⁷⁰ Fališevac 2007: 289.

¹⁷¹ Bogišić 1997b: 215.

da takvu poeziju smatra krnjom. Dakle, poeziju nije dovoljno samo čitati nego je treba i doživjeti kroz glazbu, tek tada ona postiže svoj vrhunac.

U posljednjem se dijelu može zaključiti tko bi mogli biti potencijalni čitatelji. Katančić smatra kako bi čitatelj trebao druge savjetovati u pjevanju ako je bio i sam sklon umijeću pjevanja te kako ne bi u njegovu djelu trebao tražiti „zrele metre“ što je objašnjeno nastajanjem te poezije u autorovim mladenačkim danima. Prema tome, nameće se zaključak da su potencijalni čitatelji poznavatelji književnosti i književnih konvencija zbog čega se pisac pred njima opravdava u slučaju mogućih nedostataka. Na kraju djelo posvećuje svima onima koji ljube Muzu, odnosno svima onima koji cijene umjetnost, konkretno književnost. Ovaj je paratekst izrazito važan za razumijevanje Katančićeve poetike koja se iz njega može iščitati. Na temelju postavki uočava se da je Katančić klasicist jer predgovor piše na latinskom jeziku, spominje muze Klio¹⁷² i Taliju¹⁷³ te boga Bakha¹⁷⁴. Spominjući navedena antička božanstva, Katančić upućuje na svoju klasičnu naobrazbu. Naposljetku, posvećujući svoje djelo profesoru estetike, potvrđuje klasicističko shvaćanje svrhe umjetnosti, a to je stvaranje lijepog čemu ga je mogao najviše poučiti upravo taj profesor.

---

¹⁷² Muza povijesti.

¹⁷³ Muza komedije i glazbe.

¹⁷⁴ Bakho ili Dioniz jest bog u čiju je čast nastala antička grčka tragedija.

4.3. MATIJA ANTUN RELKOVIĆ

Matija Antun Relković rođen je 6. siječnja 1732. u Davoru na Savi, u gradiškoj regimenti. Školovao se u franjevačkom samostanu, a kasnije i u Ugarskoj. Kao mladić, sa 16 godina, postaje vojnik i stupa u gradišku regimentu. Odlazi u Sedmogodišnji rat 1757. te se bori u Češkoj gdje je zarobljen i odveden u Frankfurt na Odri. Tamo se smio služiti bibliotekom što mu je omogućilo da nauči francuski jezik. Matić smatra da su upravo Sedmogodišnji rat i boravak u Njemačkoj najviše utjecali na Relkovića te na njegov pogled na svijet i njegovo razvijanje svijesti o vlastitoj ulozi u obrazovanju i uzdizanju slavonskog naroda.

U prosuđivanju narodnoga života i običaja vode Relkovića načela prosvjetnoga utilitarizma, pa prema tome nema u njega razumijevanja i ljubavi za narodne običaje same po sebi, nego on bez obzira oštro osuđuje sve, što zlo djeluje na moralni i gospodarski napredak slavonskoga sela.¹⁷⁵

Nakon ropstva borio se u bitkama kod Maxena (1759.) i kod Torgaua (1760.), a na kraju se vratio u Češku gdje je sudjelovao u ratu za bavarsko nasljedstvo. Od 1779. godine boravio je u Hrvatskoj, a 1786. otišao u mirovinu. Umro je 22. siječnja 1798. u Vinkovcima.¹⁷⁶

Matija Antun Relković bio je poliglot. Uz materinski jezik, koji on naziva slavonski ili ilirički, znao je francuski, njemački, latinski i vjerojatno mađarski jezik.¹⁷⁷ Iako se u Pruskoj susreo s novim idejama, suvremenim spoznajama, racionalističkom filozofijom koja se pojavila i u književnosti, Relković u svojim djelima ne osuđuje Crkvu i vjeru te odbacuje takva učenja, što vrijedi i za neke druge autore.¹⁷⁸

Ali duh suvremene nauke i književnosti s kojim se Relković upoznao u Pruskoj bio je takav. Njime će biti zadahnuti i omirisani oni mladi ljudi na koje će se poslije dići vika da su iz pruskog rata donijeli opasne knjige (kako to priča Krčelić), da šire opasne ideje (kako ih žigoše Ivanošić), da su iluminati, kako će reći Relković. Bez sumnje, takve ideje – materijalističke, racionalističke, ateističke, kojima se kazuje trijumf razuma nad crkvenim učenjem, vjerovanjem, nad objavom – otkrivenjem božjim. Takav radikalni stav ne može se ni očekivati od Relkovića.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ Matić 1942: 26

¹⁷⁶ Georgijević 1969: 231-232

¹⁷⁷ ibid.

¹⁷⁸ Isti se stav uočio u prethodno analiziranom predgovoru djela *Svemogući neba i zemlje stvoritelj* Antuna Ivanošića.

¹⁷⁹ ibid.: 234

Relkovićevo je najpoznatije djelo spjev *Satir ili divji čovik*, ali izdao je i druga djela kao što su *Nova slavonska i nimačka gramatika* čije je prvo izdanje izašlo u Zagrebu 1767. godine. Ta se gramatika sastoji od triju dijelova – slavonske ortografije, etimologije i sintakse uza slavonski i njemački rječnik. Osim navedenog, „na poziv Dvorskog ratnog vijeća priredio je za narod hrvatsko izdanje knjižice o gajenju ovaca od Vjenceslava Ivana Paula i Weigandove upute o sađenju duhana. To je bilo *Razloženje svrhu plodenja i pripaše ovaca s jednim nadometkom od sijanja i timarenja duhana* (1771); kad je Paulova knjiga izišla u novom izdanju (1774), Relković je i to popravljeno izdanje preveo na hrvatski: *Prava i pomljivo ispisana ovčarnica* (Osijek 1776); [...]“¹⁸⁰. Zatim je preveo knjigu *Institutio elementorum juris naturalis: Postanak naravne pravice i dužnostih ljudskih iz nje izvirajućih* (Osijek, 1794.) koja je bila namijenjena upotrebi u gimnazijama. Napisao je i *Nek je svašta iliti sabranje pametnih riči* (Osijek, 1795.), zbirku priča i anegdota koje sadrže određenu poučnu misao. Jedina knjiga koja nije izdana za piščeva života jest *Esopove fabule za slavonsku u skulu hodeću dicu sastavljene* (Osijek, 1804.). U rukopisu su ostale Ezopove, Fedrove i Pilpajeve fabule koje su prvi put u cjelini objavljene u ediciji *Stari pisci hrvatski*.

U Relkovićevu književnom radu prepoznaju se sve osobine prosvjetiteljstva, ali pritom hrvatsko prosvjetiteljstvo nema „ideološko-revolucionaran karakter“¹⁸¹ te nije „upereno protiv staleža, feudalaca i monarhije, protiv crkve“¹⁸². Relković se profilira kao pisac koji želi unaprijediti Slavoniju na temelju reformi koje je pokretao bečki dvor. S obzirom na sadržaj svih njegovih navedenih djela, ali i analiziranih paratekstova, može se zaključiti kako Relković teži didaktičnoj i utilitarnoj svrsi svojih djela dok estetsku razinu (motivi, stil, stih, oslanjanje na tradiciju i slično) zanemaruje. Sadržaj i njegova svrha nadređeni su formi. Relkovićevo se stvaralaštvo većinom svodi na prijevode i prerade, ali zato su paratekstovi u tim djelima ključni za razumijevanje autorovih stavova i poetičkih načela. Ti se stavovi ne mogu definirati kao prosvjetiteljski jer u njegovu „stavu spram Islama i Turaka nema čak ni slutnje neke prosvjetiteljske ideje o vjerskoj toleranciji, Reljkovićeve su formulacije čak nekorektno uvredljive“¹⁸³ zbog čega ih Posavac određuje kao „politički instrumentalizirane“¹⁸⁴ stavove što se može povezati s Relkovićevom profesijom i nekritičkim podržavanjem reformi koje je provodila Habsburška Monarhija. Naposljetku, potrebno je

---

¹⁸⁰ ibid.: 245

¹⁸¹ ibid.: 246

¹⁸² ibid.

¹⁸³ Posavac 1991: 113

¹⁸⁴ ibid.

naglasiti da je Relković zaslužan za stvaranje čitateljske publike kojoj „je trebala izravna pouka, otvorena, verbalna kritika, osuda, kao i pobuda, poticaj i naredba“¹⁸⁵.

4.3.1. *Satir iliti divji čovik*

Georgijević ovo djelo definira kao „prvu našu svjetovnu knjigu ‚angažirane‘ književnosti“¹⁸⁶. Prvo je izdanje *Satira* objavljeno anonimno u Dresdenu 1762. godine. Budući da je knjiga imala ogroman uspjeh, o čemu govori činjenica da mu nije ostao nijedan primjerak, i budući da je došlo do polemike o *Satiru*, Relković je objavio drugo izdanje koje je izuzetno važno jer se u njemu nalazi predgovor u kojem objašnjava namjeru pisanja djela, njegov naziv i etimologiju riječi „satir“ te se osvrće na zamjerke svojih kritičara.

Spjev se sastoji od jedanaest dijelova. Ukratko, na početku djela susreću se Satir i Slavonac, a zatim se hvale i kritiziraju Slavonija, njezini stanovnici i njihovi običaji. „Raširene su, međutim, druge škole, zaostaci turskih običaja, ‚turske škole‘: prelo, kolo, divan i posijelo – ‚masovni‘ skupovi, na kojima se kvare patrijarhalni običaji i moral.“¹⁸⁷ S obzirom na to da se u ovom radu ne analizira književno-umjetničko djelo nego paratekst tom djelu, o prvom izdanju navest će se samo osnovni podaci jer u njemu izostaje predgovor.

Prvo izdanje *Satira* zapravo predstavlja ekonomsku, društvenu i kulturnu analizu života u Slavoniji u Relkovićevo doba te sadrži savjete kako da se svi aspekti slavonskog života poboljšaju. U analizi prvog izdanja, Georgijević je primijetio da Relković odbacuje suvremena učenja i teorije te da se njegova argumentacija temelji na principima katoličke vjere i običajima crkve.¹⁸⁸

Drugo je izdanje Relković proširio tako što je dodao predgovor i 1560 stihova (prvo izdanje ima 1938 stihova, a drugo 3498). Djelo je tiskano u Osijeku 1779. godine. U trinaest pjevanja Satir se obraća Slavoncima, a zatim se u sljedećih devet pjevanja javlja Slavonac. Drugo je izdanje prošireno opširnijim opisom Slavonije, povijesnom teorijom o imenu Slavonije u kojoj se spominje i jedinstvo slavenskih jezika, ali još se ne može govoriti o baroknom slavizmu kao kod drugih pisaca poput Ivana Gundulića, Junija Palmotića ili Jurja Barakovića.¹⁸⁹ U svojoj se kritici najviše zadržao na posijelu.

---

¹⁸⁵ Kljajić 2000: 55

¹⁸⁶ Georgijević 1969: 243

¹⁸⁷ ibid.: 236

¹⁸⁸ ibid.: 240

¹⁸⁹ Bogišić 1991a: 37

Opis Slavonije znatno je proširen nabrojanjem gradova i većih mjesta, kao i samostana, kako fratarskih (katoličkih), tako i kaluđerskih (pravoslavnih). Potom slijedi historijsko izlaganje o imenu Slavonije: najprije su to bili Slovinci, pa Slavinci, zatim Ilirija, koja je kraljevala nad Slavincima. Rimski carevi (cesari) promijenili su ime Slavonija u Savska Panonija, razdijelili narod u razne države i nadjenuli im različna imena. Oni su bili mati češkog, poljačkog, vandalskog (!), horvatskog, moravskog, slovačkog, bosanskog, dalmatinskog i srpskog jezika. Vidi se da Relković samo naslućuje zajednicu slavenskih jezika, ali da još nema pravu sliku o njihovoj grananju, koju će izraditi slavistička nauka tek u toku XIX stoljeća.¹⁹⁰

Osim proširenosti, drugo izdanje sadrži još jednu novost. Naime, dok u prvom izdanju govori samo Satir, drugo se izdanje formira u obliku dijaloga jer se javlja i Slavonac. Iako i dalje nastavlja kritiku nekih slavonskih običaja, u ovom izdanju Satir hvali sve pozitivne promjene koje su se u Slavoniji dogodile u zadnjih 17 godina koliko je prošlo od prvog do drugog izdanja. „Kuće su sada urednije, iako još treba štošta dograditi, ima u njima već i kućnog namještaja. Težak se počeo baviti gajenjem dudova svilca i pčelarstvom, dobio je rasplodnu stoku ([...]), za što, naravno, treba da zahvali ‚svitloj cesarici, Teresiji‘ i ‚Josipu, velikom cesaru‘, kao i generalima, obrstarima, krajiške vlade poglavarima i svojoj gospodi.“¹⁹¹

Što se tiče utjecaja, Vodnik smatra da su na *Satira* najviše utjecali njemačko prosvjetiteljstvo, s obzirom na kontekst u kojem je nastao, te filozof Friedrich Nikolai čiji je cilj bio zabaviti i poučiti.

Njegovi satirički romani imali su pokraj svoje slabe književne vrijednosti ipak velik uspjeh, a iz njegovih listova primio je najveći dio puka svoju naobrazbu i prosvjećenost. Bio je najiskrenije zanesen za velikim pruskim kraljem, kojemu u vladanju bijaše prosvjećivanje princip, te je vodio u njegovu duhu, pozivajući se svuda na zdrav ljudski razum, boj protiv praznovjerja i predsuda.¹⁹²

Matić pak zaključuje da je Relkovića na pisanje *Satira* vjerojatno potaknulo djelo *Satyr albo dziki maz* poljskog pjesnika Kochanowskog iako se izravna veza ne može utvrditi, ali ta dva djela ipak „zaslužuju pažnju kao zanimljive paralelne pojave starije poljske i hrvatske književnosti“¹⁹³.

Pšihistal uočava da se *Satir* može čitati i da se čitao na više načina – kao povijesni, gospodarski, etnografski ili sociologijski izvor, kao jezični dokument, kao knjiga

---

¹⁹⁰ ibid.

¹⁹¹ ibid.: 241

¹⁹² Drechsler 1994: 32

¹⁹³ Matić 1945: 74

gospodarstva, kao tekst s didaktičko-prosvjetiteljskim tendencijama.¹⁹⁴ Pritom se ovo Relkovićevo djelo najmanje čitalo kao „satira na suvremeni život u Slavoniji, kao književni tekst“¹⁹⁵. Fališevac kaže da je Relkovićevo *Satir* specifičan jer „s nacionalnom epskom tradicijom ne uspostavlja izravan dijalog (dubrovačko-dalmatinsku epiku očigledno Relković nije poznao, a u Slavoniji svjetovna epika prije njega nije ni postojala) te stoji na izdvojenom, ‚atipičnom‘ mjestu u povijesti hrvatske književnosti. Takvo atipično mjesto Relkovićevo djelo ima i zbog svoje tematike i zbog adresata kojemu je upućeno, a isto tako i po svojim poetičkim i estetičkim dosegima“¹⁹⁶. U Relkovićevo se djelo uočavaju ozbiljna namjera da se narod uzdigne moralno, intelektualno i ekonomski te uvjerenje da jedino graničarske vlasti mogu povesti narod k boljitku. Većina znanstvenika zanimljivom smatra činjenicu da Relković slijepo slijedi odredbe i zakone Bečkog dvora te da se u njegovim djelima ne može primijetiti osuda političkih i vjerskih institucija jer njegova „satirička oštrica upirala je i udarala samo po običajima, navikama, karakteru i mentalitetu slavonskog seljaka [...]“¹⁹⁷.

Pripada li *Satir* pučkoj ili visokoj književnosti?

Prilikom davanja suda o estetskom ostvaraju Relkovićevo djelo, Georgijević, kao i drugi autori, navodi da se djelo ne može nazvati pjesničkim, umjetničkim djelom prvenstveno zbog sadržaja.¹⁹⁸ Pšihistal naglašava da je *Satir* prihvaćen kao književno-umjetnički tekst kulturnim konsenzusom iako mu nedostaju neke karakteristike, estetska obilježja, koje bi ga bez ikakvih sumnji uvrstile u tu kategoriju.¹⁹⁹

Pavličić u svojem tekstu zaključuje da lik Satira ne određuje njegovu žanrovsku pripadnost, nego upućuje na to da se radi o tekstu sa satiričnom intencijom te kaže da je teško odrediti i poetičku pripadnost Relkovićevo *Satira* iako se najčešće povezuje s prosvjetiteljstvom.²⁰⁰ Relkovićevo djelo definira kao pučko djelo navodeći različite argumente. Prije svega, u visokoj su literaturi estetski elementi svrha dok su u pučkoj

---

¹⁹⁴ Pšihistal 2000: 143

¹⁹⁵ *ibid.*

¹⁹⁶ Fališevac 2000: 116-117

¹⁹⁷ *ibid.*: 128

¹⁹⁸ Georgijević 1969: 244

¹⁹⁹ Pšihistal 2000: 141

²⁰⁰ Pavličić 1991: 86

sredstvo.²⁰¹ S druge pak strane, pučka književnost želi poučiti ili informirati, odnosno ima praktičnu svrhu. Iz ovog se može zaključiti da je za pučku književnost važniji sadržaj od forme. Nadalje, razlika između pučke i visoke književnosti sastoji se i u tome što su stil i metar pučke književnosti često zastarjeli jer ona ne teži nekoj inovativnosti dok visoka literatura „teži za originalnošću, ona se uvijek nekako postavlja prema književnosti prethodne epohe, slijedi mode, mijenja stilove, stalo joj je do vlastitog identiteta“²⁰². S obzirom na status čitatelja, visoka literatura zahtijeva čitatelja koji ima određeno književno iskustvo dok pučka književnost ne traži nužno obrazovanog čitatelja koji je svjestan književnosti kao umjetnosti. Naposljetku, treći kriterij razlikovanja pučke i visoke književnosti jest status autora. U visokoj književnosti autor „uvijek govori u svoje ime“²⁰³ pa se i prepoznaje glas onoga tko pripovijeda.²⁰⁴ S druge pak strane, autor se u pučkoj književnosti nastoji sakriti jer zapravo ima funkciju posrednika zbog čega je njegovo ime često nepoznato, ali i nevažno.

S obzirom na navedena tri kriterija – tekst, čitatelj i autor – Pavličić zaključuje da *Satir* pripada pučkoj književnosti jer izostaju elementi koji bi imali neku snažnu estetsku funkciju, što znači da je važniji sadržaj čime se približava pučkoj književnosti. Pavličić analizira i odnos teksta prema tradiciji i prema suvremenoj hrvatskoj književnosti te zaključuje da *Satir* ne stoji ni u kakvu odnosu prema književnoj tradiciji jer je ne slijedi, ali ni ne odbacuje, a uz to nije nalik nekom drugom onodobnom književnom djelu zbog čega se čini kao izolirano.²⁰⁵

S obzirom na kriterij čitatelja, jasno je da se Relković obraća puku što se „vidi [...] najprije po tipu znanja koja se čitatelju žele pružiti: to su pouke iz higijene, morala, ekonomije, i uopće, iz racionalnoga obiteljskog i društvenog života; a takva vrsta znanja nedostaje samo jednome društvenom sloju, onom najnižem“²⁰⁶. Dakle, i prema ovom kriteriju definira se kao pučko djelo. Naposljetku, kriterij autora također upućuje na to da se radi o pučkoj književnosti. Relković ne govori u svoje ime nego za posrednika preuzima lik Satira koji „očito nije uveden zbog svojih mitoloških i uopće tradicijskih karakteristika, nego su razlozi njegova uvođenja sadržani u tradiciji one literarne sfere u koju Reljković upućuje svoje djelo; a u toj, pučkoj sferi nije uobičajeno da autor govori u svoje ime, da istupa kao tvorac djela i

---

²⁰¹ ibid.: 87

²⁰² ibid.

²⁰³ ibid.: 88

²⁰⁴ ibid.

²⁰⁵ ibid.: 90

²⁰⁶ ibid.: 90-91

da se njegov glas u tome djelu čuje²⁰⁷. Glavna je funkcija lika Satira, prema Pavličiću, da prikrije autorov glas. Ipak uvodi razliku između prvog i drugog izdanja jer se u drugom izdanju pojavljuje i lik Slavonca zbog čega se čitatelja upućuje na fikcionalnost i na to da ipak pripovijeda netko treći, odnosno autor. „Zato se sad i njegovo ime pojavljuje na koricama knjige, on dobiva identitet. Drugo izdanje, dakle, i tim svojim osobinama približava *Satira* literarnoj sferi i čini da on bude shvaćen drugačije nego u prvom izdanju, jer sad govori i drugačijoj publici.“²⁰⁸

Iz svega proizlazi da Pavličić smatra kako prvo izdanje pripada pučkoj književnosti dok se drugo izdanje djelomično približava visokoj književnosti.

Za razliku od njega, Dunja Fališevac smatra da se *Satir iliti divji čovik* više približava umjetničkoj književnosti, a taj mu je status priskrbio upravo lik Satira.²⁰⁹ Prvenstveno, djelo se zbog lika Satira ne može svrstati u znanstveno djelo jer omogućuje šaljiv i satiričan ton koji je atipičan za znanstvena djela. Taj lik iz naratološke perspektive zauzima poziciju sveznajućeg pripovjedača jer ne pripada svijetu zbilje nego svijetu fikcije s dugom literarnom tradicijom. Ovo djelo pripada dvjema književnim tradicijama – tradiciji satire i tradiciji koja postoji od Vergilijevih *Georgika* čime djelu daje neke osobine klasicizma.

Velik dio *Satira* – svi oni dijelovi u kojima se kritiziraju turske skule, ili dijelovi u kojima se kritiziraju negativnosti i mane slavenskog seljaka – pripadaju, po žanrovskim karakteristikama, književnoj vrsti satire. Oni pak dijelovi u kojima se lik Satira javlja kao mentor slavenskog seljaka, u kojima iznosi različite preporuke za bolji i napredniji život nose karakteristike jedne druge književne tradicije, tradicije koja u evropskoj literaturi postoji od Vergilijevih *Georgika*, a koja je postala neobično popularna u 18. stoljeću, koicidirajući s prosvjetiteljskim fiziokratskim idejama koje vrlo često ulaze u književnost. Toj istoj georgičkoj tradiciji pripadaju u djelu i oni dijelovi u kojima se emfatično hvali seoski, rustikalni život, u kojima se idealizira stanje seljaka, a seoski život prikazuje kao bolji i ljepši od života drugih staleža.²¹⁰

Također, kao i kod Pavličića, uspoređuju se prvo i drugo izdanje djela te se ističe da u prvom izdanju glas pripovjedača pripada autoru Matiji Antunu Relkoviću dok se u drugoj verziji primjećuje distanca između pripovjedača, autora i čitatelja. Zaključak je izveden na temelju upotrebe osobnih i posvojnih zamjenica jer se u prvom izdanju koriste zamjenice *mi* i *naš*

---

²⁰⁷ *ibid.*: 92

²⁰⁸ *ibid.*: 93

²⁰⁹ Fališevac 1991: 99

²¹⁰ Fališevac 1991: 101

čime se pisac identificira sa svojom publikom, a u drugom izdanju te su zamjenice promijenjene u *vi* i *vaš* čime se postiže navedena distanca.²¹¹

S obzirom na to da se djelo preko lika Satira temelji na literarnoj tradiciji i s obzirom na to da je namijenjeno neobrazovanoj publici, što se eksplicitno navodi u predgovoru te što se očituje u stilu i metrici, ovo bi djelo možda najbolje bilo definirati kao hibrid između umjetničke i pučke književnosti.

Polemika koju je izazvao *Satir*

Recepcija Relkovićeve *Satira* može se podijeliti u tri kategorije.

U prvu ubrajamo *pasivnu* recepciju: reakciju socijalno homogene grupe adresata, slavonskih seljaka, kojima je *Satir* bio upućen. O dimenzijama ove „nijeme reakcije“ svjedoči brza rasprodaja prvoga izdanja i vrlo uspješna recepcija drugoga izdanja te svih ostalih izdanja *Satira*, sve do najnovijeg vremena. U drugoj grupi *javne aktivno-reproducirajuće recepcije*, razlikujemo dvije podskupine: jednu orijentiranu polemičko-kritički i drugu apologetski intoniranu. [...] U treću grupu *produktivne recepcije* književnika ili pjesnika, koji stvaraju novi književni tekst na temelju postojećega predloška, ubrajamo Došenovu *Jeku planine*, tekst nastao upravo s ciljem obrane Relkovićeve *Satira* i do danas nam nepoznat, a neobično značajan pamflet izravno usmjeren protiv *Satira: Tamburaš slavonski*, za koji se drži da je objavljen 1767.²¹²

Kao što je već napomenuto, Relkovićeve *Satir* izazvao je velik interes. Prvo je izdanje brzo rasprodano, ali izazvalo je i kritike. Iako se u predgovoru drugom izdanju Relković osvrće na negativne kritičare – Momusa i Nesmira Kudilovića, nisu izostale ni pozitivne kritike. „Prvi se na *Satira* osvrnu Josip Pavišević (don Ivan Zaničić), ljetopisac sedmogodišnjeg rata, u *Kratkopisu poglavitii događajah sadašnje vojske* (1762). Narodu iliričkom, kaže on, teško je ugoditi. „Došla je, malo da ima po godine, njeka u moje ruke knjižica, Satyr iliti Divji Čovik nadpisana, koja krasno i razgovetno svoj narod od zločestih običajih odvratiti a na dobre privući nastoji; i opet bilo je srdacah bliedih, koima nie po čudi bila.“²¹³

Osim Josipa Paviševića, u obranu Relkovića stao je i Vid Došen u svojem djelu *Jeka planine* čiji će predgovor također biti analiziran. Što se tiče negativnih kritičara, pojavljuju se još dva pisca. Jedna se kritika nalazi u knjizi *Slavonski tamburaš* koja je anonimno izašla 1767., ali nema sačuvanih primjeraka te se samo iz Došenove apologetske pjesme može

---

²¹¹ *ibid.*: 95

²¹² Pšihistal 2000: 141-142

²¹³ Georgijević 1969: 242

zaključiti kako je anonimni kritičar bio franjevac što potvrđuju Adam Tadija Blagojević, Adam Baltazar Krčelić i sam Relković, a pretpostavlja se da je njezin kritičar fratar Đuro Rapić.²¹⁴

Jedini sačuvani tekst protiv Relkovićeve djela jest pjesma *Satir od kola sudi* Matije Petra Katančića koji je „bio do kosti prožet historijskim shvaćanjem života: u drevnim Ilirima vidio je pređe svoga naroda i ponosio se time, a u duhu preromantičkih strujanja svojega doba volio je narodnu pjesmu i običaje, pa je posve prirodno, da se u svojim pogledima na svijet nije mogao složiti s Relkovićem, koji je bez sentimentalne ljubavi za starinu i narodne običaje sve pojave narodnoga života prosuđivao samo po tome, da li su na korist ili na štetu duševnom i gospodarskom napredku slavonskoga sela. I tako je Relković kolo žigosao kao leglo nemorala, a Katančić je – po svojem običaju – pjesmu, u kojoj brani kolo kao prastari narodni običaj, zaodjenuo u ruho klasične mitologije: [...]“²¹⁵.

Analiza predgovora

Relkovićev je predgovor primjer kasnijeg predgovora. Genette smatra da je glavna funkcija kasnijeg predgovora zapravo odgovor na reakciju prvih čitatelja i kritičara što se definitivno pojavljuje kod Relkovića, zapravo se može zaključiti da je Relković svoj predgovor napisao kao obranu od svih negativnih kritika. Kao drugu funkciju navodi ispravke koji su napravljeni u drugom izdanju.²¹⁶ Ova funkcija u Relkovićevu kasnijem predgovoru definitivno izostaje jer on ni u jednoj rečenici ne navodi eventualne pogreške, bile one moralne, svjetonazorske, tematske, motivske, tiskarske, pravopisne i slično, nego se zaustavlja isključivo na vlastitoj obrani i objašnjenju djela koje je smatrao nužnim zbog kritičara. Kao treću funkciju Genette ističe autorovo preuzimanje odgovornosti za djelo kojeg se odrekao u prvom izdanju. Relković se u predgovoru prvom izdanju nije odrekao svojeg djela jer predgovor u tom izdanju izostaje, ali djelo je prvi put objavljeno anonimno. Objavivši djelo imenom i prezimenom i dodavši predgovor u kojem objašnjava sve što je ključno za njegovo ispravno razumijevanje, Relković u drugom izdanju preuzima odgovornost za djelo koja je u prvom nepotpisanom izdanju izostala.

Drugo izdanje iz 1779. godine ima predgovor, odnosno prozni dodatak na početku koji nema naziv (izostaje naznaka da se radi o predgovoru). Zašto autor izbjegava definirati taj

---

²¹⁴ *ibid.*: 243

²¹⁵ Matic 1945: 77

²¹⁶ Genette 1997: 240

prozni dio, dati mu naslov predgovora? Genette kaže da je problem predgovora u tome što nudi podatke o djelu prije nego ga čitatelj pročita zbog čega se predgovori često preskaču. Relković vjerojatno zato izbjegava definirati taj prozni dio, odnosno dati mu naslov. Vjerojatno je pretpostavio da će većina čitatelja preskočiti te stranice i odmah početi čitati djelo. Ovako su čitatelji prisiljeni pročitati i prozni dio (predgovor) jer ne znaju zapravo o čemu se konkretno radi – početku književnog djela ili paratekstu.

Predgovor počinje kratkom pričom o kosom tornju, a nakon njezina završetka slijedi izravno obraćanje čitatelju koji se sužava na Slavonca što znači da je djelo namijenjeno Slavoncima i to narodu, a ne nekim višim slojevima društva. Spominje se Sedmogodišnji rat (1756. – 1763.) koji Relković naziva Pruski rat, a zatim objašnjava kako se u ratu vojnici drugačije ponašaju – neki stječu blago, neki ga izgube, neki motre zemlje i njezine običaje (uredbe, službu Božju, poslove u polju, ponašanje, timarenje marve i sve ostalo). Oni koji promatraju druge običaje i zemlje, u kojima su se silom rata našli, uspoređuju tuđe sa svojim, tuđu domovinu sa svojom domovinom, tuđe običaje sa svojim običajima. Matić smatra da je za graničara, odnosno profesionalnog vojnika, karakteristično da Sedmogodišnji rat shvaća kao školu koja mu pruža životno iskustvo zbog čega ga i Relković u svojem djelu tako karakterizira.²¹⁷ Boraveći u Frankfurtu na Odri tijekom svojeg zarobljeništva, Relković je zaključio kako se napredak naroda ne može ostvariti silom i oružjem nego isključivo obrazovanjem i prosvjetom, odnosno djelima ljudi, „koji su po tuđim zemljama sabrali, gdje su što ljepše i korisnije vidjeli, pa su o tome ili sami pisali knjige ili ih s tuđih jezika prevodili. Zato je i Relković, da se oduži Slavoniji, koja ga je rodila i odgojila, iz tuđine joj na dar doveo *Satira*, da pouči seljaka, kako će se pridići iz kulturne zaostalosti, u koju je zapao za dugoga turskog gospodstva [...]“²¹⁸.

Nadalje, u izravnom obraćanju čitatelju navodi se kako su drugi ljudi također prikupili podatke o drugim zemljama i svojoj su domovini darovali knjige pisane na materinskom jeziku. U ovom se djelu vidi Relkovićevo shvaćanje autora – poklanjanje književnosti vlastitoj domovini. Također, važnim se prikazuje pisanje na materinskom jeziku. Kako bi argumentirao važnost pisanja na materinskom jeziku, nabraja mnoge poznate književnike (većinom antičke kao što su Ezop, Vergilije, Ovidije, Horacije) koji su pisali na vlastitom jeziku i tako svojoj domovini poklonili navedena djela. U ovom dijelu također se naglašava da su mnogi od navedenih autora i prevodili s drugih jezika. Može se primijetiti da se

---

²¹⁷ Matić 1945: 68

²¹⁸ *ibid.*: 69

materinski jezik spominje nekoliko puta te da mu Relković pridaje određenu važnost. Ta se važnost dodatno pojašnjava kada kaže da su ti pisci djela pisali na vlastitom jeziku i tuđa djela prevodili na vlastiti jezik kako bi bili korisni narodu. Dakle, autor postavlja materinski jezik na vrh hijerarhije jezika kojima bi trebalo pisati djela jer smatra da će djelo biti korisnije narodu ako je pisano jezikom koji razumije, a zbog toga će imati recepciju većeg broja čitatelja, a ne samo učenih i obrazovanih slojeva koji poznaju latinski i druge strane jezike. Iz svega ovog proizlazi autorovo shvaćanje funkcije književnosti koja mora biti poučna, utilitarna, korisna većem broju ljudi, a kako bi se navedeno postiglo, treba u pisanju i u prevođenju dati primat materinskom jeziku.

Nakon ovog dijela o jeziku, prirodi književnog posla i prevođenju Relković navodi podatke iz vlastite biografije (elementi autobiografije) što potvrđuje tezu da su posvete i predgovori književnim povjesničarima često služile za rekonstrukciju autorova života, opusa, stvaralaštva i slično. Kada ne bi bilo drugih izvora o autorovu životu, ovaj bi predgovor bio izrazito važan jer donosi jedan zanimljiv biografski podatak. Naime, autor napominje da je i sam sudjelovao u Sedmogodišnjem ratu te da je tada proučavao ljepše zemlje i ljepša sela što ga je osvijestilo jer je do tada mislio da nema ljepše zemlje od njegove vlastite domovine, odnosno od Slavonije. U tom je razdoblju razmišljao o načinu na koji bi se mogao odužiti svojoj zemlji te je zaključio kako bi najbolje bilo da napiše književno djelo. Bogišić uočava supostojanje biografskih podataka i domoljubnog očitovanja.²¹⁹

Relković napominje da je odlučio pisati u stihu jer su njegovi sugrađani pjevači i pjesnici koji svoja junačka djela pjevaju u pjesmama i čuvaju u uspomnama čime se referira na usmenu književnost. Narodu će njegovo djelo biti korisno upravo zbog toga što je napisano u stihovima i podijeljeno po pjesmama, odnosno zato što je slično usmenoj književnosti. Iz ovog se dijela može zaključiti više toga. Prvenstveno, može se zaključiti da je Relković, svjestan nepismenosti slavonskog seljaka, djelo napisao u stihu karakterističnom za usmenu književnost kako bi se ono moglo izvoditi i čitati naglas, a tako bi i dospjelo do što većeg broja ljudi. „Dapače, reklo bi se da je *Satir* pisan upravo za publiku bez ikakvog čitalačkog iskustva, pa čak i nepismenu, te je djelo vjerojatno zamišljeno tako da se može čitati i glasno, a nepismeni da slušaju.“²²⁰ Drugi se zaključak odnosi na usmenu književnost koju autor prepoznaje kao narodnu i kojoj neizravno pridaje određeni značaj. Da ona nije važna narodu i za narod, autor ne bi svoje djelo pokušao napisati na sličan način. Iduće što se može zaključiti

---

²¹⁹ Bogišić 1997b: 219

²²⁰ Pavličić 1991: 86

svakako je Relkovićeve želja da što više ljudi, cijeli njegov narod, pročita djelo. Treći se zaključak nadovezuje na drugi zaključak, a konkretno se tiče stila. Ako se svojim djelom želi približiti narodu i ako želi da njegovo djelo bude korisno narodu, njegov je stil jednostavan, nimalo pretenciozan ili učen što se već očituje u upotrebi materinskog jezika, a ne primjerice latinskog jezika, te u pokušaju približavanja usmenoj, pučkoj književnosti. Iz navedenog proizlazi da autor nema tendenciju da njegovo djelo pripada visokoj književnosti, nego da bude korisno i didaktično za narod. Dakle, prema tome, funkcija je književnosti isključivo utilitarna zbog čega se odbacuju visok stil, komplicirani metar, pretjerane stilske figure, reference na druga književna djela koja narod ne poznaje, strani jezik i slično.

Slijedi podatak o tome da je djelo već tiskano 1761. godine u Dresdenu. Kao što je slučaj s biografijom pisca, paratekstovi su često važni za književne povjesničare i u smislu rekonstruiranja autorova opusa. Kada ne bi postojali drugi izvori ili kada bi prvotisak ovog djela bio izgubljen, ovaj bi podatak književnim povjesničarima bio itekako važan. Također, donosi se informacija o tome kako je prvo izdanje ovog djela planulo jer mu od 1500 knjiga nije ostala nijedna u dvije godine. Ovaj je podatak izrazito važan za rekonstrukciju recepcije *Satira*. U nijednom se do sada analiziranom paratekstu ne navodi broj tiskanih primjera ili recepcija. Kao što se može primijetiti, autorovo se djelo čitalo jer je 1500 knjiga „planulo“ u dvije godine što je tada bio kratak vremenski period za tolik broj (čak se ni danas neke knjige ne prodaju u toliko primjeraka). To upućuje da ga je publika pozitivno percipirala. Matić smatra da se radi o velikom uspjehu, pogotovo s obzirom na činjenicu da je nepismenost tada u Slavoniji bila na visokom stupnju.²²¹ Cronia također smatra da se radi o velikoj nakladi. „Il *Satiro* piacque subito e in due anni le sue 1500 copie andarono completamente esaurite: per quei tempi e per quegli ambienti era molto.“²²² Dapače, već sama činjenica da je tiskano drugo izdanje govori o tome koliko je djelo bilo popularno, ali navođenjem točnog broja dodatno se naglašava ta njegova popularnost. Moglo bi se reći da je Relkovićevo djelo u to doba bio svojevrsni bestseller.

Nadalje, navodi se podatak o tome da su se od svih čitatelja (1500 primjeraka, ali vjerojatno je bilo više čitatelja i slušatelja) našla samo dva kritičara njegova djela. U ovome se dijelu osvjetljava razlog pisanja predgovora koji je svojevrsni obračun s kritičarima. Predgovor je jednako namijenjen toj dvojici kritičara kao i široj čitateljskoj publici te služi kao autorova obrana pred navedenim kritičarima, ali i pred eventualnim budućim kritičarima.

---

²²¹ Matić 1945: 74

²²² Cronia 1963: 164

Iz predgovora se saznaje da su kritičari redovnik Momus i vojnik Nesmir Kudilović te se zatim prenose njihove riječi. Redovnik Momus ga je pitao kako vojnik može pisati književno djelo, a Kudilović mu je našao samo jednu manu u djelu. Konkretno se radi o autorovu pozivanju na *Bibliju*. Autor zatim čitatelju govori da će mu prenijeti što je odgovorio svojim kritičarima, ali smatra da prvo treba objasniti otkud dolazi riječ „satir“.

Prema Relkoviću, riječ „satir“ dolazi od latinske riječi. Satir je pjesnik koji iskazuje posebnu vrstu pjesme (pritom misli na satiru), a to radi bez licemjerja, iskreno i izravno. Za Satira je karakteristično da tematski pretresa sve ljudske opačine i negativnosti, a pritom se nikada izravno ne spominje određena povijesna (stvarna) osoba. Zatim se objašnjava grčka mitologija – satiri su šumski poganski bogovi specifične fizionomije jer im je gornji dio tijela bio ljudski, osim životinjskih ušiju i rogova, a donji dio tijela bio je jarčev. Na ovaj način Relković još jednom pokazuje svoje poznavanje antičke literature. Zatim objašnjava da su satiri bez ikakva ustručavanja i na smiješan način otkrivali mane drugih ljudi. Prema tome, autor već svojim objašnjenjem zašto je u djelo uveo satira ističe da njegovo djelo ima svojevrsnu kritičku ulogu jer satir uvijek iznosi mane drugih. Osim toga, ako se nešto kritizira, nužno se postavlja i utilitarna funkcija djela – ismijavanjem određenih mana istodobno se uči da se te mane trebaju izbjegavati jer postoji mogućnost da njihovim posjedovanjem ljudi budu ismijani. Relković naglašava da su neznabošci/pogani izuzetno cijenili satire te zatim spominje *orgiis Bacchi*, odnosno orgije boga Bakha (Dioniza). Čitateljima objašnjava kako su izgledale bakanalije (narod bi se skupio u šumi te bi se u čast satira i boga Bakha zamaskirali u jarčevu kožu, stavili bi rogove, plesali, pjevali, pili i povraćali čime su im pogotovo iskazivali čast). Važno je napomenuti da je neprestano prisutna vjerska komponenta jer se čitatelje stalno podsjeća na to da se radi o poganima koji tada nisu poznavali istinskog Boga, već su bili politeisti.

Relković nakon kratkog uvoda u grčku mitologiju kaže da su poganski običaji još uvijek živi u obliku poklada koje su na ovo područje donijeli Rimljani, ali ih nisu uzeli sa sobom, nego se takav običaj ustalio u narodu. Poklade se oštro kritiziraju, a kao jedan od prikrivenih argumenata tezi da su štetne za narod ispostavlja se upravo njihovo podrijetlo. Njihovo je podrijetlo pogansko, a to znači da bi sve takve običaje trebalo odbaciti. Iako Relković takvo mišljenje nigdje izravno ne spominje, može se zaključiti da je to prikriveni argument, tim više što neprestano navodi kontrast pogani – kršćani. Izraz „bakanalije“ Relković izjednačava s pokladama jer oba događaja karakteriziraju maskiranje i amoralnost te razumije podrijetlo poklada u ovim krajevima, ali odmah poslije postavlja pitanje otkud je u naše krajeve došao bal nakon čega se referira na *Bibliju* i priču o Balu. Navodi da se krivo mislilo da taj izraz

„bal“ dolazi od talijanske riječi *balare* koja bi značila „igrati“ (plesati) i povezuje priču o Baalu iz *Starog zavjeta* te Bakha i satire. Budući da je starozavjetni bog Baal bio također pogansko božanstvo, Relković povezuje oba navedena narodna običaja (bal i poklade) s poganstvom želeći na taj način objasniti da u kršćanstvu takvih običaja nema. Između ostalog, donosi vlastitu etimologiju jedne riječi koju povezuje s negativnim likom iz *Biblije*. Ako je etimologija riječi povezana s negativnim likom iz *Biblije*, to bi značilo i da je ono što ta riječ označava izrazito negativno, povezano s vragom. Što se tiče tog običaja, Relković se poziva na *Bibliju* navodeći da u njoj taj običaj nije nigdje zabilježen iako ga se ljudi drže, a kao razlog vidi njegovu ukorijenjenost u narodu. Kako bi opravdao svoju teoriju da je podrijetlo tih običaja još od neznabožaca, Relković se poziva na Pavlove *Poslanice Rimljanima*²²³ te izravno citira *Sveto pismo*, a nakon izravnog citata tumači što je Pavao time htio reći – treba odbaciti poganske običaje kao što su poklade i bal te odjenuti Krista, što bi značilo prihvatiti kršćanski nauk. Njegovo je mišljenje da bi se ti običaji lakše iskorijenili batinom nego riječima, ali često u njima sudjeluju plemići koji se ne smiju udarati čime kritizira plemiće koji bi trebali biti primjer svima ostalima. Relković se zatim opet vraća na objašnjenje riječi „sativ“ te kaže da su se pisci često služili satirama, a samim time i satikom, kada bi svoj narod u knjigama korili i kritizirali jer su čitatelji radije slušali kritike satira nego stvarne osobe (pisca).

Nakon objašnjenja književne tradicije satire i lika satira, opet slijedi obraćanje čitatelju kojem objašnjava da je Slavoniji doveo satira (književni lik, djelo, kritiku) čija je uloga da kritizira stare, poganske i štetne običaje, a ne ljude. Relković se zatim opet osvrće na svoje kritičare Momusa i Nesmira Kudilovića koji su se suprotstavili satiru (liku, djelu i Relkovićevoj kritici) te branili kritizirane običaje.

Momus „napada“ Relkovića navodeći da je autor vjerojatno sam sudjelovao u pokladama kad poznaje taj običaj i kad o njemu piše. Na to mu Relković odgovara da je po toj logici i svećenik Momus sagriješio kad narod kori zbog grijeha.

Nesmir Kudilović autoru je zamjerio što se u svojem djelu prečesto koristi navodima iz *Biblije*, što Relković vrlo oštro kritizira ističući kako bi Kudilović šutio kada bi znao da je Božji sluga koji se osvećuje onima koji čine zlo. S obzirom na vrijeme u kojem djeluje Relković, a koje je obilježeno okretanjem leđa Crkvi i vjeri, Relković svejedno gradi vlastitu

---

²²³ „Noć poodmače, dan se približi! Odložimo dakle djela tame i zaodjenimo se oružjem svjetlosti. Kao po danu pristojno hodimo, ne u pijankama i pijančevanjima, ne u prilježnostima i razvratnostima, ne u svađi i ljubomoru, nego zaodjenite se Gospodinom Isusom Kristom i, u brizi za tijelo, ne pogodujte požudama.“ (Rim 13, 12-14 u: *Novi zavjet i Psalmi* 2002).

argumentaciju na principima vjere.²²⁴ Također, Kudiloviću kaže da je jasno da nije čitao djela drugih slavni vojnika i ratnika koja su Relkovića i navela na pisanje *Satira*. Zanimljivo je da autor navodi književnu produkciju svojeg vremena tako što naglašava da jedni pisci pišu historije (kronike), drugi pisci pišu knjige o kućnom gospodarstvu (stočarstvo, vočarstvo, svilarstvo, pčelarstvo, poljodjelstvo), a neki pisci knjige za školu i obrazovanje. Dakle, Relković ističe da ako sve navedeno od literature postoji, onda neka Slavonija ima i svojeg *Satira* koji će provjetriti um i odmoriti pamet. Iz ovoga se vidi da Relković svojem djelu daje viši recepcijski status nego ostalim trima žanrovima koje je nabrojao jer njegovo djelo spaja korisno i ugodno (*prodesse et delectare*) – kroz šalu (odmaranje pameti) poučava čitatelja (otvoriti/provjetriti um). Na kraju govori Kudiloviću da ne treba čitati *Satira* ako mu ne odgovara.

Na samom kraju predgovora, autor se obraća slavonskom čitatelju, čime čitateljstvo definitivno sužava na Slavoniju što mu je primarni cilj, jer pokušava biti poučan slavonskom čovjeku i jer je tematika *Satira* upravo šaljiva kritika Slavonije. Naposljetku moli čitatelja da dobrovoljno primi knjigu kao što ju je on dobrovoljno pisao i da se njome služi, čime zapravo opet upućuje na njezinu utilitarnu funkciju.

Iz svega se može zaključiti da je Relkovićev kasniji predgovor napisan kao odgovor na napade dvaju kritičara koji su se pojavili nakon prvog izdanja. Važnim se prikazuje materinski jezik te didaktična funkcija književnosti. Osim odgovora na kritike dvojice neistomišljenika, Relković objašnjava i podrijetlo satira i njegovu funkciju te navodi pučku etimologiju riječi „bal“ koju izjednačuje s pokladama jer oba običaja karakteriziraju amoral i razvratnost. Predgovor je važan jer donosi podatke o recepciji prvog izdanja *Satira* te dijelove biografije kao što je Relkovićevo sudjelovanje u Sedmogodišnjem ratu čime se potvrđuje teza da su paratekstovi važni izvori za neke izvanknjiževne informacije.

4.3.2. Ezopove fabule

Djelo je objavljeno posthumno 1804. godine. Dok je u *Satiru* deseterac poslužio kao sredstvo prijenosa didaktičnih savjeta, u basnama je tako pripovijest trebala biti sredstvo prijenosa racionalne pouke. U Hrvatskoj u XVIII. stoljeću „hrvatski pisci rado su se izražavali u aforizmima i fabulama kao drevnom, ‚antičkom‘, klasičnom i klasicističkom obliku iskaza ‚zabave i pouke‘ na horacijevski način“²²⁵.

---

²²⁴Georgijević 1969: 242

²²⁵Pavlović 2000: 236

Analiza *Pridgovora od hasne ovije fabula*

Predgovor se definira kao originalni autorski predgovor. Ako je naslov djela *Ezopove fabule*, to znači da fabula kao književni termin za Relkovića označuje basnu. No u samom predgovoru očituje se drugačije poimanje riječi „fabula“ te se navode različite vrste fabula što može značiti da je termin „fabula“ nadređen terminu „basna“. Kekez u Relkovićevu opusu uočava prisutnost propovjedne proze koja se pojavljuje od srednjeg vijeka – prilika ili pelda.²²⁶ „Relković je kao termin i spominje, komentira joj funkciju, značenje i izvedbu. Čini to baš u svezi sa svojim prijevodima basana, u *Pridogovoru od basne oviju fabula*. Potpuno logično, poput kajkavskih pisaca XVII. i XVIII. stoljeća, basnu smatra možebitnom prilikom, pa stoga i vrlo prikladnom za prisposodno izricanje životnih istina. [...] Relković dakle priliku kao priču ne smatra istinitom, ali je zato u njoj istina ‚kakono u priliku obučena‘. On je dakle dotični književni oblik vješto primijenio u prosvjetiteljske i odgojne svrhe.“²²⁷

Već se u samom naslovu predgovora uočava riječ „hasna“ koja znači korist, što upućuje na to da je najvažnija utilitarna funkcija djela jer čovjeka dovodi na mudar i krepostan životni put. Nakon toga, izjednačavaju se apetit i ljudski razum te se navodi da se ovim fabulama iznova pobuđuje razum, odnosno jedan novi apetit koji se može protumačiti kao apetit za znanjem i spoznajom. U ovom je dijelu predgovora očit racionalizam čija je jedna od glavnih karakteristika upravo povrat razumu i mogućnostima ljudske spoznaje, ali izostaje ona karakteristična racionalistička komponenta propitivanja vjere.

Relković zatim nabroja vrste fabula:

- a) „Proste pripovidke“ koje se uopće nisu zaslužile zvati fabulama, ali ipak su posoljene (začinjene) razumom zbog čega zaslužuju taj naziv;
- b) „Mythologique“ su fabule u kojima se koriste životinje i ptice, koje Relković definira kao alat kojim se prikazuju ljudska narav i događaji koji se čovjeku događaju ili bi mu se mogli dogoditi. Prema ovome, može se zaključiti da bi današnje basne pripadale upravo ovoj vrsti što znači da su Ezopova djela fabule „mythologique“. Zatim se „mythologique“ dijele na četiri podvrste:

1. „Poeticae“ čiji su primjeri Ovidijeve „Metamorfoze“ („Priobraćenje“). Drugi je naziv *dramaticae*, odnosno komedije i tragedije. U antičkoj grčkoj književnosti

---

²²⁶ Kekez 2000: 133

²²⁷ *ibid.*: 134

postoje komedije u kojima se kao dramske osobe pojavljuju životinje.²²⁸ Ovo također upućuje na Relkovićevo poznavanje antičke književnosti.

2. „Figura pameti“ definira se kao djelo u kojem se prikazuju izmišljene stvari. Budući da Relković dodatno ne objašnjava ovu podvrstu, teško je zaključiti o kojoj bi se književnoj vrsti moglo raditi.

3. „Apologi“ čiji su primjer Ezopova djela. Relković je uveo i njihovu podjelu na:

- mudre u kojima se uvode nerazumne životinje ili stvari kako bi se prikazala kakva moralna istina;
- razložite u kojima čovjek uviđa razumne stvari. Relković zatim navodi primjer Satira koji nije htio imati za prijatelja svojega gosta jer čovjek i vatreno i ledeno iz usta puše (čovjek je licemjeran) čime se referira na vlastitog Satira;
- pomiješane u kojima se prikazuju i razumne i nerazumne stvari.

4. „Romaine“ definira kao fabule koje neobičnim događajima prikazuju slavu i poštenje starih junaka.

Nakon opsežne književne genologije, naglašava se didaktična funkcija svih fabula, a to je da pouče moralnoj istini. Dakle, Relković fabule razlikuje s obzirom na likove dok smatra da sve fabule na drugačiji način obrađuju istu temu (prikaz čovjekove naravi) i imaju istu didaktičnu ulogu.

Važno je skrenuti pažnju na dio u kojem Relković izražava nadu da nitko neće zanemariti razum (poantu) tih djela kako bi u njima tražio figure. Prema tome, njihova je svrha poanta/pouka, a ne pretjeran estetski užitek. U Relkovićevim se djelima zastupa estetički utilitarizam kojim se potvrđuje „dominantnost *kategorije korisnosti* na svim područjima duhovnog stvaranja i života 18. stoljeća. Odatle toliko otvoreno isticanje *didaktičke tendencije* u umjetničkom stvaranju“²²⁹, a to se može primijetiti posebno u Relkovićevim proznim tekstovima kao što su *Ezopove fabule*. Relković u svojim predgovorima ističe da mu je važan „prosvjetiteljsko-klasicistički utile dulci s težištem na kategoriji korisnosti“²³⁰.

---

²²⁸ Primjer takve komedije bila bi Aristofanov komedija *Ptice* u kojoj su dramske osobe životinje s ljudskim osobinama kao što su razum i govor. Primjerice, kor se sastoji od 24 ptičje maske (Jarebica, Sova, Svraka, Golub i slično), svećenik, poslanik, stražar i glasnik također su ptice. U govoru se tih dramskih osoba također upućuje na to da se radi o pticama („Nek prozbori već, molim te! / Jer, čujuć te, osjećam, / Iz perja ću iskočiti!“ u: Aristofan 2000: 513).

²²⁹ Posavac 1991: 109

²³⁰ *ibid.*: 110

U ovom se predgovoru također uočava Relkovićevo shvaćanje važnosti materinskog jezika i prevođenja jer kaže da ne postoji mjesto koje je dosad odlučilo sabrati i prevesti ova djela. Kao razlog odabira određenih fabula, autor opet navodi korisnost jer je odlučio sabrati one fabule iz kojih se nešto može naučiti.

Na kraju predgovora navodi svoje implicitne čitatelje te na koji će im način fabule biti prevedene: djeca će u Ezopovim fabulama naći korisne stvari za svoje godine, stariji i obrazovaniji će se zadovoljiti Fedrovim fabulama, a obrazovani i političari će za sebe korisnima naći mnoge moralizatorske i političke govore koje je skupio i protumačio indijski filozof Pilpaj. Dakle, u Ezopovim se fabulama nalaze i Pilpajeve fabule. Indijski filozof Pilpaj (Bidpai) Relkoviću je očito bio zanimljiv jer je njegovo djelo tada „bilo na glasu kao zbirka najvrednijih mudrih izreka i pouka, najzdravijega nauka o moralu“²³¹ s tim da pitanje o Relkovićevu predlošku ostaje otvorenim te se može uočiti da je njegov prijevod u usporedbi s francuskim prijevodima približan.²³²

Da zaključimo, u ovom se predgovoru uočavaju Relkovićev pokušaj uvođenja književnih termina i književne genologije jer fabule dijeli na dvije podvrste, a zatim detaljno opisuje i dalje dijeli svaku od podvrsta. Važno je napomenuti da izravno nekoliko puta naglašava njihovu didaktičnu funkciju i upozorava čitatelja na to da zaboravi na estetsku funkciju jer treba shvatiti poantu fabule, a ne tražiti figure. Kao i u prethodnom predgovoru *Satiru*, opet se ističe važnost materinskog jezika i prevođenja pa se definitivno može reći da Relković materinski jezik vidi kao najbolje sredstvo prenošenja savjeta i pouka narodu. Na kraju predgovora Relković navodi tri vrste čitateljske publike (djeca, stariji i obrazovaniji te političari). Budući da Relković slijedi tadašnju hrvatsku književnu praksu prema kojoj su se fabule i mudre misli često upotrebljavale i shvaćale kao antički iskaz, uočavaju se naznake klasicizma u Relkovićevu opusu iako taj klasicizam nije ni približno nalik Katančićevu klasicizmu jer je u Relkovića sve podređeno didaktičnosti djela.

4.3.3. Prava i pomljivo ispisana ovčarnica

Što se tiče obrazovanja i sustava školstva, u Slavoniji se do 1760-ih nije vodila briga o školovanju i obrazovanju nastavnika te se tek školskim ustavom *Ratio educationis* (1777.) počinje sustavno razvijati školstvo koje su zapravo vodili svećenički redovi kao što su

---

²³¹ Pavlović 2012: 234.

²³² *ibid.*: 239.

isusovci i pavlini dok im Marija Terezija nije odlučila oduzeti brigu za školstvo.²³³ S obzirom na reformu školstva, javlja se i potreba za udžbenicima na hrvatskom jeziku. U ovo vrijeme nastaju mnogi udžbenici i priručnici namijenjeni ne samo đacima nego i poljoprivrednicima, obrtnicima, trgovcima i slično. „U skladu s intencijama prosvijećenog apsolutizma prevode se i štampaju popularne knjižice o obrađivanju zemlje, o uzgoju i liječenju domaćih životinja, o sadnji duhana i dudova drveta, o gajenju dudova svilca, o pčelarstvu, o sisanju lana i konoplje, o trgovini, plovidbi po rijekama, o higijeni i lijekovima i dr.“²³⁴ Upravo je Matija Antun Relković bio aktivan u području prevođenja djela koja su korisna slavonskom narodu.

Nakon što je stupila na vlast, kraljica i carica Marija Terezija, a kasnije i njezin sin Josip, odlučila je provesti mnoge reforme u Habsburškoj Monarhiji kako bi se osigurao njezin napredak. Među dijelovima Habsburške Monarhije gdje je naišla na najveći otpor jest Slavonija zbog čega se javlja Matija Antun Relković, vjeran podanik habsburškoj vlasti, svojim djelima u kojima kritizira i savjetuje.²³⁵ Vlast je pozvala upravo Relkovića da prevede priručnik o ovčarstvu za slavonski puk.²³⁶ Ovo je djelo prvi preveo Adam Tadija Blagojević, ali njegov je prijevod očito bio loš jer ga Slavonci nisu prihvatili zbog čega Ratni dvorski savjet osječkoj vojnoj komandi opet šalje nalog da se prevede drugo izdanje Paulove knjige o stočarstvu koji je tiskan u 500 primjeraka.²³⁷

Analiza epigrafa *Sit tibi lanicium curare*

U Relkovićevoj *Ovčarnici* nalazi se paratekst koji Genette naziva epigraf. Radi se o citatu Vergilija *Sit tibi lanicium curare*.²³⁸ Citat je preuzet iz Vergilijeva djela *Georgike*, didaktičnog epa u četiri knjige u kojima je autor obradio poljodjelstvo, vočarstvo, stočarstvo i pčelarstvo. Genette ovaj paratekstualni element definira kao citat koji se nalazi na početku književnog djela ili na početku poglavlja²³⁹ te izdvaja nekoliko epigrafskih funkcija koje su potpuno implicitne i čija interpretacija ovisi o čitatelju. Najčešća je funkcija epigrafa

---

²³³ Georgijević 1969: 179.

²³⁴ *ibid.*: 180-181

²³⁵ Kolar-Dimitrijević 2000: 40

²³⁶ *ibid.*: 46

²³⁷ *ibid.*

²³⁸ Tomo Maretić ovaj je stih preveo kao „Ako se za vunu brineš [...]“. (Djela P. Vergila Marona 1994: 91, stih 384.)

²³⁹ Genette 1997: 144

komentar teksta čije značenje neizravno određuje.²⁴⁰ Sljedeća je funkcija epigrafa da istakne pripadnost djela razdoblju ili vrsti. Epigraf je zapravo kulturološka oznaka, ali i znak intelektualnosti autora.²⁴¹ Da zaključimo, ovaj epigraf udovoljava dvjema funkcijama, a to su upućivanje na tematiku i na vlastito obrazovanje. Postavlja se pitanje nalazi li se taj epigraf u Paulovu izvorniku ili ga je Relković dodao svojem prijevodu?²⁴² Relković ovo djelo prevodi na hrvatski jezik kako bi bilo dostupno slavonskim stočarima, ali pritom latinski epigraf ostavlja nepreveden zbog čega bi se moglo zaključiti da je epigraf Paulov. No možda ga Relković ostavlja neprevedenim upravo kako bi čitatelje uputio na izvornik (Vergilijevo djelo) ili kako bi pokazao svoju obrazovanost. Budući da nema drugih paratekstualnih naznaka, ne može se sa sigurnošću utvrditi autorstvo ovog epigrafa.

Analiza Objavljenja

Ovo književno djelo pokazuje problem koji je istaknuo i Genette, a to je da se autor parateksta ne može uvijek odrediti sa sigurnošću što pogotovo vrijedi za prijevode. Za epigraf se ne može kategorički tvrditi da je Relkovićev. Dok za pogovor Relković preuzima odgovornost pišući iz prevoditeljske pozicije, epigraf i predgovor mogu se atribuirati i Relkoviću i originalnom autoru njemačkog izvornika Paulu. Dakle, postavlja se pitanje je li ovaj predgovor prijevod originalnog predgovora? Ako se radi o prijevodu, onda ga se ne može definirati kao Relkovićev originalni autorski predgovor nego kao Paulov originalni autorski predgovor. Odgovor na ovo pitanje pokušat će se pronaći u daljnjem nastavku analize.

Ovaj predgovor nije sličan drugim predgovorima jer se Relković obraća čitateljima, ali nema tendenciju da objasni svoju namjeru, poetiku djela i slično. Predgovor je prethodno definiran kao originalni autorski predgovor čija je glavna funkcija pravilno čitanje književnog teksta. Međutim, u predgovoru *Ovčarnici* nema nikakvih objašnjenja kako bi se djelo ispravno shvatilo jer se radi o priručniku pa se samo suhoparno iznose savjeti o uzgoju. Ovaj je paratekst specifičan jer se u njemu objašnjavaju samo okolnosti nastanka djela.

Na početku se navodi kako je Carstvo odlučilo više godina provoditi određenu odredbu o ovčarstvu koja se proširila pukom te kako se u njemačkim i mađarskim krajevima domaća vuna poboljšala. Nakon ovoga uvodnog dijela, slijedi podatak o tome kako se u Mrkopolju uzgaja stado sačinjeno od „spanskih“ i padovanskih ovaca s ciljem plodenja, a samo kako bi

---

²⁴⁰ *ibid.*: 157

²⁴¹ *ibid.*: 160

²⁴² Paulov izvornik ne postoji u Zagrebu, a to je uočeno prilikom pretraživanja kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

se postigla navedena carska odredba. Relković se zatim osvrće na eventualne kritičare koji bi mogli tvrditi da će se i to stado s vremenom pokvariti, ali odmah daje savjet kako da se to ne dogodi. Kod domorodaca postoje stada koja se svake godine oplodivljavanjem i novim janjcima neprestano poboljšavaju. Na samom kraju kaže da znanje nudi svima kako bi mogli uzgajati ovce koje će dati kvalitetnu vunu. Na prethodno postavljeno pitanje o autorstvu moglo bi se zaključiti da se ipak radi o Relkovićevu predgovoru jer se navode geografske smjernice kao što su Mrkopolje. Međutim, treba uzeti u obzir da se radi o djelu njemačkog autora iz Habsburške Monarhije kojoj tada pripada i Slavonija. Budući da se pojmovi „nacija“ i „narod kao stanovništvo nekog teritorija“ formiraju tek u 19. stoljeću²⁴³, ne može se zaključiti da Paul ili Relković, zagovornik Habsburške Monarhije, vide navedeno mjesto kao hrvatsko i slavonsko već kao habsburško, odnosno ono koje se nalazi u sklopu Habsburške Monarhije. Dakle, na temelju geografskih podataka, uzimajući u obzir da se pojam „nacija“ u današnjem značenju konstituira tek u 19. stoljeću, nikako se ne može sa sigurnošću tvrditi da je predgovor Relkovićev. No na samom kraju Relković kaže „Jedan domorodac od dobra plemena i pun zaslužnja jest ovaj slideći svoj nauk po vlastitom biranju i ubardanju ispisao. On daje rukopipljive i probirane načine, koji se u drugih knjiga ne nahode, i zato mu svaki njegov zemljak i drugi domorodac dužan jest zafaliti.“²⁴⁴, što nas navodi na zaključak da je predgovor ipak njegov. U paratekstovima su karakteristični takozvani toposi skromnosti pa bi bilo neuobičajeno da Relković hvali samog sebe. Na samom kraju hvali se Paul, autor originalnog djela. Upravo taj kraj otkriva autora predgovora i potvrđuje zaključak da je predgovor definitivno napisao Relković.

Da zaključimo, radi se o utilitarnom djelu koje nema moralizatorsku ili poučnu funkciju u smislu mijenjanja čovjekove naravi, nego ima poučnu funkciju u smislu bavljenja ovčarstvom. Ovaj Relkovićev prijevod, poput *Satira*, želi pomoći slavonskom narodu, konkretno slavonskom seljaku, kako bi se unaprijedila sama Slavonija. Djelo je napisano kao priručnik što znači da je sadržaj dosadan, prepun savjeta i bez prisutnosti nekih književnih postupaka kao što su stilske figure. Ciljana su publika poljoprivrednici, točnije ovčari.

---

²⁴³ „Riječ *natio* u (europskoj) predmodernoj povijesti označivala je isprva skupinu stranaca, potom srednjovjekovna sveučilišta, studentske udruge, crkv. vijeća, plemstvo i, napokon, stanovništvo neke zemlje, odnosno *narod*. U Hrvatskoj se tako izraz »nacija« ili »politička nacija« u XIX. st. odnosio na (hrvatsko) plemstvo.“ (Nacija. U: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje)

²⁴⁴ SPH 1916, sv. 23: 498

Analiza Opomene pritolmačitelja štioocu

Iako Genette navodi da je funkcija pogovora ispravak, ne može se govoriti da se ovdje radi o pogovoru s tom funkcijom. Budući da Relković piše iz pozicije prevoditelja, odlučuje svoj tekst, za koji preuzima odgovornost, staviti na kraj djela. Upravo zato što je svoj tekst potpisao i tim potpisom preuzeo autorsku odgovornost, može se sa sigurnošću utvrditi autorstvo zbog čega u sadržaju nije potrebno tražiti naznake koje bi potvrdile ovaj zaključak. Također, Relkovićev pogovor nije napisan iz pozicije pisca nego iz pozicije prevoditelja zbog čega nema funkciju eventualnih ispravka ili objašnjenja teže razumljivih dijelova. Naposljetku, ovo je djelo priručnik sa savjetima o ovčarstvu zbog čega se ni u predgovoru ni u pogovoru ne treba ništa dodatno objašnjavati.

Kao što je napomenuto, Relković se u ovom pogovoru obraća čitateljima iz perspektive prevoditelja. Na početku se može uočiti topos skromnosti u objašnjenju zašto se Relković potpisao na tuđe djelo jer naglašava da se na Paulovo djelo nije potpisao kako bi se hvalio ili kako bi zavarao čitatelja da je on samostalno nešto napisao. Pritom hvali Paula koji je slaviji od njega i koji je ovo djelo napisao na njemačkom jeziku. No Relković zatim objašnjava da se na tuđe djelo potpisao kako bi mu se čitatelji mogli obratiti ako imaju pitanja o grafijskim rješenjima (primjerice, zašto se pojedine riječi ne pišu kako se izgovaraju). Kako se ne bi moglo posumnjati u njegovo opravdanje navođenja vlastitog imena, Relković kaže da je u prvom izdanju 1771. pod nazivom „Wenceslava Ivana Pauls razloženje svrhu plodenja i pripaše ovaca s jednim nadometkom od sijana i timarenja duhana“ izostavio vlastiti potpis. Međutim, donosi zanimljiv podatak o tome da su mu se postavljala pitanja o grafiji zbog čega je u ovom izdanju ipak odlučio staviti svoje ime kako bi mogao odgovoriti onima koji bi imali takva pitanja. Postavlja se pitanje kako je Relković znao da postoje teškoće u razumijevanju grafije ako se na prijevodu prvog izdanja nije potpisao. Ovaj je dio važan jer daje podatke o književnoj produkciji (djelo je očito bilo popularno kada postoje dva izdanja), književnom prevođenju (Relković djelo prevodi kako bi ga mogli razumjeti Slavonci koji ne znaju njemački jezik) i o Relkovićevu književnu radu.

Slijede odgovori na pitanja o grafijskim rješenjima, a pritom se ističe važnost korijena riječi u odabiru grafije. Relković smatra da je način pisanja prema korijenu riječi spretno rješenje za pravilno pisanje onima koji nisu učili govoriti iz knjiga. Dakle, u ovom svojem pogovoru raspravlja o jezičnim problemima kao što su upotreba određenih riječi, izraza i

fraza.²⁴⁵ Onima koji neće biti zadovoljni njegovim grafijskim rješenjima poručuje da sami pokušaju pronaći rješenje problema zbog čega bi im svaki zemljak trebao biti zahvalan.

Na samom kraju kaže kako bi zemljaci bili posebno zahvalni onome tko bi pokušao sastaviti slavonski rječnik te kako ime te osobe nikad ne bi bilo zaboravljeno.

Da zaključimo, u ovom se pogovoru Relković čitateljima obraća iz pozicije prevoditelja i nudi objašnjenja o grafijskim rješenjima. U pogovoru se uočava topos skromnosti u smislu opravdanja navođenja vlastitog imena na tuđe djelo. Ovaj je podatak važan jer se može zaključiti da se u Relkovićevo doba polako počinje oblikovati institucija autora. U pogovoru se navode informacije o prvom izdanju ovog djela te se naglašava da se Relković tada nije potpisao što je ključno za konstituiranje Relkovićeve književnog i prevoditeljskog opusa. Kao i u drugim paratekstovima, Relković ovdje također naglašava važnost jezika, važnost slavonskog rječnika koji još uvijek ne postoji i pokazuje visoku svijest o važnosti bavljenja slavonskim jezikom (rječnik, grafijska rješenja, korijen riječi).

4.3.4. *Postanak naravne pravice*

Matija Antun Reljković svoje djelo *Postanak naravne pravice* (1794) posvetio je Mateju Francescu Krtici koji je bio đakovački biskup. Radi se o prijevodu školske *knjige Institutio elementorum iuris naturalis*.²⁴⁶

Analiza Pridgovora

Kao što je slučaj s *Ovčarnicom*, ovo je djelo također prijevod i to latinskoga pravnog udžbenika. S obzirom na sadržaj, definitivno se može zaključiti da se radi o originalnome autorskom predgovoru. Na samom kraju, Relković navodi kako je djelo „poslavončio“ čime preuzima odgovornost za predgovor, odnosno daje naznaku da je autor predgovora on, a ne autor koji je napisao udžbenik.

Predgovor započinje usporedbom odnosa između sluge i gospodara s odnosom između Boga (gospodar) i čovjeka (sluga). Ističe se kako sluga mora poštovati gospodareve odredbe, a isto bi tako i ljudi trebali poštovati određene Božje odredbe koje definira kao prirodni zakon (*lex naturalis*). Relković objašnjava da se prirodni zakon odnosi na zakon egzistencije jer obuhvaća osnovne ljudske potrebe za hranom, pićem i snom. Kako bi ih čovjek zadovoljio, radom mora osigurati sredstva za njihovo zadovoljenje („Mora indi čovik po Božjoj zapovidi

---

²⁴⁵ Bogišić 1997b: 231

²⁴⁶ Bogišić 1997b: 215

truditi se i raditi i pripremiti sebi gotovštinu, ako živiti hoće i svoj život produljiti želi.²⁴⁷), a prilikom njihova korištenja čovjek odmah treba osigurati nova sredstva, što znači da neprestano mora postojati zaliha. Relković zatim kaže da djetetu ta sredstva moraju dati roditelji jer ono samo ne može, a dijete bi zbog toga roditeljima trebalo biti dvostruko zahvalno. Ovu situaciju uspoređuje s Adamom i Bogom koji mu je u Edenu sve osigurao. Nakon toga čovjek mora svojim poslom i trudom samostalno pribaviti navedena sredstva čime se uvodi kontrast između djetinjstva i bezbrižnosti te zrelosti i odgovornosti. U ovom se dijelu nalazi pouka o poštivanju roditelja. Međutim, postoje lijene osobe koje ne žele raditi i time se osigurati zbog čega se često pretvaraju u lopove jer moraju od drugih krasti kako bi zadovoljile svoje prirodne potrebe. U ovom dijelu Relković kritizira lijene osobe, a kao posljedicu njihove lijenosti navodi pretvaranje u lopova.

Relković kaže da je dužnost raditi, a nakon što se ta dužnost ispuni, onda se u plodovima rada i truda može uživati („Obidve dakle zajedno, dužnost raditi pravica uživati“²⁴⁸). Dakle, jedno potiče drugo jer rad potiče zadovoljstvo koje pak opet potiče rad kako bi se iznova postiglo zadovoljstvo. Zatim se navodi da čovjek danas mora raditi kako bi sutra mogao živjeti, a sutra mora živjeti kako bi prekosutra mogao raditi. Ima li živjeti ovdje značenje uživati? Naime, Relković kaže kako treba raditi kako bi se mogle zadovoljiti čovjekove potrebe, a zadovoljenje tih potreba donosi užitek, satisfakciju i kratki predah. Ako čovjek jedan dan radi, idući dan uživa u plodovima svojeg rada pa je treći dan opet motiviran za rad.

Prema Relkoviću, narav je čovjeku dala „svojnost“ (posjedovanje) u materijalnom smislu koja upravlja svime u čovjekovu životu (njegovim bitkom, snagom, razumom), a odmah navodi kako čovjekova „svojnost“ treba biti odvojena od tuđih „svojnosti“. Vezano za „svojnost“, postavlja se retoričko pitanje kako itko ima pravo na tuđu „svojnost“ („Kako bi ini tko drugi na čiji tuđi kip ili na njegovu svojnost mogao pravicu imati?“²⁴⁹), a odmah se daje odgovor na navedeno pitanje – otac umjesto svojeg sina ne može jesti, piti i spavati, pa mu zbog toga ne mora osiguravati sredstva za zadovoljenje tih potreba. Relković zatim navodi kako je otac sinu osigurao navedeno, ali iz vlastite koristi, odnosno kako bi mu sin to kasnije vratio svojom ljubavlju, podložnošću, strahopoštovanjem i poštenjem. Iz ovog proizlazi da očevi to rade kako bi si osigurali egzistenciju kasnije čime se kao glavna motivacija isključuje očinska ljubav. Može se zaključiti da se ovdje upućuje kritika razmetnim sinovima koji su nezahvalni i ne pomažu svojim očevima što im je, kako Relković kaže, najsvetija dužnost. Na

---

²⁴⁷ SPH 1916, sv. 23: 557

²⁴⁸ *ibid.*: 558

²⁴⁹ *ibid.*: 559

kraju se ističe da se svačija „svojnost“ mora kontrolirati i da se nikad ne smije opljačkati druga osoba („Mora dakle svakoga čovika svojnost u miru ostati i s tim manje od drugoga se porobiti, [...]“²⁵⁰), što dodatno potkrepljuje dvama Božjim zakonima: ne čini ono što ne želiš da tebi drugi čine te čini drugima ono što želiš da tebi drugi čine.

U idućem dijelu navodi jednu pomalo utopijsku ideju jer kaže da naravni zakon ne daje jednoj osobi sve dok drugu potpuno pljačka te navodi kako ta narav zahtijeva da ljudi svoje posebne darove daruju drugim ljudima koji će njima pak darovati one darove koji su oni uspjeli proizvesti što upućuje na Relkovićevu ideju o razmjeni dobara. Relković nastavlja argumentirati tako što se vraća na početak čovječanstva kada su ljudi dijelili sve stvari što se mijenja porastom čovječanstva i pojavom ideje „svojnosti“ zbog čega danas postoje riječi kao što su „moje“, „tvoje“, „njegovo“, „tuđe“. Prema Relkoviću, to je glavni uzrok postanka naselja i gradova te glavni uzrok postojanja starješina i vladara koji će zakonski upravljati i štiti dobra od lopova i grabitelja. Na taj način objašnjava postojanje vladara i njihovu ulogu.

Na kraju predgovora otkriva se da se radi o latinskoj knjizi (konkretno, o stručnoj literaturi o pravu) koju je on „poslavončio“ („Ovo je indi, štioče, ona knjižica, koju mudroskupština budimska za skule latinske na svitlo jest izdala i koju ja tebi na koristno bavljenje poslavončio jesam.“²⁵¹). Postavlja se pitanje što znači izraz „poslavončiti“? Znači li to da se radi isključivo o prijevodu na slavonski/materinski jezik? Znači li to da je prevoditelj djelo prilagodio slavonskim prilikama? Znači li to oboje? Budući da se ne radi o umjetničkom djelu nego o stručnom djelu, može se sa sigurnošću utvrditi da glagol „poslavončiti“ u ovom slučaju znači prevesti te ne podrazumijeva istodobno i adaptirati slavonskoj sredini. Knjiga ima didaktičnu funkciju da čitatelja pouči naravnom zakonu i dužnostima koje iz njega proizlaze. Čitatelj bi iz djela trebao naučiti i svoje dužnosti prema Bogu, kralju i starješinama.

Iz svega navedenog proizlazi da predgovor ima moralizatorsku funkciju dok cjelokupno djelo ima didaktičnu funkciju da čitatelja pouči pravu i zakonima. Iako se na početku usporedbom odnosa između Boga (gospodara) i čovjeka (sluge) čini da je tematika djela drugačija, na kraju se otkriva da se zapravo radi o pravu i zakonima. Također, predgovor je organiziran kao kratak sadržaj knjige (prirodni zakon – osnovne ljudske potrebe – način i posljedica zadovoljenja tih potreba – vlasništvo – čovjekove dužnosti prema nadređenima). U ovom se paratekstu prikazuje odnos između sinova i očeva koji se može shvatiti kao odnos između čovjeka i Boga. Osim kritike razmetnih sinova, predgovor sadrži i kritiku lijenih

---

²⁵⁰ ibid.

²⁵¹ ibid.: 260

osoba čime se opet upućuje na Relkovićevu želju da se unaprijedi Slavonija što se ne može postići bez rada. Ovaj je Relkovićev paratekst zanimljiv i zbog toga što sadrži kratak povijesni pregled nastanka civilizacije i njegov pozitivan stav o utopijskoj ideji razmjene dobara. Naposljetku, radi se o latinskom djelu koje se poučava u školama i koje je autor „poslavončio“, čime se otkriva da se zapravo radi o prijevodu.

4.3.5. *Nek je svašta*

U ovoj se zbirci nalaze književne vrste koje se mogu obuhvatiti pojmom „primjer“ ili „egzempl“ – „s namjerom da djeluju na poboljšanje čovjekova svakodnevna života“²⁵² što upućuje na utilitarnu funkciju i ovog djela. Radi se o zbirci pučkih priča, anegdota i parabola te je „osobito značajna jer označava početak kalendarskog štiva u hrvatskoj književnosti“²⁵³.

Analiza predgovora Dobrovoljnomu štioću

Ovaj se predgovor definira kao originalni autorski predgovor. Na početku se objašnjava naziv djela koje nije nazvano tako jer čitatelj u njemu može naći odgovor na svako svoje pitanje, nego zato što se radi o djelu koje govori o više stvari i događaja naizmjenice. Iz ovog proizlazi zaključak da je Relković djelo pisao kako bi mu koja ideja pala na pamet.²⁵⁴ Prema podacima u predgovoru, ovo bi se djelo moglo definirati kao priručnik enciklopedijskog sadržaja jer je njegova uloga da ponudi odgovore koji se u drugim književnim djelima ne mogu pronaći.

Zatim slijedi autorova usporedba s pčelom koja leti od jednog do drugog cvijeta u potrazi za medom koji bi se onda mogao odnijeti u košnicu. U slučaju da u nekom cvijetu ne nađe med, pčela odlazi i taj cvijet ne oštećuje.

Nakon ove zanimljive usporedbe, navode se izvori (različite knjige) u kojima je Relković tražio nešto korisno (med), a knjigu, u kojoj nije ništa pronašao, nije ni na koji način ošteti (primjerice, kritikom). Iz navedenog proizlazi da se autor izjednačava s pčelom, knjige su cvjetovi, korisno u knjigama jest med, a ova se Relkovićeva knjiga izjednačava s košnicom.

Na kraju se nalazi obraćanje čitatelju kojega Relković moli da ne kritizira knjigu ako u njoj nije našao ništa korisno, a pritom i dalje upotrebljava usporedbu s cvijetom i medom

---

²⁵² Zečević 1991: 127

²⁵³ Pavlović 2014: 237

²⁵⁴ Za potvrdu ove teze trebalo bi pročitati cijelo djelo, analizirati njegovu strukturu i motive te zatim pokušati pronaći zajedničku poveznicu.

(„Ovako i ti, molim te, štioče, zagledaj u ovaj cvit, i ako u njemu ne najdeš za tebe meda, ne kvari cvita i ne kudi njega.“²⁵⁵).

Kao i u prethodno analiziranim paratekstovima, Relković i u ovom predgovoru, prije svega, naglašava didaktičnu funkciju zbirke, a posebno je zanimljiva njegova usporedba autorova posla s pčelom te usporedba književnog stvaranja s pčelinjim stvaranjem meda.

---

²⁵⁵ SPH 1916, sv. 23: 609

4. 4. VID DOŠEN

Vid Došen rođen je oko 1720. u Lici. Obrazovao se kod svećenika, a 1744. ninski ga je biskup zareadio. Ubrzo radi studija otišao je u Zagreb gdje se zadržao do 1749. Zatim je otišao u Požegu i naposljetku u selo Dubovik, koje se nalazi sjeverno od Broda, gdje je umro 1778. godine.²⁵⁶

Došenovo prvo djelo jest *Jeka planine* koja je objavljena anonimno, a u tom epu, osim što se obrušava na seljake zbog njihovih poroka, istodobno kritizira i više društvene slojeve.²⁵⁷ Došen je napisao i moralno-poučan spjev o sedam glavnih grijeha, *Aždaja sedmoglava* (Zagreb, 1768.). U ovom djelu, pisanom u osmercima, pisac je prikazao borbu protiv grijeha kao borbu sa sedmoglavim zmajem. Knjiga je namijenjena puku koji pisac ovim djelom pokušava poučiti važnosti moralnog života. Matić navodi da je djelo važno jer se u njemu iznosi „iz intimnoga života Slavonije niz slika, koje su zanimljiv prinos za kulturnu poviest onoga doba“²⁵⁸. Uspoređujući Došena i Relkovića, Matić naglašava da je Došen običaje i život hrvatskog naroda uspio upoznati u širem opsegu jer je živio u mletačkoj Dalmaciji gdje je i rođen, zatim u banskoj Hrvatskoj koja uopće nije bila pod Osmanlijama te naposljetku u Slavoniji koja se tek oslobodila Osmanskog Carstva.²⁵⁹

4.4.1. *Jeka planine koja na pisme satira i tamburaša odjekuje i odgovara*

Georgijević je prvo Došenovo djelo, koje je objavljeno 1767., definirao kao „pamflet u obranu *Satira*, uperen protiv njegovih kudilaca, i u tom smislu, jedan od najvažnijih, ako ne i najvažniji, izvor za poznavanje spora oko *Satira*, prve književne polemike i svađe u mladoj slavonskoj književnosti“²⁶⁰. Došenovo je djelo odgovor na djelo *Tamburaš slavonski* čiji je anonimni pisac zapravo onaj Momus kojeg Relković spominje u drugom predgovoru svojeg *Satira*. Došen se ovim spjevom uključio u književnu polemiku koju je pokrenuo Relkovićev *Satir* zbog čega je izuzetno „vrijedan kao izvor saznanja o kritičkoj recepciji Relkovićeve djela u Slavoniji u XVIII. st.“²⁶¹.

---

²⁵⁶ Georgijević 1969: 248

²⁵⁷ Matić 1969: 8

²⁵⁸ Matić 1945: 65

²⁵⁹ Matić 1962: 11-12

²⁶⁰ Georgijević 1969: 248

²⁶¹ Rafolt 2010, Došen, sv. 1: 410

Analiza Pokazanja

Prema Genetteovoj teoriji, ovaj se predgovor može samo djelomično definirati kao originalni autorski predgovor. Predgovor je originalan jer je nastao kad i samo književno djelo, a autor navodi da je cijelo djelo (književni tekst i predgovor) nastalo u tjedan dana. Budući da je djelo objavljeno anonimno, predgovor se ne može potpuno definirati kao autorski jer izostaje potpis čime izostaje i preuzimanje odgovornosti za književno djelo pa tako i za sam paratekst.

Došen predgovor počinje navođenjem rata, vojnika i njegova djela. Iako odmah na početku ne navodi ime tog autora, jasno je da se radi o Relkoviću što se u idućoj rečenici potvrđuje navođenjem glavnog lika Relkovićeve djela, a čak se i navodi puni naziv djela zbog čega uistinu ne postoji sumnja da se Došen referira na Relkovića.

U početnom se dijelu navodi Relkovićevo zanimanje – vojnik koji je u vrijeme odmaranja od borbi svojim perom i pameću sastavio navedeno djelo. Relković istodobno nosi mač i pero čime Došen spaja njegova dva zanimanja – vojnik i književnik. Došen zaključuje da je *Satir* napisan s didaktičkom tendencijom. Objašnjava i tri razloga didaktične naravi zašto Relković upotrebljava lik Satira:

- a) kako bi se novim glasom prosti slavonski puk naveo na slušanje Satirovih savjeta i na učenje. U ovom se dijelu sintagma „novim glasom“ može protumačiti u književnom smislu, kao nešto inovativno jer se uvođenjem lika Satira mijenja i koncept prenošenja poruke;
- b) *Satir*, kao divlji čovjek, također prepoznaje turske običaje koji još uvijek postoje u slavonskom narodu;
- c) Relković je pritom slijedio druge pisce koji su u svojim djelima upotrebljavali likove satira i koji su pisali satire. Njima Došen daje legitimitet jer su pisali i govorili istinu.

Nakon ovih razloga o Relkovićevu uvođenju lika Satira, Došen navodi poznatu književnopovijesnu činjenicu prema kojoj je Relkovićevo djelo naišlo na pozitivnu recepciju, što je u svojem predgovoru *Satiru* i sam Relković istaknuo.

U ovom se predgovoru Došen obračunava s jednim od Relkovićevih kritičara, a pritom se ne navodi kritičarevo ime. Budući da je *Jeka planine* izašla 1767., odnosno pet godina nakon prvog izdanja *Satira*, a drugo izdanje *Satira* 1779. godine, u kojem su prvi put imenovani Relkovićevi kritičari, postavlja se pitanje zašto ih Došen nije imenovao i zašto navodi samo jednog kritičara? Možda jednog kritičara navodi zato što se tada drugi kritičar još nije javio, vjerojatno se oba kritičara nisu javila svojim kritikama u isto vrijeme. Možda se drugi kritičar

javio tek nakon izdanja Došenova djela pa se s njim Relković razračunava u svojem drugom izdanju. Može se zaključiti da Došen ne imenuje kritičara vjerojatno zato što ne imenuje ni autora *Satira*, premda se odmah na početku zaključuje o kojem djelu i autoru Došen govori, te na taj način pokušava biti nepristran i dosljedan.

Tamburaševa nam kritika nije dostupna jer nije sačuvana pa nam je Došenov predgovor značajan jer se iz njega saznaje da je Tamburaš bio franjevac. „Po svemu, što iz Došenove pjesme doznajemo o Tamburašu i njegovu napadaju na Relkovića, vidi se, da je to onaj isti kritičar, koji je u predgovoru drugoga izdanja *Satira* spomenut pod pseudonimom ‚duhovnik Momus‘, samo se iz Jeke još razabire – iako nije izrijekom rečeno – da je Tamburaš bio domaći franjevac.“²⁶² Zatim se iznosi estetski sud o navedenom kritičkom djelu („[...] nisu pismo slično složene, manje mudro izmišljene.“²⁶³).

Ovaj je predgovor važan i zato što književnim povjesničarima pruža uvid u sadržaj nesačuvane Tamburaševe kritike pa se tako navodi kako je Relkovića točno uvrijedio. Tamburaš je u svojoj kritici metamorfizirao Relkovićevu ljudskost u animalnost (dao mu je papke i rep) čime ga je približio Satiru, zatim ga je nazvao slavonskim zlotvorom, ukorio ga da je divlji i vrtoglav čovjek te okarakterizirao kao praznoglavca („[...] mrkli mrak u mozgu i misao u vrići ima; [...]“²⁶⁴); prokleo je njega, njegovu djecu i njegovu kuću, tj. obitelj; optužio ga da je lopov i slično. Svim se ovim uvredama Došen suprotstavlja vrlo jednostavno i kratko tako što ističe da je Relković proslavljen i pošten čovjek.

Zatim se navodi antiteza između mraka i svjetlosti. Kritičareve su optužbe prikazane kao mrak i kritizira se njegova tendencija da svoje pisanje prikaže kao ono koje opravdava Duh Sveti (svjetlost).

Opet se navodi sadržaj Tamburaševa djela u koje su uvrštene pripovijetke sa životinjama koje su rogate i repate čime je Tamburaš opet aludirao na *Satira* i na Relkovića. Došen kaže da Tamburaš te pripovijetke koristi kako bi porazio Relkovića. S obzirom na to da nam Tamburaševo djelo nije sačuvano i s obzirom na to da Došen ne daje detaljnije podatke, moglo bi se zaključiti da su te „pripovidke“ zapravo basne ako su glavni likovi životinje. S druge pak strane, buduća da književna terminologija tada još uvijek nije ustaljena i razvijena, možda se ipak radi o nekoj drugoj književnoj vrsti.

---

²⁶² Matić 1942: 30

²⁶³ SPH 1969, sv. 34: 16

²⁶⁴ *ibid.*

Na kraju se objašnjava razlog pisanja ovog predgovora. Iz cijelog se predgovora može zaključiti koji je razlog pisanja književnog djela *Jeka planine*, ali zanimljivo je da Došen objašnjava i razlog pisanja samog parateksta. Došen želi da čitatelj shvati kontekst u kojem je nastalo njegovo djelo i njegovu temu u slučaju da se ne susretne ni s Relkovićevim djelom ni s djelom njegova kritičara.

U zadnjoj se rečenici navodi da je djelo napisao u tjedan dana zbog čega nije pretjerano pazio na stil („Ako bi pak ja u ovom kratkom vremenu jedne nedilje dana svako slovo ili svaku rič ne bi posve pravo namistio [...]“²⁶⁵), a to pak upućuje na to da je napisano bez naknadnih ispravljanja i doradivanja.

Da zaključimo, predgovor čitateljima pruža osnovne podatke o temi i kontekstu nastanka djela. U njemu se sugerira da su Tamburaševi napadi pogrešni i negativno ga se prikazuje. S druge pak strane, pohvala Relkovića i njegova djela nije pretjerana, ali mogu se izvesti zaključci o Došenovoj subjektivnosti i pristranosti. Ovaj predgovor predstavlja prvi obračun s Relkovićevim kritičarima nakon prvog izdanja *Satira* s kojima se Relković obračunao tek poslije, u predgovoru drugom izdanju. Važno je napomenuti kako je možda Došenova obrana potaknula Relkovića da se samostalno obračuna sa svojim kritičarima. Predgovor je zapravo književna polemika koja pruža vrlo važne podatke o književnom životu u tadašnjoj Slavoniji kao što su veze među književnicima, kritičari, recepcija, shvaćanje namjere književnog djela (utilitarnost), prihvaćanje novih tendencija i slično.

---

²⁶⁵ ibid.: 17

5. ZAKLJUČAK

Prema teorijskom, književnopovijesnom i analitičkom dijelu rada mogu se izvesti zaključci o paratekstovima slavonskih književnika 18. stoljeća.

U analiziranim paratekstovima uočava se začetak književnih polemika. To se prije svega vidi u Relkovićevu predgovoru drugom izdanju *Satira* u kojem se pokušava obraniti od kritika koje su nastale nakon prvog izdanja. Uza *Satira* i književnu polemiku veže se i Došenov predgovor djelu *Jeka planine* u kojem autor brani i hvali Relkovića, a obrušava se na njegova kritičara, autora djela *Tamburaš slavonski* koje se, nažalost, nije sačuvalo. Oba su predgovora važna jer donose podatke o književnom životu u Slavoniji u 18. stoljeću. To su podaci o recepciji, shvaćanju svrhe književnosti i kritičarima jer Došenov predgovor pruža i važan podatak o postojanju i sadržaju izgubljenoga kritičnog djela. Iako se kod Ivanošića ne uočava sudjelovanje u književnim polemikama, svakako je važno napomenuti da predgovor njegovu djelu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* predstavlja obračun s neistomišljenicima koji su se autoru zamjerali jer su širili nove ideje o nepostojanju duše čime su narušili temelj kršćanskog učenja, što je bilo karakteristično za razdoblje prosvjetiteljstva i njegovu racionalističku filozofiju. Upravo ta racionalistička filozofija nameće razum kao jedini izvor spoznaje i propituje sve ono što je nemoguće spoznati razumom pa tako i vjerske zablude. U svim se paratekstovima uočava da se naši slavonski pisci uvelike oslanjaju na vjeru, kršćanski nauk i dogme zbog čega se razlikuju od novih tendencija europskog prosvjetiteljstva.

Najviše se sličnosti primjećuje između Relkovićevih i Ivanošićevih paratekstova. Prva je sličnost svijest o jeziku i jezičnoj problematici. Ivanošić u predgovoru djelu *Opivanje sličnorično groba Josipa Antuna Čolnća* navodi da je djelo ispjevao na „iliričkom“ jeziku opravdavajući se zato što nije bio potpuno dosljedan u upotrebi riječi „iliričkog“ jezika. Samim time što uopće spominje jezik i što se opravdava pred svojim kritičarima, navodeći argument da su „iliričke“ inačice većini čitatelja nepoznate i strane, autor pokazuje svijest o mediju kojim piše i o kompliciranoj jezičnoj situaciji u Slavoniji kao što su upotreba riječi njemačkog podrijetla i nepoznavanje vlastitog jezika. Relković u nekoliko svojih paratekstova također spominje važnost materinskog jezika. O važnosti pisanja i prevođenja na materinski jezik piše u predgovoru drugom izdanju *Satira* i u predgovoru *Ezopovim fabulama*. U pogovoru *Ovčarnice* obraća se čitatelju iz perspektive prevoditelja. Objašnjava svoja grafijska rješenja i piše o tome kako bi bilo dobro da netko sastavi slavonski rječnik. Upravo se u Relkovićevim paratekstovima može zamijetiti visoka svijest o jeziku. Ta će se svijest razvijati pa će već u sljedećem stoljeću bavljenje jezikom biti sastavni dio rada hrvatskih

intelektualaca. Sljedeća sličnost između Ivanošićevih i Relkovićevih postavki, iznesenih u paratekstovima, uočava se u referiranju na književnost. Oba se autora referiraju na usmenu književnost. Ivanošić razlikuje usmenu od pisane književnosti dok Relković također spominje usmenu književnost. Međutim, za Ivanošića usmena književnost nije pretjerano važna jer služi samo za razonodu i jer nema utilitarnu funkciju, a kao primjer navodi priče o Kraljeviću Marku. Usmeno književnosti suprotstavlja pisanu književnost i na vrh hijerarhije književnih djela postavlja *Bibliju* jer ima didaktičnu funkciju da čitatelju prenese vjerska načela. S druge pak strane, Relković ističe da je *Satira* napisao u stihovima jer njegovi sunarodnjaci junačka djela čuvaju upravo u stihovima. Navedeno znači da Relković piše narodnim stihom kako bi djelo bilo dostupnije narodu te kako bi se moglo i izvoditi, odnosno naglas čitati onim recipijentima koji ne znaju čitati. Također, Relković ovom svojom referencom na usmenu književnost iskazuje i svoje poštovanje prema takvom obliku književnosti.

Ovi pisci u svojim paratekstovima također navode svoje književne uzore koji su na njih utjecali ili koji im služe za argumentaciju. Ivanošić tako spominje Cicerona na kojeg se poziva čime mu daje autoritet, ali istodobno se od njega ograđuje jer se ipak radi o poganinu. Relković ne navodi izravno svoje uzore, ali iz njegovih se paratekstova može zaključiti da su mu neki od uzora antički pisci. To se može zaključiti iz predgovora *Satiru* u kojem objašnjava podrijetlo riječi „satir“ i književnu vrstu satiru. Također, svojim kritičarima odgovara da očito ne poznaju pisce koji su u prošlosti pisali satire poput njega. Ono po čemu se Ivanošić razlikuje od Relkovića, ali i od drugih pisaca, jest njegova kritika suvremenih pisaca kao što su Voltaire i Rousseau. Na njih se Ivanošić obrušava jer kritiziraju Crkvu i neke vjerske dogme te time upućuje na to da je bio upoznat s književnim radom svojih suvremenika i na to da književna djela treba valorizirati s obzirom na sadržaj odbacujući pritom estetski kriterij. Treba napomenuti i da Došen iznosi svoj stav o književnosti te upućuje na to da je pratio književnu situaciju svojeg vremena. Doduše, Došenovi se stavovi suzju na hrvatsku slavonsku književnost, ali važni su i za podatak o aktivnom književnom životu u Slavoniji. Jedino se u Katančićevu analiziranom predgovoru ne iznose podaci o književnim utjecajima, nego se oni mogu iščitati tek iz analize književnog djela. Dakle, u analiziranim paratekstovima pisci iznose svoje stavove o književnosti, navode svoje književnu naobrazbu implicitno (Relković) ili eksplicitno (Ivanošić), obračunavaju se s drugim književnicima neistomišljenicima (Ivanošić i Došen), donose podatke o recepciji svojih ili tuđih književnih djela (Relković i Došen), uvode razliku između usmene i pisane književnosti (Ivanošić) ili jednostavno uočavaju medij usmene književnosti kao koristan za vlastito književno djelo (Relković). No Relkovićevo posebnost očituje se u predgovoru *Ezopovim fabulama* jer

pokušava uvesti književnu terminologiju i nudi književnu genologiju tako što fabule dijeli na podvrste, a time se razlikuje od drugih slavonskih književnika, čiji su paratekstovi analizirani.

Treća sličnost između Relkovićevih i Ivanošićevih paratekstova vidi se u nekim (auto)biografskim elementima. Primjerice, Relković donosi podatak o tome da je sudjelovao u Sedmogodišnjem ratu dok Ivanošić kaže da se u Čađavici, gdje je bio župnik, susreo s učenjima koja ne podržava. Što se tiče podataka o književnom stvaralaštvu pisaca, neki od paratekstova sadrže informacije o opusu. Katančić kritizira svoje mladenačke pjesme, Relković upućuje na recepciju *Satira* i na to da je preveo i prvo izdanje *Ovčarnice* koje je objavio anonimno.

U analiziranim paratekstovima uočava se još jedna sličnost između Relkovića i Ivanošića, a to je njihovo shvaćanje književnosti. Oba autora nastoje pisati djela s didaktičnom i utilitarnom funkcijom. Kod Ivanošića se ta funkcija naglašava tako što se ističe da je sadržaj djela važniji od njegove forme, a time se pak upućuje na to da se ne upotrebljavaju sva ona sredstva, karakteristična za umjetničku (estetsku) književnost, te da se ta sredstva čak smatraju i ometajućim faktorom u prijenosu poučnog sadržaja. Relković u predgovoru svakog svojeg djela upućuje na didaktičnu funkciju. U *Satiru* naglašava da na smiješan način i posredstvom lika Satira nastoji slavonskom narodu prikazati mane bez isticanja stvarnih osoba. *Ovčarnica* i *Postanak naravne pravice* predstavljaju priručnike o uzgoju ovaca i pravu te također imaju didaktičnu funkciju dok u predgovoru djelu *Nek je svašta* navodi da je čitatelju htio ponuditi razna znanja, što upućuje na enciklopedijski sadržaj, pa je zato njegova primarna funkcija didaktična. U predgovoru *Ezopovim fabulama* kaže da bi se trebalo izbjeći traženje stilskih figura te bi se trebao uočiti razum (poanta) što znači da je forma manje važna od sadržaja, a po tome je nalik Ivanošiću. S obzirom na navedeno, njihova se djela mogu okarakterizirati kao prosvjetiteljska. Cilj im je pomoći narodu svojim moralizatorskim ili praktičnim savjetima te na taj način gospodarski, obrazovno i duhovno uzdignuti Slavoniju na višu razinu. U Došenovu i Katančićevu predgovoru izostaju naznake da njihova djela imaju didaktičnu funkciju što je razumljivo jer je Došenovo djelo samo odgovor na negativne kritike, a Katančićev analiziran predgovor djelu *Fructus auctumnales* potpuno odudara od prosvjetiteljstva. No treba biti oprezan i napomenuti da se neke prosvjetiteljske tendencije uočavaju u drugim Katančićevim djelima kao što su udžbenici koje je napisao (primjerice, udžbenik o geografiji).

Katančić se svojim paratekstom potpuno odvajava od ostalih književnika i njihovih analiziranih predgovora. U njegovu se predgovoru djelu *Fructus auctumnales* uočavaju karakteristike klasicističke poetike. Prije svega, Katančić predgovor piše na latinskom jeziku

što znači da nema tendenciju da bude koristan narodu ili da dospije u ruke šire čitateljske publike. U svojem predgovoru nudi potpuno drugačije shvaćanje književnosti. Za njega književnost nema didaktičnu funkciju, već služi za stvaranje lijepog, što se vidi u činjenici da je svoje djelo posvetio profesoru estetike. Takvo je shvaćanje umjetnosti karakteristično za klasicizam. Također, za razliku od drugih autora, izražava kritiku prema vlastitim mladenačkim pjesmama te navodi da se poezija može doživjeti tek uz glazbenu pratnju. Za razliku od Ivanošićeve, Relkovićeve pa čak i Došenove ciljane publike, Katančić na kraju otkriva da je njegov implicitni čitatelj poznavatelj književnih konvencija. Da zaključimo, u Katančićevu predgovoru nema ništa od prosvjetiteljskih ideja.

U nekim dijelovima svojih paratekstova Relković se također ne može usporediti s drugim piscima. *Ovčarnica* je zanimljiva jer sadrži tri parateksta – epigraf, predgovor i pogovor. Epigraf i predgovor upućuju na problem atribucije autorstva na što je i Genette upozorio u svojem teorijskom tekstu. Zbog nedostatka drugih paratekstualnih naznaka, za epigraf ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li Relkovićev ili Paulov. S druge pak strane, jasno je da je predgovor sigurno Relkovićev jer se na kraju hvali autor, a s obzirom na konvenciju (topos skromnosti) prema kojoj ne bi bilo uobičajeno da Relković hvali samog sebe, proizlazi zaključak da hvali originalnog autora Paula. Pogovor, u kojem se Relković čitateljima obraća kao prevoditelj, zanimljiv je jer se uočava da se u ovom razdoblju počinje oblikovati institucija autora. Relković je zanimljiv i po tome što su njegova djela većinom prijevodi (*Ezopove fabule, Ovčarnica, Postanak naravne pravice*) pa su nam paratekstovi tih prijevoda vrlo važni za informacije o autorovoj poetici, općenitom shvaćanju književnosti i drugim stavovima kao što su oni koji se tiču jezika, društva, politike i slično.

Prema Genetteovoj teoriji, svi se analizirani predgovori mogu definirati kao originalni autorski predgovori, a jedino se Relkovićev predgovor *Satiru* definira kao kasniji autorski predgovor. Kao što je već rečeno, jedino se kod Relkovića nalaze epigraf i pogovor (oba parateksta u *Ovčarnici*) dok se samo kod Ivanošića nalazi posveta koja podsjeća na opširne posvete hrvatskih književnika 16. stoljeća (primjerice, Marulićevu posvetu don Dujmu Balistriliću). Ako kod ovih slavonskih pisaca postoji posveta, ona je u takvoj formi koju Genette naziva *dedicatory epistle* (samo se spominje adresat, ali nema detaljnih objašnjenja).

Kao što ističu Genette i Bogišić, paratekstovi su izrazito zanimljivi jer donose mnoge informacije o poetici, namjeri, svrsi, književnom životu, shvaćanju književnosti, uzorima i utjecajima, korištenim sredstvima, povijesnom i kulturnom kontekstu, opusu i biografiji. Na taj način proučavateljima književnosti pomažu u analizi književnih djela kojima prethode ili nakon kojih slijede te im olakšavaju rekonstrukciju književnog rada i života pisaca.

6. POPIS LITERATURE

Primarna

Došen, Vid (1969). *Djela Vida Došena*. Stari pisci hrvatski, 34. Priredili: Tomo Matić i Antun Đamić. Zagreb: JAZU (<http://dizbi.hazu.hr/object/view/DAnzcna43A>)²⁶⁶

Ivanošić, Antun (1940). *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Stari pisci hrvatski, 26. Priredio: Tomo Matić. Zagreb: JAZU (<http://dizbi.hazu.hr/object/view/1233>)²⁶⁷

Katančić, Matija Petar (1940). *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Stari pisci hrvatski, 26. Priredio: Tomo Matić. Zagreb: JAZU

Relković, Matija Antun (1916). *Djela Matije Antuna Relkovića*. Stari pisci hrvatski, 23. Priredio: Tomo Matić. Zagreb: JAZU (<http://dizbi.hazu.hr/object/view/1224>)²⁶⁸

Sekundarna

ARISTOFAN (2000). *Izabrane komedije*. Preveo: Mladen Škiljan. Zagreb: Školska knjiga

BAGIĆ, Krešimir (2012). Amplifikacija. U: *Rječnik stilskih figura*. Str. 30-32. Zagreb: Školska knjiga

BOGIŠIĆ, Rafo (1991a). Hrvatski barokni slavizam. U: *Hrvatski književni barok*. Uredila: Dunja Fališevac. Str. 9-38. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

BOGIŠIĆ, Rafo (1991b). Vrijeme razlika i suprotnosti: jedan pogled na hrvatsku književnost 18. stoljeća. U: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*. Urednici: Dragutin Tadijanović i Josip Vončina. Str. 13-19. Osijek: JAZU

BOGIŠIĆ, Rafo (1997a). Čitajući posvete i predgovore u knjigama Bartola Kašića (1575-1650). U: *Zrcalo duhovno: književne studije*. Str. 116-138. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

BOGIŠIĆ, Rafo (1997b). Posvete i predgovori u hrvatskih pisaca 18. stoljeća. U: *Zrcalo duhovno: književne studije*. Str. 212-233. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

---

²⁶⁶ (pregled: 28. 9. 2015.)

²⁶⁷ (pregled: 28. 9. 2015.)

²⁶⁸ (pregled: 28. 9. 2015.)

- BOGIŠIĆ, Rafo (1997c). Književne posvete hrvatskih autora zagrebačkim biskupima (16.-18. stoljeće). U: *Zrcalo duhovno: književne studije*. Str. 234-249. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- BRATULIĆ, Josip (2010). Prosvjetiteljstvo. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Uredio: Velimir Visković. Sv. 3. Str. 486-487. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- CRONIA, Arturo (1963). *Storia della letteratura serbo-croata*. Milano: Nuova Accademia
- DAMJANOVIĆ, Dragan (2008). Srednjovjekovno-barokna đakovačka katedrala i njezina sudbina. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*. Zagreb. Br. 40 (1). Str. 151-173. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=3988)²⁶⁹
- DRECHSLER, Branko (1994). *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*. Priredila: Lahorka Plejić. Vinkovci: Slavonska naklada „Privlačica“
- DUKIĆ, Davor (1995). Povijesna epika u slavonskoj književnosti 18. stoljeća. U: *Cljučevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*. Priredila: Julijana Matanović. Str. 31-47. Zagreb: Meandar
- DUKIĆ, Davor (2002). *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*. Split: Književni krug
- FALIŠEVAC, Dunja (1991). Što je Reljkoviću Satir?. U: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*. Urednici: Dragutin Tadijanović i Josip Vončina. Str. 95-104. Osijek: JAZU
- FALIŠEVAC, Dunja (2000). Mjesto Satira u hrvatskoj epici i književnoj kulturi 18. stoljeća. U: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*. Urednici: Damir Agičić, Tomislav Bogdan et al. Str. 115-132. Davor: Poglavarstvo općine, Zagreb: Filozofski fakultet.
- FALIŠEVAC, Dunja (2007). *Jesenski plodovi M. P. Katančića između klasicizma i predromantizma*. U: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. Str. 289-298. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- FALIŠEVAC, Dunja (2010a). Katančić. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Uredio: Velimir Visković. Sv. 2. Str. 276-277. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- FALIŠEVAC, Dunja (2010b). Klasicizam. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Uredio: Velimir Visković. Sv. 2. Str. 307-308. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- GENETTE, Gerard (1997). *Paratexts: thresholds of interpretation*. New York: Cambridge University press
- GENETTE, Gerard (1987). *Seuils*. Paris: Éditions du Seuil
- GEORGIJEVIĆ, Krešimir (1969). *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u Sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska

---

²⁶⁹ (pregled: 27. 9. 2015.)

- GRČIĆ, Marko (2010). Voltaire. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Uredio: Velimir Visković. Sv. 4. Str. 452-453. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- GULIN ZRNIĆ, Valentina (2000). Svjetovi slavonski 18. stoljeća. U: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*. Urednici: Damir Agičić, Tomislav Bogdan et al. Str. 9-35. Davor: Poglavarstvo općine, Zagreb: Filozofski fakultet.
- HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA. Nacija. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, mrežno izdanje (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42693>)²⁷⁰
- KANGRGA, Milan (1983). *Racionalistička filozofija i odabrani tekstovi filozofa*. Zagreb: Matica hrvatska
- KEKEZ, Josip (2000). Primjereniji pristup Relkoviću. U: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*. Urednici: Damir Agičić, Tomislav Bogdan et al. Str. 133-138. Davor: Poglavarstvo općine, Zagreb: Filozofski fakultet.
- KLJAJIĆ, Josip (2000). Prilike u Brodskoj i Gradiškoj pukovnji u Relkovićevo doba. U: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*. Urednici: Damir Agičić, Tomislav Bogdan et al. Str. 53-68. Davor: Poglavarstvo općine, Zagreb: Filozofski fakultet.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira (2000). Pisanje i djelovanje Matije Antuna Relkovića na gospodarskom polju sastavni je dio općegospodarskoga programa Bečkog dvora za Hrvatsku i Slavoniju. U: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*. Urednici: Damir Agičić, Tomislav Bogdan et al. Str. 37-52. Davor: Poglavarstvo općine, Zagreb: Filozofski fakultet.
- KOMBOL, Mihovil, PROSPEROV NOVAK, Slobodan (1996). *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*. Zagreb: Školska knjiga
- MATIĆ, Tomo (1940a). Život i rad Antuna Ivanošića. U: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Stari pisci hrvatski, XXVI. Priredio: Tomo Matić. Str. XLI-LIX. Zagreb: JAZU
- MATIĆ, Tomo (1940b). Život i rad M. P. Katančića. U: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Stari pisci hrvatski, XXVI. Priredio: Tomo Matić. Str. LIX-XC. Zagreb: JAZU
- MATIĆ, Tomo (1942). *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod
- MATIĆ, Tomo (1945). *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*. Zagreb: HAZU
- MATIĆ, Tomo (1962). Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka. *Rad JAZU*. Uredio: Josip Torbarina. knj.11=324. Str. 5-61. Zagreb: JAZU

---

²⁷⁰ (pregled: 4. 10. 2015.)

- MATIĆ, Tomo (1969). Život i rad Vida Došena. U: *Djela Vida Došena*. Stari pisci hrvatski, 34. Priredili: Tomo Matić i Antun Đamić. Str. 5-14. Zagreb: JAZU
- NOVI ZAVJET I PSALMI (2002). Preveli: Bonaventura Duda i Jerko Fučak. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- PAVLIČIĆ, Pavao (1991). Kamo pripada Reljkovićevo „Satir“?. U: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*. Uredili: Dragutin Tadijanović i Josip Vončina. Str.85-94 Osijek: JAZU
- PAVLIČIĆ, Pavao (1995). Hrvatski barokni stih kao društvena pojava. U: *Ključevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*. Priredila: Julijana Matanović. Str. 11-29. Zagreb: Meandar
- PAVLIČIĆ, Pavao (2006). *Skrivena teorija*. Zagreb: Matica hrvatska
- PAVLOVIĆ, Cvijeta (2010). Rousseau. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Uredio: Velimir Visković. Sv. 3. Str. 609-610. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- PAVLOVIĆ, Cvijeta (2012). Matija Antun Relković i Bidpai između smiješnog i ozbiljnog. U: *Perivoj od slave: zbornik Dunje Fališevac*. Uredili: Tomislav Bogdan et al. Str. 233-247. Zagreb: FF-press
- PERIĆ, Ivo (1997). *Povijest Hrvata*. Zagreb: CTT
- POSAVAC, Zlatko (1991). Reljković i estetika. U: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*. Uredili: Dragutin Tadijanović i Josip Vončina. Str.105-115. Osijek: JAZU
- PŠIHISTAL, Ružica (1995). Problem slavonskog baroka u hrvatskoj znanosti o književnosti. U: *Ključevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*. Priredila: Julijana Matanović. Str.49-72. Zagreb: Meandar
- PŠIHISTAL, Ružica (2000). Kako čitati *Satira*?. U: *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća*. Uredili: Damir Agičić, Tomislav Bogdan et al. Str. 139-163. Davor: Poglavarstvo općine, Zagreb: Filozofski fakultet
- RAFOLT, Leo (2010). Došen. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Uredio: Velimir Visković. Sv. 1. Str. 410. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
- SABLIĆ, Helena (1995). Refleks barokne retorike u *Opivañu sličnoričnom groba J. A. Čolnića* Antuna Ivanošića. U: *Ključevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*. Priredila: Julijana Matanović. Str. 157-167. Zagreb: Meandar
- SOLAR, Milivoj (2003). *Povijest svjetske književnosti*. Zagreb: Golden marketing
- VERGILIJE (1994). Georgike. U: *Djela P. Vergila Marona*. Preveo: Tomo Maretić. Zagreb: Velika Gorica Papir

ZEČEVIĆ, Divna (1991). „Nek je svašta“ Zbirka pučkih književnih poučno-zabavnih i nabožnih priča. U: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*. Uredili: Dragutin Tadijanović i Josip Vončina. Str.127-131. Osijek: JAZU

7. SAŽETAK

U radu se analiziraju paratekstovi slavonskih pisaca 18. stoljeća. U prvom se dijelu iznose osnovne informacije o onodobnom političkom, kulturnom i društvenom kontekstu koji je nužan za pravilno razumijevanje analiziranih paratekstova. U drugom se dijelu rada analiziraju paratekstovi slavonskih pisaca koji se nalaze u ediciji *Stari pisci hrvatski*. Postavke u radu temelje se na relevantnoj stručnoj literaturi te na samostalnoj analizi paratekstova. Cilj je rada pokazati važnost proučavanja paratekstova jer predstavljaju autorske poetike, donose ključne biografske i historiografske podatke te olakšavaju proučavanje samih književnih djela kojima prethode ili nakon kojih slijede.

Ključne riječi: paratekstovi, slavonska književnost, 18. stoljeće, prosvjetiteljstvo, autorska poetika; paratexts, literature of Slavonia, 18th century, Enlightenment, author's poetics